

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER,
MALİ ETKİLERİ VE KAMUSAL TEDBİRLER:
2001 VE 2008 KRİZLERİ**

Ceyhun Cem TARAKCI

2501120600

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ

İstanbul 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : CEYHUN CEM TARAKCI Numarası : 2501120600
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : MALİYE Danışmanı : PROF. DR. BİNHAN ELİF YILMAZ
Tez Savunma Tarihi : 13.09.2019 Saati : 16.00
Tez Başlığı : TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER, MALİ ETKİLERİ VE KAMUSAL TEDBİRLER: 2001 VE 2008 KRİZLERİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezini **KABULÜNE** OYBİRLİSİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BİNHAN ELİF YILMAZ		Kabul
2- PROF. DR. MURAT ÇAK		KABUL
3- DOÇ. DR. YASEMİN TAŞKIN		Düzeltilme
4- DOÇ. DR. BAŞAK ERGÜDER		KABUL
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ KEMAL CEBECİ		Düzeltilme

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BERNA UYMAZ YILMAZ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZKAN ZÜLFÜOĞLU		

ÖZ

TÜRKİYE'DE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLER, MALİ ETKİLERİ VE KAMUSAL TEDBİRLER: 2001 VE 2008 KRİZLERİ

Ceyhun Cem TARAKCI

Bu çalışmada kriz olgusu incelenecek, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizlerden ve bu krizlerin etkilerinden bahsedilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde kriz kavramı üzerinde durulacak, konumuzla doğrudan ilişkisi bulunan ekonomik kriz kavramı tanımlanacak ve finansal kriz olgusu detaylandırılacaktır. Bölümün sonunda ise ülkelerin yaşadıkları krizlerin nedenlerini açıklamaya yönelik modeller üzerinde durulacak olup, krizlerin oluşumlarını açıklamaya yönelik yaklaşımlar ortaya konulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde 1980 yılından itibaren günümüze kadar ülke ekonomisindeki değişimden bahsedilecek, akabinde Türkiye'nin yaşadığı 1994, 2001 ve 2008 krizleri açıklanacak ve nitelikleri ortaya konulacaktır. Tezimizin ana konusunu oluşturan 2001 ve 2008 krizlerinin nedenleri, etki alanları, yarattığı sonuçlar ve bu krizler karşısında alınan tedbirler bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

Son bölümde ise 2001 ve 2008 krizleri arasında karşılaştırma yapılarak Türkiye'nin yaşadığı bu iki krizin mali etkileri üzerinde durulacak, krizlere karşı alınan tedbirler incelenecek ve bu krizlerden sonra ülke ekonomisinin genel durumu üzerinden tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın ana amacı 2001 ve 2008 krizlerinin etkilerini, neden sonuç ilişkisi içinde ele alarak karşılaştırmak; krizlerin aşılması amacıyla alınan kamusal tedbirlerin ne derece etkin olduğunu incelemektir.. Çalışmada 2001 ve 2008 krizleri; nedenleri, alınan tedbirler, makroekonomik değişkenler ve krizlerden sonra Türkiye ekonomisinin genel durumu açısından karşılaştırılacak, muhtemel krizlerin önüne geçilmesi açısından ne gibi tedbirler alınması gerektiği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Ekonomik Kriz, 2001 Krizi, 2008 Krizi, Mortgage.

ABSTRACT

THE ECONOMIC CRISES THAT TURKEY EXPERIENCED, THEIR FISCAL EFFECTS AND PUBLIC PRECAUTIONS: 2001 AND 2008 CRISES

Ceyhun Cem TARAKCI

In this study , phenomenon of crisis will be analysed, the crises that have occurred in Turkey and effects of these will be mentioned. In the first section of the study, the crisis concept will be dwelt on, economic crisis concept, which is the subject matter, will be defined and the phenomenon of financial crisis will be detailed. At the end of the section, the models developed to explain the reasons of crises will be dwelt on and approaches that try to interpret the reasons of crises will be analysed.

In the second section, the changes in Turkish economy from 1980 towards today will be mentioned, afterwards the crises that Turkey experienced in 1994, 2001, 2008 and their features will be explained. Furthermore, 2001 and 2008 crises which are the main subject of our study, the reasons, sphere of influence, consequences and precautions that had been taken against these crises will be explained thoroughly.

In the final section, the fiscal effects of 2001 and 2008 crises will be conducted, precautions that had been taken against them will be analysed by making a comparison between the two crises and conclusions will be established in terms of general economic situation of the country after both crises.

The main goal of our study is to compare the impact of 2001 and 2008 crises by using cause and effect relation and examine the effectiveness of public precautions that had been taken against them.

In the study, 2001 and 2008 crises, their reasons, precautions, macroeconomic variables and the general situation of Turkish economy after these crises will be

compared and the possible measures that can be taken to prevent future crises will be put forward.

Keywords: Crisis, Economical Crisis, 2001 Crisis, 2008 Crisis, Mortgage.

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmanın konusu Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler, Mali Etkileri Ve Kamusal Tedbirler: 2001 ve 2008 Krizleri’dir. Çalışmada öncelikle kriz kavramı üzerinden durulmuş, daha sonra 1980 yılından günümüze Türkiye’de ekonomik anlayışındaki değişimden bahsedilmiştir. Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerden 1994, 2001 ve 2008 krizleri ele alınmış; 2001 ve 2008 krizleri alınan tedbirler ve mali etkileri açısından karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın hazırlandığı süreç boyunca bilgi, tecrübe ve desteğini esirgemeyen ve tüm sabrıyla yanımda olan akademik danışmanım Prof. Dr. Binhan Elif Yılmaz ile araştırmalarımda yardımcı olan İsmail Kuriş ve Sinan Ataer’e teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgililere faydalı olmasını dilerim.

Ceyhun Cem TARAKCI

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ KAVRAMI VE EKONOMİK KRİZLER

1.1. KRİZ KAVRAMI	2
1.2. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI.....	4
1.2.1. Reel Sektör Krizi	5
1.2.2. Finansal Krizler	6
1.2.2.1. Borç Krizleri	7
1.2.2.2. Para Krizleri.....	8
1.2.2.3. Bankacılık Krizleri.....	8
1.2.2.4. Borsa Krizleri.....	10
1.2.2.5. İkiz Krizler.....	11
1.3. KRİZ MODELLERİ	12
1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	12
1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	14
1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	16
1.3.4. Dışsal Faktörlere Vurgu Yapan Modeller	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KRİZLERİ

2.1. 1980’DEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK ANLAYIŞ.....	18
2.1.1. Piyasa Ekonomisi ve Küreselleşmeye Geçiş.....	19
2.1.2. 1994 Ekonomik Krizi	21
2.1.2.1. 1994 Krizine Karşı Alınan Tedbirler	23
2.1.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Ekonomik Krizi.....	25
2.1.3.1. 2001 Krizinin Türkiye’deki Ekonomik ve Mali Etkileri	31
2.1.3.1.1. Büyüme Üzerine Etkisi	31
2.1.3.1.2. Dış Ticaret Üzerine Etkileri	32
2.1.3.1.3. İstihdam Üzerine Etkisi.....	33

2.1.3.1.4. Bütçe Açığı Üzerine Etkileri.....	34
2.1.3.1.5. Alınan Tedbirler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	37
2.1.4. 2008 Küresel Krizi	41
2.1.4.1. Krizin Nedenleri	42
2.1.4.2. Mortgage Krizinin Küresel Krize Dönüşmesi	43
2.1.4.3. Krizin Dünya Ekonomileri Üzerindeki Yansımaları	44
2.1.4.3.1. Finans Sektörüne Etkisi	44
2.1.4.3.2. Küresel Krizin Ekonomik Büyümeye Etkileri.....	46
2.1.4.3.3. Küresel Krizin İstihdam Üzerindeki Etkileri	48
2.1.4.3.4. Küresel Krizin Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri	49
2.1.4.4. Mortgage Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	49
2.1.4.4.1. Dış Talepte Meydana Gelen Düşüş.....	49
2.1.4.4.2. Kredilerde Meydana Gelen Azalma.....	50
2.1.4.4.3. Ekonomiye Duyulan Güvende Meydana Gelen Azalma ve Ekonomiye Etkileri	52
2.1.4.5. Mortgage Krizine Karşı Alınan Kamusal Tedbirler	52
2.1.4.5.1. ABD’de Alınan Tedbirler	52
2.1.4.5.2. Diğer Ülkelerde Alınan Tedbirler.....	54
2.1.4.5.3. Türkiye’de Alınan Tedbirler	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001 ve 2008 EKONOMİK KRİZLERİNİN

KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. NEDENLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA.....	69
3.2. ALINAN TEDBİRLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA.....	73
3.3. MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA	80
3.4. 2001 VE 2008 KRİZLERİNİN MALİ ETKİLERİ	87
3.5. KRİZLERDEN SONRA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA	88
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	97

TABLolar LİSTESİ

TABLO-1.1: 1980 SONRASINDA ÜLKELERDE YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN TARİHLERİ.....	9
TABLO-2.1: 2000-2007 DÖNEMİ BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİNDEKİ GERÇEKLEŞMELER.....	35
TABLO-2.2: ABD FİNANS KURULUŞLARININ 2008 HAZİRAN ZARARLARI (MİLYAR DOLAR).....	45
TABLO-2.3: ÇEŞİTLİ ÜLKE VE BÖLGELERDEKİ EKONOMİK BÜYÜMENİN PROJESİYONLARI (DEĞİŞİM %).....	47
TABLO-2.4: ABD, AB-27 VE TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK ORANLARI (%).....	48
TABLO-2.5: BANKALARIN VE ŞİRKETLERİN DÖNEM İÇİNDE NET BORÇLANMALARI (MİLYON \$).....	51
TABLO-2.6: ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN KRİZE KARŞI ALMIŞ OLDUKLARI TEDBİRLER	55
TABLO-2.7: MORTGAGE KRİZİNE KARŞI BAZI ÜLKELERİN HAZIRLADIĞI PAKET MİKTARI.....	56
TABLO-2.8: DÜNYADA EKONOMİK BÜYÜME	56
TABLO-2.9: SEÇİLMİŞ ÜLKELER İÇİN REEL GSYH, TÜKETİCİ FİYATLARI VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ (YILLIK % DEĞİŞİM).....	58
TABLO-2.10: KÜRESEL KRİZDE TÜRKİYE’DE ALINAN TEDBİRLER.....	65
TABLO 2.11: KÜRESEL KRİZDE TÜRKİYE’DE ALINAN HARCAMA TEDBİRLERİ	66
TABLO-2.12: KÜRESEL KRİZDE TÜRKİYE’DE ALINAN BÜTÇESEL TEDBİRLER	67
TABLO-3.1: 2001 KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	75
TABLO-3.2: 2001 VE 2006 YILLARI ARASI ENFLASYON ORANLARI.....	89
TABLO-3.3: YILLARA GÖRE SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI.....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL-1.1: EKONOMİK KRİZ ÇEŞİTLERİ	5
ŞEKİL-2.1: SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERİN 2009 YILINDA KRİZLE MÜCADELE İÇİN YAPTIKLARI KAMU HARCAMALARININ GSMH'YE ORANI	46
ŞEKİL-3.1: TÜRKİYE'DE 2000-2010 YILLARI ARASI ENFLASYON ORANLARI 80	
ŞEKİL-3.2: TÜRKİYE'DE 1999-2009 YILLARI ARASINDA İŞSİZLİK ORANI... 83	
ŞEKİL-3.3: TÜRKİYE'DE 1999-2009 YILLARI ARASI DOLAR KURU	84
ŞEKİL-3.4: TÜRKİYE'DE 1999-2009 DÖNEMİ DIŞ TİCARET AÇIĞI.....	85
ŞEKİL-3.5: TÜRKİYE'DE 1999-2009 DÖNEMİ BÜYÜME ORANLARI.....	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EDP	: Enflasyonu Düşürme Programı
FED	: Federal Reserve System (ABD Merkez Bankası)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası Para fonu)
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
SDR	: Özel Çekim Hattı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri

GİRİŞ

Kriz kavramı genel olarak; ani bir şekilde ortaya çıkan ve olumsuz sonuçlar doğuran olayları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Örneğin kalp krizi, sinir krizi gibi krizler insan sağlığı için kullanılan kriz terimleridir ve sonuçları her zaman olumsuz olur. Genellikle ortaya çıkmadan önce belirti vermezler. Ancak yaşam tarzının, stresin, beslenme tarzının, sigara ve alkol tiryakiliğinin kalp krizine neden olabileceği bilinir. Ekonomik krizler ise ekonomiler üzerinde etkili olan ve genellikle öncül işaretleri olan, fakat kimi zaman geldiğinin izleri olsa da önüne geçmenin çok zor ya da imkânsız olduğu krizlerdir. Bunların da olumsuz sonuçları ülke ekonomileri üzerinde olmaktadır. Ülkenin birikimleri azalırken, borçlanabilirler, işsizliğin artmasına neden olabilirler ve daha pek çok sosyolojik sorunları da beraberinde getirebilir.

Ülkemiz Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen 96 yıllık sürede ekonomiyi ciddi şekilde sarsan pek çok krizle karşı karşıya kalmıştır. Ülkemiz şiddetleri değişiklik göstermekle birlikte neredeyse her on yılda bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1958, 1978, 1994, 1998 krizlerinin ardından 2001 ve 2008 ekonomik krizleri yaşanmıştır.

Bu çalışmada ülkemizin en son karşı karşıya kaldığı iki büyük ekonomik kriz olan 2001 krizi ve 2008 küresel ekonomik krizlerinin karşılaştırılması yapılacaktır. Bu yüzden bu çalışma üç bölüm halinde hazırlanacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde kriz ve ekonomik kriz kavramlarına, kriz çeşitlerine ve kriz modellerine değinilecektir. İkinci bölümde ise 1980'den günümüze ekonomik anlayışa, Türkiye'de yaşanan 1994, 2001 ve 2008 krizlerine, sebeplerine, alınan tedbirlere ve sonuçlarına yer verilecektir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 2001 ve 2008 krizleri çeşitli açılardan karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ KAVRAMI VE EKONOMİK KRİZLER

Kriz günümüzde yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Hem gündelik dilde hem de akademik literatürde çeşitli şekillerde kullanılan kriz kavramıyla ilgili sosyal bilimler alanında genel geçer bir tanım bulunmamaktadır. Krizin ne anlama geldiği literatürde daha çok sübjektif niteliktedir.

Çalışmanın bu ilk bölümünde kriz sözcüğünün sözlük anlamı üzerinde durulacak kavramın unsurları belirtilecektir. Kriz tipolojisi ile ilgili açıklamalardan sonra ekonomik kriz kavramının tanımlarından bahsedilecektir.

1.1. Kriz Kavramı

Kriz, Yunanca ve Latince kökenli bir kelimedir. Yunanca “krinein” kökünden gelen “krisis” in manası “karar vermek” demektir. Kelime, Latince’de de Yunancayla eşdeğer bir anlam taşımaktadır. (Özgüven, 2001:6)

Kavram eski Yunanca ve Arapça’da tıp terminolojisinde ölümcül hastanın hayat ile ölüm arasındaki belirsiz halini anlatmak için de kullanılmıştır. Bir sistem halinde çalışan vücudun kendini yenileyememe, yeniden üretememe halini anlatmaktadır (Özgüven, 2001: 6-7).

Kriz sözcüğü dilimizde “birdenbire ortaya çıkan kötü gidiş yönündeki gelişme”, “büyük sıkıntı”, “buhan”, “bunalım” gibi sözcüklerin yerine de kullanılmaktadır. Köken olarak “karar vermek” anlamını taşıyan kriz sözcüğü, geçmişe ve geleceğe dair kararların sorgulanmasının elzem olması anlamına gelmektedir (Aktan ve Şen, 2001:1225).

Türk Dil Kurumu (TDK) ise krizi altı farkı şekilde tanımlamaktadır. Bu tanımlar sözlükteki sırasıyla şöyledir: “Bir organda birden bire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse; bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım; bir şeyin çok kıt bulunması durumu; bir şeye duyulan aşırı ve ani istek; çöküntü; Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhan”dır. Tez çalışmasında kriz sözcüğünün üzerinde durulacak anlamı daha çok TDK’nin sözcük ile ilgili belirttiği son anlam olacaktır (TDK, 2019).

Oxford English Dictionary kriz sözcüğünün ilk kez 17. Yüzyılın başlarında kullanıldığını belirtmektedir. Bu dönemde, bir şeyin gelişmesinde oldukça önemli aşama, dönüm noktası anlamında kullanılan sözcük, sonraki zamanlarda kapsamı genişleyerek sıkıntı ve gerilim dönemlerini belirtmek için de kullanılmaya başlanmıştır (Baltaş, 2003:42-43).

Kriz kavramı yaratıcı yıkım olarak da tanımlanmaktadır (Yay, 2001: 1236). Bu görüşe göre krizlerin oluşması doğal işleyişin bir sonucudur ve değişmenin, dönüşmenin, gelişmenin olanaklarını yaratır.

Çin alfabesinde ise kriz sözcüğü “fırsat” ve “tehlike” sembolleriyle ifade edilir ki bu durum da söz konusu görüşü destekler niteliktedir (Güneş ve Beyazıt, 2010:16).

Kriz; beklenmedik bir anda gelen, belirli ölçülerde öngörülmeleyen bazı olayların devlet ve firmaların kararlarını ve yapılarını etkileyecek sonuçlara yol açan bir olgudur. Bu tanım çerçevesinde ise kriz, sürpriz bir şekilde ortaya çıkan ciddi sorun anlamını da taşımaktadır (Ertuğrul, İpek ve Çolak 2010:59).

Otto Lerbinger’in popüler tanımına göre kriz; “bir ülkenin, bir toplumun, bir organizasyonun, bir örgütün kurulu düzenini tehdit edecek şekilde, beklenmeyen ve çoğu zaman da önceden kestirilemeyen bir şekilde aniden ortaya çıkan, kurulu düzenin veya sistemin işleyişine zarar veren ciddi sorundur” (Lerbinger, 1986:87’den aktaran; Akdağ ve Taşdemir, 2006:146).

Ayrıca anilik, krizin unsurları arasında en şoke edici olan unsurdur. Öngörülemeyen bir anda beklenmedik bir biçimde ortaya çıkma durumunu ifade eder. Bu özelliğe örnek olarak büyük depremler ve kazalar verilebilir (Lerbinger, 1986:87’den aktaran; Akdağ ve Taşdemir, 2006:147).

Genelde krizler belirsizliğin hakim olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik özelliği kriz döneminde ortaya çıkan tablonun nasıl sonuçlar ortaya çıkartacağına önceden tahmin edilememesini ifade eder. Krizler oluştuğu dönemde etkilediği alanlar açısından bir tehlike ve tehdit unsuru olması ile beraber, yeni fırsatlar yaratabilmesi açısından belirsizdir ve tamamen olumsuz bir kavram olarak ele alınmamalıdır (Akman, 2010:37-39).

Girift bir sistem içerisinde ortaya çıkan krizlerin yol açtığı tıkanıklıklar, bağlantılı diğer sektör ya da alanların işleyişinde tıkanıklıklara yol açabilmektedir (Kindleberger ve Aliber, 2014:12). Bulaşması yoluyla alanını genişletip yıkıcı etkilerde bulunması krizlerin bir diğer özelliğidir.

Tipolojik açıdan inceleme yapıldığında ortaya ekonomik, sosyal, toplumsal, ahlaki, kültürel, doğal vb. kriz türleri çıkmaktadır. Tezimizin konusunu oluşturmaları açısından ele alacağımız kriz türü ekonomik krizdir.

1.2. Ekonomik Kriz Kavramı

Ekonomik kriz denilince genelde ekonominin çeşitli aşamalarında ve mekanizmalarında büyük nitelikte sorunlar olması anlaşılır. Ekonomik krizin tanımıyla ilgili literatürde birçok görüş vardır.

Ekonomik kriz, ekonomide ani ve beklenmeyen şekilde gelişen olayların ülke ekonomisini ve işletmeleri önemli ölçüde sarsan sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Işık, Duman ve Korkmaz, 2004:45-46). Bu tanıma göre ekonomik krizlerin makro ve mikro-ekonomik unsurlar üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Krizlerin ülke ekonomileri üzerindeki etkileri açısından makro, şirketler üzerindeki etkileri açısından da mikro etkileri olmaktadır.

Ekonomik kriz, ekonomik konjonktürdeki genişleme döneminden sonra bir çöküntü veya daralma dönemine geçiş olarak da tanımlanabilir (Çolak, 2001:701). Tanımda geçen konjonktür dönemi ekonomik faaliyette genişleme, sonrasında gelen resesyon ve sonraki konjonktürün genişleme dönemiyle birleşen canlanma dönemini ifade etmektedir. Bu tanıma göre ekonomik krizler daima refah döneminden sonra gelirler. Ekonomideki yükseliş trendi yerini ani iniş hareketlerine bırakır. Bunu, fiyatların hızlı düşüşü, üretim ve gelirden azalma süreci izler. Arkasından işsizlikte büyük bir artış, özel sektörde iflas ve borsanın çöküşü gelir.

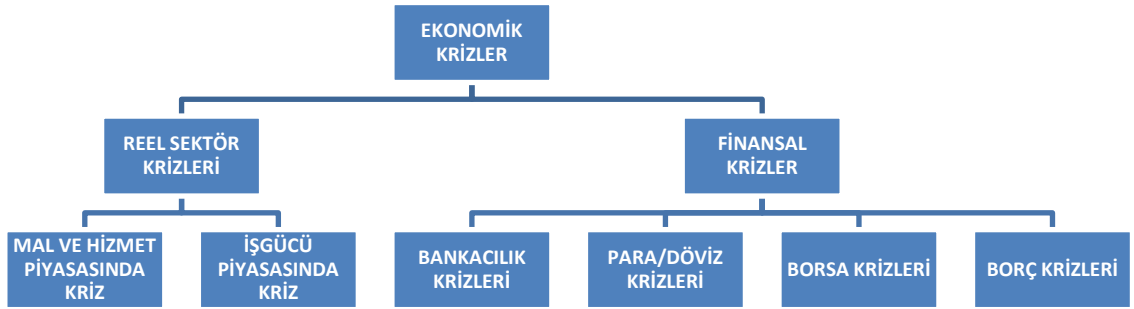
Ekonomik kriz, “ekonominin dengeli bir durumda dengesiz bir duruma, ya da istikrarlı bir durumda istikrarsız bir duruma geçmesi” şeklinde de ifade edilebilir (Kibritçioğlu, 2002:168) Ekonomik kriz; “ekonominin bütün birimlerinde iç ve dış borçların, işsizliğin arttığı fiyatların bazen yükselip bazen düştüğü, üretimin artıp

azaldığı ve toplumun da siyasi iktidara olan güveninin azaldığı bir süreçtir” (Akdiş, 2004:36) .

Marksist iktisatçı Shaikh ise krizi, “kapitalist yeniden üretimin ekonomik ve siyasi ilişkilerindeki başarısızlıklar serisi” olarak tanımlamıştır (Akt. Çolak, 2001:702). Bu tanımdan hareketle de Marksist literatürde ekonomik krizlerin, kapitalist ekonomi sisteminin doğal bir sonucu, ayrılmaz bir parçası gibi görüldüğü yorumunu yapabiliriz.

Ekonomik krizler “reel sektör krizleri” ve “finansal krizler” olarak iki ayrı başlık altında incelenebilir.

Şekil 1.1: Ekonomik Kriz Çeşitleri

Kaynak: Fatih Yücel ve Hüseyin Kalyoncu, “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı:159, Temmuz-Aralık, 2010, s.:55.

1.2.1. Reel Sektör Krizi

Reel sektör, ekonomik faaliyetlerde bulunan tarım, sanayi ve hizmet sektöründe üretici ve tüketici konumundaki ekonomik ajanlar bütünü ifade etmektedir. Reel krizler mal, hizmet ve işgücü piyasalarında üretim ve istihdam boyutlarında etkiler göstermektedir (Kibritçiöğlü 2002:174). Reel sektörlerin mal ve hizmet piyasası boyutunda oluşturduğu etkiler, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar yani enflasyon veya durgunluk şeklinde meydana gelmektedir

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli ve şiddetli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak kendi içerisinde talep, maliyet ve fiyat enflasyonu olarak sınıflanmaktadır. Toplam arzın talebi karşılayamaması durumu talep

enflasyonu, artan maliyetler sebebiyle fiyatlar genel seviyesinde oluşan artışlara maliyet enflasyonu olarak adlandırılmaktadır. Maliyet kavramı hammadde, işçilik, imalat giderleri gibi ürün maliyetini direkt etkileyen unsurlara dayanmaktadır (Akdiş, 2004:37-38)

Fiyatlar genel seviyesindeki artışların tüm faktörlere yayılmadığı durumlarda nispi fiyat yapısını bozmakta, gelir ve kaynak dağılımı üzerinde olumsuz etkiler göstermektedir. Ayrıca yüksek enflasyonun olduğu dönemlerde fiyat artışlarının sebep olduğu faiz artışları dışlama etkisine yol açmakta ve uzun dönemli yatırımlarda azalma meydana gelmektedir. Kamu sektörü açısından bakıldığında ise devletin reel vergi gelirlerinde azalmaya yol açan bir olgudur (Eğilmez, 2011:48-49)

Reel sektör krizlerinin nedenleriyle ilgili değerlendirme yapılırken resesyon ve durgunluk kavramlarından da bahsedilir. Durgunluk, ekonominin cari yıl içerisinde büyüyememesi yani yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değerinin bir yıl önceki değerleriyle aynı olması anlamına gelmektedir. Resesyon kısaca, ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamadır (Işık, Duman ve Korkmaz, 2004:47). Modern ekonomik anlayışa göre ise resesyon; ekonomideki büyümenin eksiye düşmesi demektir. Resesyon döneminde oluşan talep yetersizliği gayri safi milli hasılda düşmeye yol açar, yatırımlarda azalma meydana gelir, işsizlik ise artar. İşgücü piyasalarında meydana gelen ve istihdam hacminde daralmaya yol açan etmenler de reel sektör krizlerinin oluşmasında başat etmenlerdendir. Fakat, bu noktada dikkat edilecek olan; resesyon ve depresyon kavramları her ne kadar ekonomik krizle beraber kullanılsa da, ekonomik krizle aynı anlama gelmediğidir. Resesyon dönemindeki daralmanın şiddeti artar ve etkisi uzun vadeye yayılırsa bu durumda bir ekonomik krizin varlığı söz konusu olur (Eğilmez, 2011:49-50).

1.2.2. Finansal Krizler

Finansal piyasalar fon arz eden tasarruf sahipleriyle fon talep eden yatırımcıların bulunduğu piyasalardır. Finansal piyasalarda ortaya çıkan ekonomik krizlere Finansal kriz denmektedir. Finans piyasalarında meydana gelen şiddetli fiyat dalgalanmaları ve bankacılık sektöründe sağlanan kredilerin geri dönmemesi sonucu bankaların yaşadığı ciddi nitelikteki ekonomik sorun olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir tanımla, “finansal sistemin farklı sebeplerle işleyişinin bozulması ve ödünç

alanlar ile ödünç verenler arasındaki bu fon akımının sürdürülememesi durumu” dur (Kaytancı, 2013:194).

Finansal krizlerin ortaya çıkışını hazırlayan, hızlandıran belirli sebepler vardır. Bu sebepler ekonomilerin içinde bulunduğu durum ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir.

Arz ve talepte oluşan ani dalgalanmalar, sürdürülemeyen büyüme ve oluşan belirsizlikler, firma bilançolarındaki bozulmalar, yanlış kur politikaları ve kurlardaki aşırı oynamalar, finansal serbestleşmeye erken geçiş, deregülasyon, enflasyon ve enflasyonu aşağı yönlü baskılama amaçlı uygulanan yanlış politikalar, aşırı borçlanma sonucu ortaya çıkan borç sarmalı, sonrası faiz oranlarının artması ve uluslararası sermaye hareketlerinin bozucu etkileri finansal krizlerin oluşumunu körükleyen nedenlerdir (Apak, 2002:41-42)

Finansal krizler başlıca beş alt başlıkta incelemek mümkündür. Bu başlıklar;

1. Borç krizleri
2. Para krizleri
3. Bankacılık krizleri
4. Borsa krizleri
5. İkiz krizler'dir

1.2.2.1. Borç Krizleri

Borç krizi, bir ülkenin devlet ve özel sektöre ait dış borçları ile kamuya ait iç borçları ödeyemediği zaman meydana gelen bir finansal kriz türüdür. Borç krizi, hükümetlerin iç ve dış borçlarının ödemesi konusunda yaşadığı sıkıntı sebebiyle borçlarının yapılanması ya da yükümlülüklerinin yeni şekil şartlarıyla ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Apak, 2002:43).

Borç alan hükümet borcunu zamanında ve sözleşme şartlarına uygun olarak ödeyemediği takdirde gelecek dönemde yeni borçlar bulma konusunda sıkıntılar yaşayabilmektedir. Borçlanıcı, borçlarını ödeyemediğinde veya borç veren borcun gerektiği gibi ödenmeme olasılığını gördüğünde, gelecekte borç vermeme ve mevcut

borcu da geri alma eğilimine girerler ve bu sayede borç krizleri ortaya çıkar (Delice, 2002:162).

1.2.2.2. Para Krizleri

Para krizi, iktisadi yazında “döviz krizi” şeklinde de geçmektedir. Para krizi, yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değerinde meydana gelen şiddetli düşüş olarak tanımlanabilir. Para krizleri, yapılan spekülâtif müdahaleler dolayısıyla ülke parasında meydana gelen değer düşüklüğü olarak tanımlanmaktadır. Para otoritesi kendisini spekülâtif amaçlı saldırılardan devalüasyona başvurarak, rezervlerini piyasaya sürerek ya da faizleri arttırarak koruma yoluna gidebilmektedir (Durmuş, 2009:9-10).

Bu tip krizlerin belirleyicileri beş başlık altında toplanabilir. Bunlar (Kibritçioğlu 2002:175);

- 1- Yanlış ekonomi politikaları ve makroekonomik göstergelerin zayıf olması
- 2- Finansal altyapı yetersizliği
- 3- Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetric enformasyon
- 4- Piyasadaki kredi vericilerin ve uluslararası finans kuruluşlarının yanlış önsezi ve hisleri
- 5- Terör, siyasi suikast gibi ani gelişen öngörülmedik olaylardır.

1.2.2.3. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizleri bankaların başarısızlıkları, iflasları, yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumlarında mevduat sahiplerinin riskten kaçınma amacıyla mevduatlarını bankalardan çekmeleri durumunda oluşan bir olgudur. Yatırımcılar bu gibi durumlarda güvenilir olmayan tahvil, bono, hisse senedi gibi kanallardan uzaklaşıp birikimlerini döviz ve altın yaparak kendilerini bu durumdan korumak isterler (Seyidoğlu, 2017:557).

Batma noktasına gelen bankaların, borçlarını yönetemez duruma gelmesi veya devletin tıkanma durumlarında bu sektöre müdahalelerle destek vermesi durumu bankacılık krizi olarak nitelendirilmektedir (Arı ve Özkeskin, 2016:51).

Bankacılık krizleri özellikle 1980'den sonra yaygınlaşan finansal serbestleşme hareketlerinden sonra artma eğilimi göstermiştir. Aşağıda, ülkelerin yaşadıkları banka krizlerinin yıllarını gösteren tablo bu düşünceye kanıt niteliğindedir.

Tablo 1.1: 1980 Sonrasında Ülkelerde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Tarihleri

ABD	2007	İzlanda	2008
Almanya	2008	Jamaika	1996
Arjantin	1980 1989 1995 2001	Japonya	1997
Avusturya	2008	Kazakistan	2008
Belçika	2008	Kolombiya	1982 1998
Birleşik Krallık	2007	Letonya	1995
Bolivya	1994	Litvanya	1995 2008
Brezilya	1990 1994	Lüksemburg	2008
Bulgaristan	1996	Macaristan	2008
Çekya	1996	Malezya	1997
Danimarka	2008	Meksika	1994
Dominik Cum.	2003	Mongolya	2008
Ekvator	1998	Nijerya	2009
Endonezya	1997	Nikaragua	2000
Estonya	1992	Norveç	1991
Fildişi Sahilleri	1988	Paraguay	1995
Filipinler	1997	Portekiz	2008
Finlandiya	1991	Rusya	1998 2008
Fransa	2008	Slovenya	2008
Gana	1982	Sri Lanka	1989
Güney Kore	1997	Şili	1981
Hırvatistan	1998	Tayland	1997
Hollanda	2008	Türkiye	2000
İrlanda	2008	Ukrayna	1998 2008
İspanya	2008	Uruguay	2002
İsveç	1991 2008	Venezuela	1994
İsviçre	2008	Vietnam	1997
İtalya	2008	Yunanistan	2008

Kaynak: Halil Seyidoğlu, (2017), *Uluslararası İktisat*, 21. Baskı, İstanbul : Güzem Can Yayınları.

1.2.2.4. Borsa Krizleri

Borsa krizleri, borsada işlem gören menkul kıymetlerin değerlerindeki sert ve şiddetli azalmalar şeklinde ifade edilebilir. Borsa krizleri, borsada işlem gören birçok menkul kıymetlerin türüne göre oluşturulan endekslerde veya borsanın genel bileşik endeksinde büyük düşmeler şeklinde görülmektedir (Durmuş, 2009:11).

Borsanın sağlıklı bir işlem görebilmesi, piyasayı olumlu etkiler. Borsa krizini ise yerel ya da uluslararası piyasaları etkileyecek dalgalanmaların olması tetiklemektedir (Delice, 2000:54). Piyasalarda ani düşüşlerin olmasıyla beklentiler taraf değiştirir. Borsa krizini daha iyi anlatabilmek için, 1987 yılında ABD’de yaşanmış olan krizi ele almak gerekir. 1987 yılında görülen borsa krizi bu dönemde birçok ülkeyi etkilemiş; hisse senedi değerlerinde büyük ölçüde düşüş yaşanmış ve piyasa çok zarar etmiştir. Yaşanan bu durumdan en fazla etkilenen kurumların başında ABD’deki Dow Jones Borsası olmuş; o güne kadar görülen en büyük düşüş oranlarından birini yaşamıştır (Akyüz, 2002:8-9).

Bu krizin oluşmasına neden olarak borsada işlem yapan uzmanların kurtarıcı adımlar atmamaları ve çok büyük miktarlarda hisse alım satımı yapmaları gösterilmiştir. Bu dönemden sonra borsaya olan güvenin tekrar kazanılabilmesi için bütün alım satım işlemleri belli esaslara bağlanmıştır (Aktan ve Şen, 2001:1227).

Borsada düşüş yaşanmasına savaşlar veya büyük doğal afetler de neden olmaktadır. Özetlemek gerekirse borsada krizine sebep olan faktörler şöyle sıralanabilir (Turgut, 2007:37-39):

- Ülkede meydana gelen siyasal krizler, hükümetlere karşı olan güvensizlik ve hükümetin görevine devam edeceğine dair belirsizlikler,
- Borsada işlemde olan şirketlerin iflas etmeleri veya zarar ediyor olmaları,
- Ülkedeki ekonomik istikrarda iç ve dış piyasadaki değişik faktörlere bağlı olarak bozulmalar olması ve Dünya Piyasasındaki dalgalanmalar.

1.2.2.5. İkiz Krizler

İkiz krizin, bankacılık krizi ile para krizinin birlikte etkileşime bağlı ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu kriz türünün dünyadaki ilk örnekleri; 1982 senesinde Şili’de, 1992’de Finlandiya ve İsveç’te, 1997 yılında da Asya krizleri şeklinde kendini göstermiştir. Her ne kadar ciddi ekonomik bunalıma sebep olsa da, ikiz krizler ile ilgili yapılan araştırma azdır. Bu alanda yapılan ilk araştırma, 1996 yılında Reinhart ve Kaminsky tarafından yapılmıştır (Kaminsky ve Reinhart, 1998:1-28).

İkiz krizler, para krizinin bankacılık krizine veya bankacılık krizinin para krizine yol açması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilk durum, para krizinin bir banka krizi halini almasıdır. “Şili’de 1979 ve 1982 yılları arasında yerli para dolar karşısında aşırı biçimde değerlendirildiğinden, Şili Hükümeti pesonun dolara serbestçe çevrilebilmesine izin vermiştir. Buna ek olarak hükümet maaşları, yüksek seviyelere çıkan enflasyon oranına bir çıpa ile bağlı tutmuştur. Diğer taraftan, pesonun dolar karşısındaki aşırı değerli olma durumu devam etmiş, bu durum Şili’nin dolar karşısındaki alım gücünü astronomik seviyelere çıkarmıştır. Şili dış borç olarak aldığı paranın önemli bir kısmını özellikle elektronik küçük eşyaların ithal edilmesinde kullanmıştır” (Zeren ve Demirci, 2013:19-20).

İkinci durum ise, bankacılık krizinin para krizi haline gelmesidir. Bu durum, iktisadi yazında değerlendirilmiştir. Obstfeld’e göre (1994), “politika yapıcılar banka iflaslarını önlemek ve yerli paranın değerini korumaktan ziyade, bankacılık sektörü üzerindeki baskıyı kaldırmak için enflasyona sabit bir döviz kurundan daha fazla önem verildiğinin spekülörler tarafından önceden görülmesi halinde bir banka krizinin döviz kuru krizine neden olabilmektedir”. Miller ise, “bir sabit döviz kuru sisteminde bir banka krizi halinde hükümetin yapabileceği mantıklı politikanın bir devalüasyon olması gerektiğini” dile getirmiştir. Gonzales ve Hermsillo, “finansal sistemin zayıf olduğu bir ekonomide oluşabilecek bir bankacılık krizinin para krizine dönüşebileceğini” belirtmişlerdir (Zeren ve Demirci, 2013: 21-23).

Uluslararası Para Fonu (IMF), Bankacılık krizinin para krizine neden olmasına yönelik üç durumun gerçekleşmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunlar (Durmuş, 2009:12);

- “Bankalardan kaçışlar ve mali etki,
- Paraya olan talepteki düşüşler,
- Aracı bankalar vasıtası ile sermaye akışlarının geriye dönmesi ve para krizleri” şeklinde sıralanabilir.

1.3. Kriz Modelleri

Farklı dönemlerde dünyadaki çeşitli ekonomilerin karşılaştıkları krizlerin birbirinden farklı niteliklere sahip olması bu krizleri açıklamaya çalışan modellerinde birbirinden farklı yaklaşımları içermelerine sebep olmuştur. Yaklaşımların arka planında kalan temel sebep ise gerçekleşen her yeni krizin öncekilere göre daha farklı çıkış sebeplerine dayanması ve daha farklı koşullarda meydana gelmesidir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, “birinci nesil-ikinci nesil” şeklinde bir ayrıma giden ve oluşan yeni krizler sonrası var olan modellerin krizleri açıklayamaması sonucu farklı açılımlara gerek duyulacağı belirtilmiştir. Kanonik veya birinci nesil kriz modelleri, mevcut ekonomi politikalarının yetersizliği ile krizi özdeşleştirirken, krizleri açıklamada ikinci nesil kriz modelleri ekonomi politikalarının sürdürülebilirliğiyle alakalı oluşan beklentilerdeki ani değişiklikleri incelemektedir. Diğer model olan “üçüncü nesil kriz modelleri”; krize sebebiyet veren faktörü politika yapıcıların, banka ve finansal kuruluşların ahlaki riskin tanımına giren politikaları olarak açıklamaktadır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:18-19).

Aşağıda söz konusu bu kriz modellerine değinilmiştir.

1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modeli ilk kez Paul Krugman tarafından geliştirilmiştir. Model hükümetlerin sermaye piyasalarından fon bulamama durumlarında para basma yoluna gidileceğini varsaymaktadır. Para basmanın sonucunda faizlerde meydana gelen düşme sermaye çıkışına yo açmakta ve rezerv kaybı oluşturmaktadır.

rezerv miktarı düştükçe spekülasyon güdüsüyle hareket eden sermaye sahipleri getiri kaybı yaşamamak adına kalan rezervi ele geçirirler (Kibritçioğlu, 2002:176).

Bu modele göre oluşan para krizi bütçede açıklar vermenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin uygulamaları sonucu bütçe açıkları vermesi ve bu açıkları para basma suretiyle kapatmaya çalışmaları, tam sermaye hareketliliği ve sabit döviz kuru sistemiyle işleyen bir piyasada merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerinin erimesine yol açmaktadır. Merkez bankası rezervlerinde sabit döviz kuru politikasını uygulayamayacak kadar döviz kaldığında ise bu politikadan zorunlu şekilde vazgeçilmektedir. Sabit döviz kurunu terk etmek para piyasalarında bir belirsizlik havası yaratmaktadır. Oluşan belirsizlik havasında faizleri artırmak sadece işsizliğin ve bankaların maliyetlerinin artmasına sebebiyet vermektedir (Demirci, 2011: 97-98).

Birinci nesil krizler adına en önemli noktalardan birisi de kriz yaşanmadan önce uygulanan politikalar, Merkez Bankasındaki döviz miktarı gibi parametrelere bakılarak krizin oluşabileceğinin öngörülebiliyor olmasıdır. Birinci nesil krizlerde kriz, sürpriz bir şekilde değil beklentiler doğrultusunda oluşmaktadır (Özatay, 2011: 141).

Birinci nesil kriz modelleri Krugman (1979) ve Flood ve Garber (1984)'in öncülüğündeki çalışmalar ile temellendirilmiştir.

“Krugman (2001), birinci nesil kriz modelleri hakkında üç gerçeği vurgular:

• *Krizin ana nedeni kötü hükümet politikasıdır. Hükümetler hak ettikleri için krizle karşı karşıya kalmaktadır.*

• *Kriz, ani olarak gerçekleşmesine rağmen kaçınılmazdır ve deterministik (belirlenimci), yani tesadüfi olmayan niteliktedir. Krizlerin zamanlaması, ilke olarak, öngörülebilir.*

• *Bu modellerde krizler zararlı değildir. Sadece var olan iktisadi bir sorunu yansıtırlar”.*

Bu modellemenin özüne baktığımızda basite indirgenmiş makroekonomik modeller olduğunu görürüz. Anlayacağımız olgu ise ilk nesil modellerin krizleri

açıklama gücü 1990 öncesi krizler için daha fazla olduğudur (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:20).

1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci Nesil kriz modeli 1990'lı yıllarda gerçekleşen krizleri anlatmak için yeterli olmamıştır. Çünkü 90'ların başında ortaya çıkan krizler Birinci Nesil model düşüncesinin aksine parasallaşma ve bütçe açığı olmaksızın spekülative ataklar nedeniyle ortaya çıkmışlardır. 1990'lı yıllarda yaşanan krizler genellikle "ikinci nesil krizler" şeklinde adlandırılmıştır (Özatay, 2011:151).

Model temel ekonomik göstergelerde bir kötüye gidiş oluşmadan, uygulanan hükümet politikalarında bir tutarsızlık olmadan, salt spekülative ataklar yoluyla para krizlerinin çıkabileceğini ortaya koymaktadır (Demirci, 2011:99).

Spekülative ataklara maruz kalan ekonomilerde hükümetlerin önünde uygulayabilecekleri iki seçenek bulunmaktadır. Hükümetler ya döviz satıp faizleri artırarak bu spekülative saldırıya karşılık verecek ya da döviz kurunu sabit tutmaktan vazgeçip devalüasyona başvuracak ve dalgalı döviz kuru sistemine geçeceklerdir. Tabi bu politikaların ekonomiye olumsuz etkileri de olacaktır.

Faizlerin artması iç talepte durgunluğu da beraberinde getirmektedir. Durgunlaşan iç talepten dolayı işsizlik de artar dolaylı yoldan bankalar piyasaya verdiği borçları toplama sorunu yaşar ve bankacılık krizinin ortaya çıkması söz konusu olur. Döviz satıp faizleri artırmasının ekonomiye maliyeti artan işsizlik ve bankacılık krizleri olarak ortaya çıkmaktadır (Özatay, 2011:152).

Hükümetlerin başvurabileceği diğer yol ise devalüasyona başvurup sabit döviz kuru sisteminden vazgeçmektir. Ancak bu politikaların maliyeti ise devaüasyon sonucu oluşacak olan enflasyon ve hükümetin belirlediği sabit kur rejimini uygulayamaması sonucu oluşan güven kaybıdır (Özatay, 2011:153). Hükümetlerin sık sık politika değiştirmesi kendisine olan güveni sarsan ve ileride yapılması muhtemel borçlanmaların maliyetini artıran bir durumdur.

Bu modelde, birinci nesil kriz modelinin aksine krizler tahmin edilemezler ve bulaşıcı olarak kabul edilirler (Durmuş, 2009:11-12).

İkinci nesil kriz modelleri “bankacılık krizi” ve “döviz krizi” şeklinde ortaya çıkarlar. Ancak ister bankacılık krizi isterse döviz krizi şeklinde ortaya çıksın, çıkma nedenleri birbirinden ayrı olup şu şekildedir (Kibritçioğlu, 2002:177)

- Sürdürülemeyen makroekonomik dengesizlikler
- Ters seçim
- Finansal serbestleşme
- Sürü psikolojisi.

Krugman, İkinci nesil krizlerde üç beklenti olabileceğini ifade etmiştir. Bunlar kurun değer kaybedeceği beklentisi, iktisadi birimlerin beklentileri, sabit kur politikasının sürdürülmesi beklentisi ve sürdürülen politikaların getirdiği maliyetler şeklindedir (Demirci, 2011:61).

Bu modelde bahsi geçen “*bulaşma*” ve “*sürü psikolojisi*” kavramları önemli ve açıklanması gereken kavramlardır. Bulaşma “*bir bölge ya da ülkede başlayan krizin, ilgili bölge ya da ülkenin iktisadi olarak bağlantılı olduğu başka bir bölge ya da ülkeye yayılması*” anlamında kullanılmakta olup, enformasyon ile ilgilidir. Kodres ve Pristker (2002), asimetrik enformasyonun ortak temelleri olan etkilenen ülkelerin bulaşma etkisini yaşadığını gösteren çalışmalar yapmıştır (Demirci, 2011:63-64). Sürü psikolojisini Krugman (1997), döviz piyasalarında etkisizliğin göstergesi olarak açıklamaktadır. Sürü psikolojisini konu edinen modeller bizlere bir grup yatırımcının yaptığı varlık alımı, diğer bilgisiz yatırımcıları da o varlığı almaya yönlendirecektir. Bu şekilde yapılan bir alım, satın alınan varlığa yönelik olumlu görüşleri ifade etmektedir. Bu modellerde yatırımcıların gerçekçi olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca yatırımcıların ekonomi hakkında kısmi bilgilere sahip oldukları kabul edilmektedir (Kaminsky ve Reinhart, 1998:25-28).

Yine Krugman’ın yaptığı sıralamaya göre, birinci ve ikinci nesil kriz türlerinin farkları şu şekildedir (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:21-22):

- “Birinci nesil modellerde krizler devlet politikasının bir sonucu iken ikinci nesil modellerde devletin böyle bir sorumluluğu yoktur. Ulusal paraya yönelik olarak kendiliğinden oluşan spekülasyon saldırıları kriz yaratabilir.

- Birinci nesil modellerde deterministik nitelik taşıyan krizlerin bu özelliği ikinci nesil modellerde yoktur. Yani, ikinci nesil modellerde kriz, kaçınılmaz değildir.”

1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Bu modelin dayanakları, Krugman (1998) “*ahlaki risk*”, Radelet ve Sachs (1998) ise “*spekülatif saldırı*” yaklaşımlarına temellendirilerek açıklanmıştır. Finans piyasasındaki faaliyetteki aracılardan devlet garantisi ile işlem yapılmasının ahlaki riske sebebiyet verdiği Krugman tarafından belirtilmiş, bu durum karşısında finansal piyasanın böylece aşırı derecede büyüdüğünü ve büyüyen balonun patlamasının sonucu olarak kriz oluşumuna sebep dile getirmektedir. Radelet ve Sachs ise bankaların sahip oldukları sorumlulukların vadelerinin aktiflerinin vadelerinden kısa olduğu durumlarda spekülatif atakların başlayacağını belirtmektedirler (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:21-22).

Üçüncü nesil kriz modellerini iktisatçılar, öz olarak işletmelerin veya bankaların bilanço yapısındaki bozukluklara ilişkilendirerek dayandırmaktadırlar. Bilanço bozukluklarının sebebiyetine temel olarak açık döviz pozisyonu, vade uyumsuzluğu, sorunlu krediler ve yetersiz sermaye ve bankaların borçlarının sermayelerine oranını ifade eden yüksek kaldıraç oranı vardır (Durmuş, 2010:39).

Tayland’da 1997 yılında ortaya çıkan kriz hızla diğer Asya ülkelerinden Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler’e yayılmıştır. Asya krizi olarak isimlendirilen bu kriz birinci kuşak modellerle açıklanamamıştır. Açıklanamama sebebi ise kriz yaşayan ülkelere Kore ve Tayland’da kamu bütçesi fazla vermekte, dolayısıyla disiplinsiz bir maliye politikasından söz edilememektedir. Diğer taraftan bu ülkelerde işsizlik yüksek düzeyde olmayıp bu sebeple ülkelerin işsizlikle sabit kuru korumak ve kollamak arasında bir tercih yapmaları zorunluluğu yoktur. Yani krizle birlikte eğer ikinci kuşak modellerdeki gibi olsaydı, bu ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında bir iyileşme gerçekleşmesi meydana gelmeliydi. Dolayısıyla Asya krizi, ikinci kuşak kriz modelleri ile de açıklanamamaktadır (Özatay, 2011:47).

Asya krizinden esinlenerek banka ve finans sektörünün taşıdığı öneme değinen bu modeller krizin çıkış sebepleri ile birlikte krizin diğer ülkelere bulaşma mekanizmasını da açıklamaya çalışmaktadır.

Üçüncü nesil krizlerde hükümetlerin ahlaki riske sebep olan politikaları kriz oluşumunu meydana getiren esas unsur olarak görülerek, meydana gelen krizler açıklanırken ülke politikalarının kırılğan yapıda olduğu bundan dolayı ortak şoklarla sarsıldıkları söylenir. Karunaratne de döviz ile borçlanmada bir sınır olmaması halinde meydana gelecek bir kontrolsüzlüğün finansal kırılğanlık oluşturacağını belirterek, aniden oluşan panik ve sürü psikolojisinin sermayenin çıkmasının hızlanmasını, likiditede sıkıntı oluşturacağını ve borç krizine neden olacağını ifade eder (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:22).

1.3.4. Dışsal Faktörlere Vurgu Yapan Modeller

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler, dışsal faktörlere vurgu yapan modellerin çıkış noktası olmaktadır. Bu doğrultuda, “sanayileşmiş ülkelerdeki dış ticaret hadlerinde, döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki büyük ölçekli önemli değişmelerin sonucu olarak ekonomik gelişmeler, yatırımların küreselleşmesi ve sermaye piyasalarının artan entegrasyonu gibi faktörlerin, gelişmekte olan ülkelerde krizleri harekete geçirdiği kabul edilmektedir” (Özatay, 2011:154).

Örneğin, sanayileşmiş ülkelerdeki faizlerin düşmesi, sermaye akımlarının gelişmekte olan ekonomilere yönlendirmektedir. Faiz oranlarındaki beklenmedik yükselişler, bu ekonomilerdeki banka ve firma maliyetlerin yükseltip, dış finansman sağlanmasını sınırlayabilmektedir. Finansal piyasaların küreselleşmesi, uzun vadede makroekonomik verilerdeki ani ve yüksek dalgalanmaları azaltmaktadır (Yücel ve Kalyoncu, 2010:57-58).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN KRİZLERİ

2.1. 1980'den Günümüze Ekonomik Anlayış

1980'li yıllara kadar, Türkiye'de genellikle ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli ve korumacı bir dış ticaret rejimi, sıkı denetime ve sabit kur sistemine dayalı bir döviz kuru rejimi, fiyat denetimi mekanizması ve çoğu kez negatif faiz uygulamasına oturan bir piyasa modeli söz konusudur (Eğilmez, 2011:70).

Bu model sonucunda Türkiye'de 1970'li yıllarda ihracatın durgun bir seyir izlediği, ithalatın ise aksine hızla arttığı bir dönem yaşanmıştır. Öyle ki bütçe açıkları 1977 yılında GSMH'nin %8'ine ve döviz gelirlerinin %92'sine ulaşmıştır. Bu açıklar özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu finansman şekli, dış borçların daha fazla artmasına, borç yapısında bozulmalara ve konvertibl döviz rezervlerinin azalmasına neden olmuş ve söz konusu ekonomik dengesizlikler neticesinde 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları alınmıştır. 24 Ocak kararlarıyla, kamu imalat sanayisine yapılan yatırımlar azaltılmış, ekonomik ve sosyal alt yapı yatırımlarına verilen ağırlık artırılmıştır (Oruç, 2002:74). Ülkemiz ekonomisi için önemli bir dönüm noktası olan 24 Ocak kararları ile Türk Lirası Dolar karşısında devalüe edildikten sonra, 1 Mayıs 1981 tarihinden sonra %5'leri aşmayan yakın aralıklı küçük devalüasyonlarla TL'nin aşırı değerlenmesi önlenmeye çalışılmıştır. Bu kararlar ile döviz piyasasındaki karaborsa önemli ölçüde daraltılmış, Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve dünyayla bütünleşmesinin önü açılmıştır. Uygulanan sıkı para politikası ile enflasyon oranı düşmüştür. Buna karşılık büyüme oranları düşmüş, işsizlik artış göstermiş ve para piyasası dengesizlikleri sürmüştür (Üzümcü, Dikkaya ve Özyakışır, 2012:724-725).

24 Ocak 1980 kararlarından sonra ülkemizde değişen ekonomi anlayışına aşağıda liberal ekonomiye geçiş, 1994 ekonomik krizi, 2001 ekonomik krizi ve güçlü ekonomiye geçiş programına yer verilmiştir.

2.1.1. Piyasa Ekonomisi ve Küreselleşmeye Geçiş

Finansal liberalleşme; çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerdeki finansal kaynakları çekebilmek amacıyla bankacılık sistemi ve finansal sistem üzerinde bulunan denetimlerin ve sınırlamaların kaldırdığı veya önemli oranda azalttığı, deregülasyonların bir neticesi olarak gösterilmekte ve ekonomilerin küresel sermaye hareketlerine açılması sürecidir. Finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon ve liberalizasyon piyasalarda etkinliğin artmasına, sermaye maliyetlerinin azalmasına, yurtiçi piyasaların dış piyasalar ile uyumlaşmasına ve fonların çeşitlendirmesine olanak sağlamakla beraber, risklerin artması, fiyatlardaki dalgalanmalar, para politikası etkinliklerinin azalması ve ödemeler dengesi problemleri gibi bazı riskleri de taşımaktadır (Oruç, 2002:75-77).

Küresel ticaretin giderek karmaşık bir hal alması, ekonomik faaliyetlerin hacminin artırılması ve ekonomik büyümenin parasallaşması finansal liberalizme olan ihtiyacı artırmıştır (Onur, 2005:131).

Finansal liberalleşme iki safhada gerçekleşir. İlk safhada ülke içinde kamu otoritesinin denetimi ve baskısı altındaki finansal piyasalar serbestleştirilmektedir. Bu şekilde faiz oranlarının serbest bir şekilde belirlenmesiyle tasarrufların artması sağlanacak ve kaynak dağılımında etkinlik artacaktır. Finansal serbestleşmenin diğer safhasıysa serbestleşmenin uluslararası platforma taşınmasıdır. Böyle bir serbestleşmede, ödemeler bilançosu sermaye hesabının libere edilmesinin yanında, ülke içerisindeki yerleşiklerin dövizle işlem yapabilmelerine olanak sağlanmaktadır. Bunlardan ilki iç finansal liberalleşme, ikincisiyse dış finansal liberalleşmedir. Finansal liberalleşme, sermaye piyasasıyla para piyasalarında gerçekleşmektedir. Uzun vadeli fonların alınıp satıldığı sermaye piyasalarında uygulanan liberalizasyon işlemleri, sermaye hareketlerine gelen sınırların kaldırılması, tasarrufların etkin dağılımı önünde engel teşkil eden finansal baskı politikalarıyla yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi yönünde uygulanan politikalarlardır. Kısa vadeli fonların alınıp satıldığı para piyasalarındaysa bankacılık sektörüne dönük kamu denetimlerinin ve

baskılarının azaltılmasıyla rekabetin ortadan kalkmasına neden olabilecek uygulamaların sona erdirilmesi amaçlanmaktadır (Oruç, 2002:78-79).

Türkiye, 1970'li yılların sonlarına doğru ekonomik krizden çıkma amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde IMF destekli bir istikrar programını uygulamaya başlamıştır. 1960'lı yıllardan beri uygulanmakta olan ithal ikameci politikalar terk edilerek, dışa açık ve ihracata dönük bir sanayileşme yaklaşımı esas alınmıştır (Ural ve Balaylar, 2007:52).

Bu kapsamda ülkemizde finansal liberalleşmenin 24 Ocak 1980 kararlarıyla başladığı söylenebilir. 24 Ocak kararları istikrarı sağlamak için enflasyon ve döviz problemlerini çözmeye yönelik kısa ve uzun dönemli amaçlar taşımaktadır. Bu kararlar, ilk olarak ekonomik, siyasi ve yönetsel konularda devlet müdahalelerini asgariye indirerek piyasalara işlerlik kazandırma ve mevcut sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçmeyi amaçlamıştır. 24 Ocak kararları şu şekilde özetlenebilir (Topallı, 2006:46-48):

% 32,7'lik devalüasyonla günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiştir.

- Tarım sektöründeki destekleme alımları sınırlandırılmıştır.
- Devletin ekonomideki payının azaltılması amaçlanmıştır.
- Gübre, enerji ve ulaştırma haricindeki destekler kaldırılmış, dış ticaretin serbestleştirilmesi gerçekleştirilmiştir.
- Yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kârların transferine kolaylık sağlanmıştır.
- Yurtdışı müteahhitlik ve yüklenici hizmetleri desteklenmiştir.
- İthalat kademeli biçimde libere edilmiştir.
- İhracat; düşük faizli kredi, vergi iadesi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti ve teşvik sistemiyle cazip hale getirilmiştir.

-Döviz alım-satımı serbest bırakılarak, döviz piyasasındaki kontroller kaldırılmış, faiz oranları serbestleştirilmiş, reel faiz politikası izlenmiş, fiyat kontrolleri ve sınırlandırmaları kaldırılmıştır.

Ülkemizde 1980 sonrasında başlayan finansal liberalleşme süreci 1988’de önemini kaybetmiş ve ekonomi tıkanma noktasına gelmiştir. Bu nedenle süregelen yıllarda ekonomide dışa açılma ve liberalizasyonda öncelik sadece reel üretim sektörünü değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak şekilde genişleme sağlanmıştır (Yeldan, 2002:39).

1989 sonrasındaki finansal serbestleşme sürecinde, yapısal uyum programları kapsamında Türkiye ve diğer ülkeleri arasındaki para transferlerine serbesti getirilmiştir. Bunun yanı sıra Türk vatandaşlarının bankalarda döviz hesabı açmaları ve yanlarında döviz bulundurmaları serbestleşmiştir. Ayrıca hisse senedi ve devlet tahvili piyasalarının da kurulması sağlanmıştır (Akdiş, 2004:38-39).

Türk bankacılık sektöründe, kamu kesimi 1993 yılından sonra dış borçlanma olanağını yitirmiş ve iç borçlanma senetleriyle finansman imkânlarına yönelmiştir. Böylelikle bankacılık sektörü direkt olarak, spekülatif finansman şekillerine yönelirken, reel sektöre kaynak sağlama görevini de arka plana koymuştur (Topallı, 2006:49-50).

1980 sonrası yapısal dönüşümün bir sonucu olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler önceki dönemlere kıyasla daha kısa aralıklı olmakla beraber, bu krizlerde ekonominin dışa açıklığının da rolü olmuş ve halen de olmaktadır. Ayrıca, dünya ekonomisindeki genişleme ve daralma gibi uluslararası finansal hareketlerin derinliği, yönü ve türü de ulusal ekonomi üzerinde etkili olabilmektedir. Küresel ekonomi koşullarının yanı sıra Türkiye ekonomisi 2000’e gelinirken 1990’lı yıllar boyunca da geçmişten devraldığı zaafalarını sürdürmüş, bunları azaltmak yerine bir bakıma artmasının önünü alamamış ve dolayısıyla 1994 ve 2001 yıllarında derin ekonomik krizlere maruz kalmıştır.

2.1.2. 1994 Ekonomik Krizi

24 Ocak kararları neticesinde girilen finansal serbestleşme dönemi, sürecin sonunda 1994’de finansal krize yol açmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte Türkiye’ye yabancı sermaye girişinde artış yaşanmıştır. (Bahar ve Erdoğan, 2011:9) Türkiye’de 1993 yılında, KİT açıkları,

altyapı yatırımları, ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar, Körfez savaşı ve terörle mücadele gibi sebeplerden dolayı artan kamu borçlarının finansmanının maliyeti düşürülmek istenmiştir. Bunun için, borçlanma haddine kısıtlama getirilmiş, faizler aşağı çekilmiş, fakat yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları gibi iç ve dış dengesizlikler sebebiyle Türk lirasına güven azaldığı için, Türk Lirasını elde bulundurmamak cazip gelmemeye başlamıştır. Bununla birlikte “1994 yılından geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan elde edilecek gelire %5 oranında gelir vergisi stopajı konulacağı ilan edilmiştir. Zaten dış kaynak bulmakta zorlanan hazine, iç piyasadan da borçlanmayı azaltma yoluna gidince, zorunlu olarak Merkez Bankası kaynaklarını yoğun olarak kullanmaya (parasallaşma) başlamıştır” (Bahçeci, 1997:8). 1993 yılında yürürlüğe konan iki kanunla Hazine'nin Merkez Bankasından kullanabileceği avans miktarı fazlaştırılmıştır. Faiz oranlarını düşürme amacı gereği Merkez Bankası İnterbank faiz oranlarını arttırmamıştır.

Sonuç olarak piyasadaki likidite fazlası, devalüasyon beklentisiyle birlikte 1994 senesinde dövize yönelmiştir. “Kurlar hızlanmaya başlamış ve 1994 yılı başında resmi kur ile serbest kur arasındaki fark %23'ü geçmiştir” (Keyder, 2000:112). Bu gelişmeler üzerine, 26 Ocak 1994 tarihinde TL yaklaşık %14 oranında devalüe edilmiştir. Bunu sırasıyla 1 Mart ve 17 Mart tarihlerindeki iki devalüasyon izlemiştir. “TL'nin yabancı paralar karşısındaki değer kaybı Nisan ayına kadar sürmüştü, Ocak-Nisan arasında TL'nin dolar karşısındaki değer kaybı nominal olarak %172'e kadar yükselmiştir. Yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybının hızlanması sonucu kur-faiz makası daralmış, açık pozisyonlarını kapatma yarışında olan bankaların da dövize hücum etmeleri sonucu Merkez Bankası rezervleri hızlı biçimde erimiştir” (Tanören, 2009:97-98). Tüm bu gelişmelerin neticesinde 1 Aralık 1993'de 7 milyar dolardan fazla olan döviz rezervleri, 1 Mart 1994'te yani yaklaşık bir yıl sonra, 3,3 milyar dolara gerilemiştir (Berksoy, 2001:64-65).

Bu olaylara 1994 yılının ocak ayında Moodys ve Standart&Poors adındaki kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç bankanın da kapatılması eklenince, Türk ekonomisi kriz sürecine girmiş ve 1994

yılıının 5 Nisan'ına gelinmiştir. Türk lirası çok fazla değer kaybettiği için, bunun önüne geçmek adına Merkez Bankası para piyasasına müdahale ederek, gecelik faiz oranlarını yükseltmiştir (Topallı, 2006:51).

Ayrıca Devlet İç Borçlanma senetleri (DİBS) faiz oranları %50'lere kadar yükseltilmiş ve bu senetlerden alınan stopaj kaldırılmıştır (Bahçeci, 1997:9).

Ülkemizde yaşanan 1994 ekonomik krizinin faturası ağır olmuştur. 5 Nisan 1994'de döviz rezervleri 3 Milyar dolara gerilemiş, enflasyon oranı TÜFE bazında %106'lara çıkmış; Türk lirası bir günde (5 Nisandan 6 Nisana kadar) yaklaşık %39 oranında değer kaybetmiştir (Tanören, 2009:100).

2.1.2.1. 1994 Krizine Karşı Alınan Tedbirler

1994 yılında yaşanan krizi atlatabilmek için yeni bir istikrar programı yürürlüğe konmuştur. 5 Nisan istikrar programı olarak adlandırılan bu programın esas amacı aniden bozulan dış ticaret dengesini ve döviz piyasasını yeniden istikrara getirmektir. Programın temel hedefi orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın ana sebebi olan kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek; uzun vadedeki amacı ise sürdürülebilir büyümeyi sağlamak olmuştur (Bahar ve Erdoğan, 2011:43)

1994 krizi sonrası hazırlanan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı, IMF tarafından da desteklenmiştir. IMF ile Stand-By düzenlemesi yapılmıştır. Bu anlaşma gereği 742 milyon dolar tutarındaki kredinin, 5 taksit halinde kullanılması öngörülmüştür. IMF desteğinin devamı için, öngörülen performans kriterleri arasında bütçe ve kamu açıklarının hızla düşürülmesi en başta yer almıştır. IMF gelecek yıllar için Türkiye'nin uyması gerekli parasal hedeflerini ve 2000 yılına kadar tutturması beklenen hedefleri de belirlemiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemini de kapsayan bu süreye ilişkin ekonomik büyüklükler Stand-By anlaşmasında da yer almıştır (Toprak, 1996:156-157-175).

5 Nisan kararları ile kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına kısa sürede ve yüksek oranda zamlar yapılmış, kamu kesiminde ücret ve maaşlara artış yapılmamış, Türk Lirası'nın devalüasyonu ile harekete geçme yoluna gidilmeyerek devalüasyon serbest piyasaya bırakılmış, Merkez

Bankası'nın hazineye açacağı kısa vadeli avansların bütçe ödeneklerine oranı kademeli olarak düşürülmüştür (Yılmaz, 2015:107).

Bu dönemde KİT'ler ile ilgili yapılan düzenlemeler ise şu şekilde olmuştur (Oruç, 2002:77-80):

- "Faaliyetini sürdüren KİT'lerin özel sektör kuruluşları gibi hacze, iflasa ve tasfiyeye açık olmaları için gereken hukuksal düzenlemeler yapılmıştır.
- KİT'lerine ait olan iştirakler, gayrimenkul, dinlenme tesisi ve lojmanların satılması hız kazanacak ve ilgili Yönetim Kurullarına yetki verilecektir,
- Emekli Sandığının gayrimenkullerine bakılarak, sandığa ait oteller kiraya verilecek ya da satış çıkacaktır,
- Özelleştirme imkânı olmayan tesisler kapatılıp, aktif olanları satılacaktır,
- Özelleştirilecek kuruluşlarda rasyonalizasyon sebebiyle olabilecek istihdam azalmalarında ödenen istihdam kaybı tazminatlarının, özelleştirme kapsamına alınmadan benzer şekilde rasyonalize edilmesi gereken KİT'lerde de ödenmesi sağlanacaktır.

Yine bu dönemde KİT'lerle ilgili düzenlemelerin yanı sıra, yerel yönetimlerin idari ve mali yapılarıyla ilgili de birtakım değişiklikler yapılmıştır (Boratav ve Akyüz, 2002:18-23).

- Belediyelerin teşkilat yapısının yerinden yönetim yaklaşımı esas alınarak tekrar düzenlenmesi için merkezi ve yerel yönetimler arasında "görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımı" ile ilgili olarak bir kapsamda kanun çıkarılacaktır
- Mahalli İdarelerin yaşadığı mali problemleri çözmek ve mali özerkliklerini arttırmak için "Belediye Gelirleri Kanununda" düzenlemeye gidilecektir
- Belediyeler personel harcamalarındaki toplam maliyet içindeki payı azaltmak amacıyla gereken kanuni düzenlemeleri yapacaktır. Kaynak göstermeden toplu sözleşmelerde ücret artışı olmayacaktır
- Belediyelerde "şeffaflık" için ayrıntılı bir bütçe programı hazırlanacak, belediye kesin hesap ve bütçeleri, halka ve medyaya açık hale gelecektir
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü bazı görev ve sorumluluklar, il özel idarelerine verilecektir."

2.1.3. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Ekonomik Krizi

Türkiye ekonomisi 2001 öncesinde makroekonomik istikrarı sağlayamamış bir ekonomi olarak yüksek enflasyon, bütçe açığı ve cari açık gibi istikrarsızlık unsurlarına sahipti. İç ve dış borçlardaki artış, reel faizlerin yüksekliği ve dış ticaret açığında belirgin yükselişle beraber kısa aralıklı büyüme-kriz döngüsü ekonominin belirgin bir özelliği idi. Bu nedenle “yüksek kamu açıklarının körüklediği enflasyon, enflasyon ve belirsizliklerin yol açtığı aşırı yüksek reel faizler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yüksek kamu borç stoku, faiz kısır döngüsü 1990’lı yılların temel karakteristiği olmuştur” (Bulutay, 2009:26-27). Bu tespitlere ek olarak, yüksek enflasyon ve düşük büyüme, gelir dağılımında bozulmaya yol açarken aynı zamanda sık aralıklı büyüme, durgunluk, kriz sarmalında gerçekleşen kısıtlı büyüme de toplumun geniş kesimlerince hissedilememesine de yol açmaktaydı (Delice, 2002:170-171).

Türkiye ekonomisinin genel bir özelliği olarak, ekonominin dış kaynak kullanabildiği sürece büyümesini sürdürdüğü, gerek dış gerekse iç sebeplerle kaynak imkânlarının kesildiği noktada daralmaların ortaya çıktığını görülmektedir. Krizler öncesinde; cari açıkta artış, sermaye girişinde hızlanma ve TL’de değerlenme yaşanmakta ve kriz sonrasında rekabet gücü de azalmakta, kurlarda düzeltmeyle yaşanan devalüasyonların da etkisiyle ekonomi sürdürülebilir büyüme performansından uzaklaşmaktaydı. Diğer taraftan, kriz dönemlerinde döviz kurlarındaki artışın yanı sıra kamu maliyesini güçlendirmek amacıyla vergi gelirleriyle kamu mal ve hizmet fiyatlarının artırılmasına yönelik kararlar da ekonomide üretim maliyetlerinin ve enflasyonun hızlı bir şekilde yükselmesine yol açmaktaydı (Oruç, 2002:80).

2001 yılı öncesi %80 oranının üzerinde seyreden faizlerin yanında, 2000 yılının başlarında IMF ile yapılan “Stand-by anlaşması” gereği sabit kur sistemine geçildiğinden, kur artışı önceden belirleniyordu. Sabit kur rejimine ek olarak, enflasyonun hedeflenen seviyelere indirilememesi, faizlerin bu denli yüksek olması da, arbitraj oranının oldukça yüksek kalmasına yol açarak, sıcak paranın yüksek getiri arayışı altında ekonomide finansal zaafaların artmasına yol açıyordu. Sonuç itibarıyla Türkiye ekonomisi 2001 krizi öncesi ana hatlarıyla, dolarize olmuş ve

döviz rezervi yetersiz; 20 yılı aşkın süren %60-70 seviyesinde bir kronik enflasyona sahip; dış ve iç borç seviyesinin GSYİH'ye olan oranı sürekli artan; neredeyse on yıldır “dur-kalk ekonomisi” tanımına uyan bir büyüme performansı sergileyen; sıcak paranın yüksek kar arayışına hedef olan; IMF politikalarına mecbur kalan; siyasi istikrarı ve güvenilirliği koalisyonlar nedeniyle düşük düzeyde bulunan ve artan kamu açıklarının emisyon hacminde sürekli genişlemeyle finanse edildiği bir ekonomi görünümü sergilemekteydi. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin arka planında bütün bu olumsuzlukların birikimi bulunmaktadır (Delice, 2002:172-173).

2000 yılının Kasım ayı ve 2001 yılının Şubat ayında gerçekleşen krizlerin, başladığı yılın makroekonomik verilerini radikal bir şekilde değiştirmedeği, fakat 2001 yılının tümüne yayıldığı dikkate alınırca bu kriz sıklıkla 2001 yılı krizi olarak adlandırılmaktadır. Öncesinde, 1991-2000 yıllarını kapsayan on yılda ekonomi büyüme, durgunluk, kriz sarmalını kısa aralıklarla yaşayarak ortalama %3.6 büyürken, sanayi kesimi ise ortalama %4.4 büyümüştü (Bulutay, 2009:28-32). Ekonominin yeterli üretim yapamamasının sonucu, iç açıkların (bütçe-kamu açıkları) ve dış açıkların (dış ticaret açığı, cari işlemler açığı ve sermaye hareketlerinde yetersizlik) artması, ekonomiyi kırılgan halde ve krizlere açık tutuyordu. Bu kırılganlıklar doğrultusunda krizin nedenleri araştırıldığında, öncesindeki genel görünüm, nedenleri belirgin bir şekilde göstermektedir. Krizin gerisinde; gerek yapısal sorunlardan gerekse uygulanan politikalardan kaynaklı düşük tasarruf düzeyindeki ekonomi, bütçe ve dış ticaret açıkları, ekonomideki marjinalleşme ve vergilerdeki kayıplar, cari açık, iç ve dış borçlardaki önlenmeyen artış ve enflasyondaki yukarı yönlü yapışkanlık gibi unsurlar yatmaktadır. (Boratav ve Akyüz, 2002:13-15) .

Ayrıca kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışın yarattığı dışlama etkisi sonucu sermayenin reel ekonomiden finansal ekonomiye yönelmesiyle azalan yatırım verimliliği; dış ticaretteki bağımlılık; sosyal güvenlik sistemi açıkları gibi kamu kesiminin önü alınamayan yükleri ekonomiyi zayıf halde tutmaya devam etmiş ve büyüme-kriz döngüsünün daralmasına yol açarak, ekonominin “dur-kalk ekonomisi” haline gelmesine yol açmıştır (Çakman ve Çakmak, 2001:49-52).

Ekonomik kriz sürecinde öngörüldüğü üzere, 2001 krizinde de finansal tabanda başlayan sarsılma, kısa sürede etkisini reel kesim üzerinde göstermiştir. Piyasalardaki faiz dalgalanmaları talebi hemen düşürmüştür. Talepteki ani düşüş, reel kesimin satış hacminin daralıp, stoklarının hızla yükselmesine sebep olmuştur (Eğilmez, 2011:78).

Krizin ardında kısa vadedeki nedenlerin başında ise, Kur Çapası Programının başarısızlığı bulunmaktadır. Buna göre, kur düşük tutularak faizlerin ve enflasyonun düşürülmeye çalışılması; kurun düşük tutulmasıyla TL'nin değerli hale gelerek iç talep patlamasının yaşanması; ithalat ve dış ticaret açığı ile cari işlemler açığının sürdürülemez seviyelere çıkmasıyla döviz rezervlerinin bu yükleri taşıyamayacak seviyede bulunması; enflasyonun düşmesine rağmen kur artışının %10'la sınırlanması sonucu aradaki farkın yüksek olması; düşük kur yüksek faiz durumunun sıcak paranın getiri arayışıyla risk yaratması ve bankacılık sektöründeki likidite darlığının zamanında giderilmemesi krizin oluşuma yol açmıştır (Bulutay,2009:33). Ekonominin bulunduğu bağlamın finansal serbestleşme süreciyle çakışması dikkate alındığında krizin ardında dış tasarruf bağımlılığının da bulunduğu açıktır (Boratav ve Akyüz, 2002:16). Finansal serbestleşme sürecinde gelişmekte olan ülkeler, tasarruf ve yatırım dengesizlikleriyle birlikte yüksek kamu açıklarını dışarıdan finanse edebilmek ve borçlarını, dışarıdan ucuz yolla sermaye çekerek kapatabilme amacıyla hareket etmektedirler (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002:35-36).

Bu doğrultuda 1990'lardan beri yaşanan krizlerin meydana gelmesinde dış faktörler kadar, sürdürülemez iç borç dinamiğinin olması, kamu bankaları dahil finansal sistemin sağlıklı bir çözüme kavuşmaması da etkilidir. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerdeki gibi Türkiye'de de finansal krizlerin ortak noktaları; bütçedeki sürdürülemez açık, yüksek dış borçlar, enflasyondaki artışla beraber oluşan negatif faiz, üretimdeki azalma, ücretlerdeki düşüşle birlikte artan işsizlik, hızlı fon akımları ve bankacılık sistemindeki açık pozisyonlarıdır (Eğilmez, 2011:79). Gelişmekte olan ülkelerde ise finansal krizler şu sebeplerden dolayı gerçekleşmektedir: "Mali savurganlıklar, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finans şokları, zamansız ve asgari koşullar oluşturulmadan yapılan finansal

liberalizasyon uygulamaları ve yurtiçi bankacılık sektöründeki zayıflıklar” (Ural ve Balaylar, 2007:54-55).

Türkiye ekonomisi 2000 yılının sonbaharında %44,4 TÜFE oranı ve GSYİH'nin %4'ü oranında cari açığa sahip, ithalat maliyetleri yükselen ve dış borçları olan, ihracat girdisindeki azalmanın yanı sıra yabancı sermaye girişinin de beklenen düzeyde oluşmadığı bir ekonomi konumundaydı ve devalüasyon ihtimali yükselmişti. 2000 yılının ekim ayında, borçlanma faizlerinin %37,5 ve enflasyon oranının TÜFE'de yıllık %44,4 olarak gerçekleşmesiyle beraber, cari işlemler açığının da 7 milyar \$ olması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %39,9'a düşmesi ile o yıl için hedeflenen %10 kur artışına rağmen %25 enflasyon hedeflemesine ulaşamayacağı piyasalar tarafından kabul edildi ve kriz ortaya çıkmaya başladı (Topallı, 2006:48-49).

Bu arada açığı azaltmak ve hesabını kapamak telaşında olan bankalar, Türk lirası sıkıntısına düşerken faizleri artırmışlardır. İnterbank piyasasında Ağustos ayında ortalama % 35 olan gecelik faizler bir anda yükselerek % 316'lara kadar yükselmiştir. Bankaların borçlarını kapatmak amacıyla TL'den sonra hızlı döviz alımları Merkez Bankası'nın döviz rezervlerini düşürmüştür (Kazgan, 2012:229).

2000 yılının kasım ayında krizi tetikleyen unsurlar ise sermaye çıkışının başlayarak, likidite sorununun oluşmasıdır. 2000 yılının kasım ayında başlayan kriz o yıla damgasını vuramayarak etkisi sınırlı kalmış, büyüme %6,8 olmuştur. Aynı yıl dış ticaret açığı 26 milyar doları aşarak, cari işlemler açığı da 10 milyar dolara yaklaşmıştır (Bulutay, 2009:34).

Kasım krizinin ardından ekonomi yönetiminin uygulamalarının krizi hafifletmekteki yetersizliğinin olduğu bir ortamda açığa çıkan siyasi istikrarsızlıkla Şubat 2001 Krizi gerçekleşmiştir. Şubat krizi ise, “dışa açık bir ekonomide döviz kuru çapasına dayanan para programlarının; makroekonomik dengesizliklerin olduğu, denetim ve gözetim mekanizmalarının etkili olarak işlemediği, kırılgan bir yapıya sahip bankacılık sisteminin bulunduğu durumda kolaylıkla döviz ve/veya finansal krize yol açabileceğini göstermiştir” (Kazgan, 2012:230). Sonuç itibarıyla Şubat krizi, “iç tasarruflarını ve vergi gelirlerini istikrarlı bir şekilde artırmayı

başaramayan, giderek kayıt dışına kayan, büyümenin finansmanında kısa vadeli dış borçlanmaya son on bir yılda artan bir hızla yönelen, tutarlı bir gelişme ve sanayileşme stratejisinden yoksun, eğitim ve teknolojiye yatırımı ihmal etmekte ısrar eden bir ekonominin krizidir” (Akdiş, 2004:78-79). Kriz öncesinde uygulanan iktisat politikalarının sonucu olarak faiz-kur makasının giderek açılması, kısa vadeli sermaye hareketlerindeki artışa yol açarken bu yolla dışarıya (kar) kaynak transferi gerçekleşmekteydi. Krizler, dışarıya kaynak transferine yol açarken, aynı zamanda ekonomide üretimden fazla tüketimin gerçekleştiği, bunun da dış kaynakla finanse edildiği, edilemediği yerde de krizlerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Güloğlu ve Altınoğlu, 2002:37). Ekonominin bu kırılganlığını teyit eden bir bulgu; yüksek cari işlemler açığı, hızlı sermaye girişi ve Türk lirasındaki aşırı değerlenmenin, neredeyse tüm kriz öncesi dönemlerin ortak özelliği olmasıdır. Sermaye hareketlerindeki ani yön değiştirme, yukarıda sayılan zaafllara sahip GSMH’si 200 milyar \$ olan bir ekonominin küçülmesine sebep olabilmektedir. Nitekim kriz öncesi 2000 yılının Ocak-Ekim döneminde yabancıların net sermaye akımı 15 milyar doları aşarken, kriz dönemi olan Kasım 2000 – Haziran 2001 döneminde 10 milyar dolardan fazla sermaye çıkışı olmuştur. Sermaye hareketlerinin milli gelire oranla %12’lik yön değişimi, parasal büyüklüklerde, faiz oranlarında ve finans sistemi üzerinde yaratacağı etki açıktır. Böylesi sermaye hareketlerinin de etkisiyle ekonomi 2001 krizini artan işsizlik, gelir dağılımında bozulma gibi sonuçlarıyla birlikte yaşamıştır (Topallı, 2006:49-50).

Kriz öncesindeki düşük kur yüksek faiz ortamında bankalar, Hazine ihalelerinde yüksek karlar elde ettiğinden, ellerinde fazlasıyla Hazine kâğıtları tutmaktaydılar ve bu likidite darlığına düşmelerine sebep oluyordu. Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemleriyle darlığı gidereceği beklentisi bankaları dövize açık pozisyonlarını artırmaya itmekteydi. Bu açık biriktikçe, risk artıyordu ve kriz gerçekleştiğinde birçok banka fona devredilerek mevduata %100 güvenceden dolayı zararları Hazine’nin üzerine kaldı. Bankaların açık pozisyonlarının bulunması sonucu likidite darlığına karşı tedbirler Merkez Bankası’na zamanında alınamayarak, birçok banka fona devredilerek kamu ekonomisinin sırtına önemli bir yük aktarıldı (Kazgan, 2012:231). Bu koşullar altında yaşanan 2001 krizi sonrasındaki gelişmelerden biri;

Hazine'nin borçlanma faizlerinin yükselmesidir. 2000 yılında ortalama %38,1 faiz oranı ve 411 gün vade ile borçlanılırken, bu krizle 2001 yılının ilk ihalesinde altı ay vadeli bono için %67.5 faiz oranı ile borçlanılmıştır (Akdiş, 2004:81).

Vergi gelirlerinin büyük bir kısmı faiz ödemelerine giden, yatırımlara ve diğer alanlara yeterli kaynak ayıramayan bir devlet bütçesi ile karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan stagflasyon durumunda, talep daralmasıyla birlikte enflasyon yükselişi söz konusu olmuştur (Akdiş, 2004:82). Faizler, fiyat artışları ve kur yükselişi ile ekonomi İstikrar Programı öncesindeki halinden daha kötü duruma dönmüş, milli gelir 2100 dolar seviyesine düşmüştür. Toplam kamu net borç stoku GSMH'nin %90'ına ulaşmış, bütçe açığının ve kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranları %16 seviyesinde gerçekleşmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:39). İşsizliğin %8,7'ye yükselmesi, krizin diğer önemli sonuçlarından. İşsizliğin arttığı 2001 krizinde büyümenin negatif olmasının yanında yatırımların da eski seviyenin altında kalması işsizliği halen belirgin olarak %10 civarında tutmaktadır. İzleyen yıllarda da işsizliğin krizdeki seviyesinin altına inememesi, Türkiye ekonomisinin büyümeye rağmen istihdam yaratamamasının, dolayısıyla gelir dağılımı sorununda olumlu sonuçlar alınamamasının açık bir ifadesi olacaktır (Balmumcu, 2010:3-7).

1989 yılında 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerinde serbestlik sağlanmasından sonra denetimsiz finansal serbestleşmenin olduğu Türkiye ekonomisinde, büyüme ile sermaye hareketleri arasındaki ilişki değişmiş, büyüme gittikçe sermaye girişlerine ve dış kaynağa bağımlı hale gelmeye başlamıştır (Topallı, 2006:51). Bu risk 1990'lı yıllar boyunca büyümüş ve krizin yapısal nedenlerinden biri olarak da ortaya çıkmıştır. Yabancıların net sermaye akımı içinde en büyük payı portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri oluşturmakta olduğu dikkate alınır, gelişmekte olan ve kırılgan bir ekonominin istikrarının uluslararası sermaye hareketlerine ne kadar hassas ve bağımlı olduğu anlaşılabilir. Kriz öncesindeki ortamın düşük kur yüksek faiz şartlarını taşıması yabancı ve hatta yerli sermayenin reel ekonominin fırsatları yerine Hazine'nin borçlanması üzerinden getiri arayışı da krizin tetikleyicisi olmuştur (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:354).

Sermaye hareketlerindeki denetimsizliğin, ikiz açıklar gibi yapısal zaafı olan bir ekonomi için ne denli risk taşıdığı bu krizle daha açık görülebilmektedir. Bu sebeple, sermaye girişinin sebep olduğu istikrarsız canlanma, mali karışıklık ve kriz sarmalından kurtulabilmek için, denetim mekanizması oluşturulması gerekmektedir (Eren ve Süslü, 2001:8-9).

2001 krizi, Türkiye ekonomisinin birikmiş ve müzminleşmiş sorunlarının su yüzüne çıktığı, iktisat politikalarının hedeflerinin erişilebilirliğinin de toplumsal destek ve piyasalar açısından önemli bir ayrıntı olduğunun belirginleştiği bir kriz olmuştur (Akdiş, 2004:82). 20 yılı aşan kronik enflasyonun birkaç yıllık politikalarla aşamayacağı, ekonomide biriken zaafıların sorunları derinleştirdiği ve çözümleri zorlaştırdığı ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında yaşanan göreceli büyümeye rağmen 1990'lı yılların ekonomik istikrarsızlık göstermesi nedenlerin sonuçlarıyla birlikte kendini tekrar ederek istikrarsızlığı perçinlemesiyle sonlanmıştır (Ural ve Balaylar, 2007:56). Ekonomideki istikrarsızlığın açık bir ifadesi olan 2001 krizi sonrasında alınan tedbirler ve uygulanan politikalar Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak isimlendirilmiş ve yenilenen ekonomi yönetimiyle icra edilmeye çalışılmıştır (Toprak, 2001:170-171).

2.1.3.1. 2001 Krizinin Türkiye'deki Ekonomik ve Mali Etkileri

Ekonomik krizlerin mutlaka bazı parametreler üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı açıktır. Bu bağlamda 2001 ekonomik krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri, büyüme, dış ticaret ve istihdam alanlarında olmuştur. Aşağıda bu etkilere ayrı başlıklar halinde yer verilmiştir.

2.1.3.1.1. Büyüme Üzerine Etkisi

Son otuz yıllık dönemde Türkiye ekonomisini büyüten ana unsurun “sermaye birikimi” olduğu söylenebilir. 2001'de yaşanan krizde toplam sabit sermaye yatırımlarının seviyesi 1990'lardaki seviyenin altında seyretmiştir. 2005-2007 dönemi hedefleri de 1990'lı yıllardaki seviyeye dönememiştir (Özeren, 2012:13). 2001 krizinden sonra ekonomik büyümede her ne kadar uzun dönem hedefi sağlanmaya çalışılsa da, bunun sürdürülebilirliği durumu ciddi sorun teşkil etmektedir. Son on iki ayda büyümedeki yavaşlama, bu problem teşkil eden alanların önemini

göstermektedir (Güloğlu ve Altunoğlu,2002: 86-87). 2002 yılından itibaren gelişmiş ekonomilerin faiz hadlerinin düşüklüğü ve uluslararası likidite fazlalığı, ülkemiz gibi gelişmekte olan piyasalara yönelik dış finansman bulma olasılığını artırmakta ve bu da, gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi faizlerinin düşmesinde ve iç taleplerinin artmasa imkân tanımaktadır. Uluslararası konjonktürün sağladığı bu durumun avantajlarından Türkiye de faydalanmıştır (Topallı, 2006:49-50). 2002-2005 yılları arasında ekonomik büyümede görülen bu performans artışının sürdürülebilmesi için uluslararası konjonktürün seyrinin ve pazar şartlarının bozulmaması gerekmektedir (Özeren, 2012:13).

2.1.3.1.2. Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Sermaye hareketlerindeki serbestleşme ve gelişmekte olan ülkelere spekülâtif yabancı sermaye girişindeki artış ile ortaya çıkan talep artışı, ticarete konu olan sektörlerde esas olarak ucuzlayan ithalat ile karşılanırken, gerçekleşen iç talep artışının reel sektörün üretim ve yatırım artışı üzerindeki etkisi de bu nedenlerle düşük kalmaktadır (Acar, 2013:16). İthalat artışı iç talebin öncülüğünde büyümeye sebep olurken, yerli üretimin aleyhine sonuçlanmakta ve büyümeyi sürdürülebilir olmaktan uzaklaştırarak, cari açığa bağımlı kılmaktadır (Ongun, 2001:25-26). Ayrıca gelişmekte olan ülkeler sanayileşme için gereken yatırım mallarının teminini kolaylaştırması nedeniyle de ucuz ithalat için aşırı değerlenmiş döviz kurlarını devam ettirmeye eğilimlidirler. Türkiye ekonomisinde de 2001 krizi sonrası bu eğilim sürdürülmüş, yatırım malları temininde kolaylığın yanı sıra ara malı ithalatında da yüksek artış görülmüştür. Dolayısıyla, 2000'li yıllar Türkiye ekonomisinde bu döngünün önceki on yıla nispeten daha uzun bir çevrimle (6 yıl) tekrarlandığı bir zaman dilimi olmuştur (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:354-355). Bu durumda yüksek büyüme oranına rağmen küresel koşulların ekonominin üretim yapısında neden daha fazla olumlu değişime sebep olamadığı sorusu yanıt bulmaktadır. Sermaye hareketleri ve ithalata dayalı spekülâtif büyüme devreleri üretim yapısının niteliğinin artışını sınırlandırmaktadır. Çünkü üretim yapısında gelişme, üretimin katma değeri düşük emek yoğun sektörlerden teknoloji yoğunluklu sektörlerle doğru gelişme göstermesiyle gerçekleşmektedir (Seval ve Özdemir, 2013:12).

Büyüme döneminin ilk yarısı olan 2002-2004 yılları arasında tüketim malları ithalatının artışı sermaye ve ara malları ithalatı artışından fazla olmuştur. Toplam ithalat içerisindeki düşük payına rağmen yüksek oranda artış gösteren bu kalem, iç talep artışını doğrudan etkilemektedir (Ongun, 2001:27). Baz etkisinin ortaya çıktığı büyüme döneminin başlarında bu denli artış, ekonominin tüketime yönelik ithalatın artan desteğiyle toparlanmaya başladığını göstermektedir. En yüksek büyümenin elde edildiği 2004 sonrasında ise tüketim malları ve sermaye malları ithalatının artışı yavaşlarken, ara malları ithalatının artışı öne çıkmıştır. Büyümenin de yavaşladığı bu süreçte, sermaye malları ithalatının azalarak ara malları ithalatındaki artışın ön plana çıkması yerli üretimin ithalatla sınırlanmasına yol açmıştır (Özdemir, 2012:80).

Türkiye ekonomisinin 2000'li yıllardaki yüksek hızlı büyüme dönemi, küresel ekonomideki olumlu gelişmelerle birlikte gerçekleşmiştir. Bu süreçte ise dünya ticaret hacmindeki genişleme ve sermaye hareketlerinin desteği ekonominin yapısal gelişmesi konusunda yeterince değerlendirilememiştir. Değerli TL ile ucuz ithalat ara malları üretiminde kapasite genişlemesini sınırlamıştır. Spekülatif niteliği ağır basan büyüme performansı sonucunda, küresel likidite bolluğunun ve sermaye hareketlerinin desteğiyle üretim yapısının niteliğinde yüksek düzeyde bir gelişme sağlanamamıştır (Acar, 2013:17).

2.1.3.1.3. İstihdam Üzerine Etkisi

Ekonomik krizlerin etkilediği en önemli alanlardan birisi de kuşkusuz istihdamdır. İşsizlik bir taraftan üretimden kayıp anlamına gelirken diğer taraftan da hazırda tüketim anlamına gelebilir.

Bu bağlamda istihdam rakamları ülkelerin ekonomilerinin gidişatı hakkında önemlidir. Ekonominin düzgün işlediği zamanlarda, bunun olumlu tarafı istihdam rakamlarına yansımakta ve işgücü piyasasını da pozitif yönde etkilemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde ilk etkilenen alan işsizlik ve buna bağlı olarak kapasite kullanım oranlarında düşmedir (Yaprak, 2009:44).

Küreselleşme süreciyle birlikte uygulanan ekonomik politikalar, özelleştirmelerle ve çok uluslu şirketlerin ucuz işgücü araması gibi etkenlerle bütün

dünyada işsizlik önemli bir mesele olurken; Türkiye ekonomisi için de durum farklı olmamıştır (Celasun, 2002:41-43).

Küreselleşmenin etkilerinin daha fazla açığa çıktığı 2000’li yıllarda, Türkiye ekonomisinde yüksek büyümeye rağmen, artan ithal ara malı kullanımı sayesinde istihdam artmayarak üretimde yurtiçi katma değer azalmış ve ekonominin dış kaynaklara olan ihtiyacı da belirgin bir şekilde artmıştır. İşsizlik oranının, kriz yılı olan 2001’de %8,7 gerçekleştiği seviyeye dahi büyüme döneminde inememiş olması, büyümenin istihdam yaratmayan bir büyüme olduğunu göstermektedir (Ertürk, 2003:51-54). 2009 yılı için %14 seviyesinde bulunan işsizlik oranının ekonominin diğer göstergeleri ve dinamikleri üzerinde de olumsuz etkilerini sürdürmesi söz konusudur. Ekonomi politikalarıyla bir miktar işsizlik karşılığında, düşük enflasyon ve yüksek büyümeye odaklanılmış, sermaye hareketlerinin desteğiyle ve fiyat istikrarı yoluyla ekonomiye istikrar kazandırmak hedeflenmiştir (Alper, 2001:51-71).

2.1.3.1.4. Bütçe Açığı Üzerine Etkileri

2000 yılının sonlarında, Merkez Bankası’nın Piyasaya likidite sağlamaması sonucu faiz oranları yükselmiş, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) likidite yetersizliği sonucunda işlemez duruma gelmiş ve sermaye dövize yönelip yurt dışına çıkmıştır. Durma noktasına gelen devlet iç borçlanma senetlerini ellerinden çıkarıp döviz talebini artıran yabancı yatırımcılar dolayısıyla yurtiçi faizler yükselmiş, likidite krizi meydana gelmiştir (Yılmaz, 2015:112-113).

Tablo 2.1: Türkiye’de 2000-2007 Dönemi Bütçe Büyüklüklerindeki Gerçekleşmeler

Yıllar	Bütçe Harcamaları	Bütçe Gelirleri	Bütçe Açığı	Bütçe Harcamaları/GSMH	Bütçe Gelirleri/GSMH	Bütçe Açığı/GSMH	Faiz Dışı Denge	Faiz Dışı Denge/GSMH
2000	46.705.028	33.440.143	13.264.885	36,86	26,39	10,47	+7.174.977	+5,70
2001	80.579.065	51.542.970	29.036.095	45,14	28,88	16,26	+12.026.131	+6,40
2002	115.682.350	75.592.324	40.090.026	42,06	27,48	14,58	+11.780.633	+6,30
2003	140.454.842	100.250.427	40.204.415	39,38	28,11	11,27	+18.404.773	+5,20
2004	141.020.860	110.720.859	30.300.001	32,88	25,81	7,07	+26.188.489	+6,10
2005	146.097.573	137.980.944	8.116.629	30,03	28,37	1,66	+37.562.903	+7,70
2006	178.126.033	173.483.430	4.642.603	30,93	30,13	0,80	+41.320.106	+7,20
2007	203.500.684	189.617.246	13.883.438	31,45	29,31	2,14	+34.000.269	+5,30

Kaynak: Yılmaz, Binhan E.: Borç Çıkmazı-Osmanlı’dan Günümüze (1854-2013), 3. Baskı, İstanbul, Der Kitabevi, 2015.

Tablo 2.1’de görüldüğü üzere, likidite krizi neticesinde bütçe açığı/ GSMH oranı %16,26’ya Bütçe harcamaları/GSMH ise %45,14’e yükselmiştir. Artan faizler neticesinde borçlanma maliyeti artmış, bu durum da bütçe harcamaları içinde faiz ödemelerinin payını %50’ye çıkartmıştır. Artan bütçe harcamalarına rağmen bütçe gelirleri GSMH’nin %9,4 oranında artabilmiş bu durum da bütçe açığını bir önceki yıla göre % 55,3 oranında yükselterek %16,26’ya çıkmasında etkin rol almıştır (Yılmaz, 2015:114).

Türkiye’de bütçe harcamalarında meydana gelen artış uzun yıllardır bütçe gelirlerindeki artıştan daha yüksek olmuş, sonuç olarak da bütçe açıkları sürekli bir hal almıştır. Yapısal dönüşüm programları ve alınan istikrar önlemlerine rağmen kamu harcamalarının azalmasını sağlanamamıştır. (Dağ ve Tügen, 2018:220)

Türkiye’de özellikle kamu mali dengesinde uzun süreli istikrarsızlıklar yaşanmıştır. 1990’lardan itibaren bir yandan yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon oranı ve faiz harcamalarının kamu harcamaları içindeki payının artması kamu

finansman dengesinde dengesizliklere yol açmış, diğer yandan ise ödemeler bilançosu açıklarındaki artışlar dış dengenin sağlanamamasına neden olmuştur. 1990'ların sonlarına gelindiğinde yurt içinde yaşanan istikrarsızlıklara ek olarak dış kaynaklı istikrarsızlıkların da ülke ekonomisindeki dengeleri etkilediği görülmüştür. Asya'da yaşanan kriz, bu ülkelerin %30 oranında devalüasyona gitmeleri ile önlenmiştir. Ancak Türkiye, uyguladığı istikrar programının şartlarına uygun davranarak devalüasyona gitmemiştir. Böylece hem Türk Lirası aşırı değerlenmiş hem de dış açıklar hızla artarak ciddi bir kriz ortamına girilmiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan dolarizasyon probleminin de etkisiyle kriz derinleşmiştir (Şimşek, 2007:53).

Öte yandan 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında meydana gelen krizler borç stokunu ve borç servisini yükselterek kamu kesimi genel dengesini olumsuz etkilemiştir. Krizlerin kamu ekonomisi üzerindeki etkisini önlemek için 2001 yılında, kamu harcamalarında etkinliği ve şeffaflığı sağlayıcı yapısal reformlar artırılmıştır. Ayrıca faiz dışı harcamaların azaltılması yoluyla faiz dışı dengenin iyileştirilmesine amaçlanmıştır. 2000 yılında özelleştirme hariç kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ye oranı yüzde 3,2 iken; 2001 yılında bu oran yüzde 6,6'ya yükselmiştir (TCMB, 2001:21-22).

2001 krizinin ardından uygulamaya konulan GEGP ile mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarını azaltılması ve faiz dışı fazla konusunda olumlu adımlar atılmış, sermaye girişinde de önemli bir artış yaşanmıştır.

Faiz Dışı Fazla

Faiz dışı fazla, kamu gelirlerinin faizler dışındaki kamu harcamalarını karşıladıktan sonra kalan kısmını ifade etmektedir. Buna göre faiz dışı denge, bütçedeki gelirlerden bütçedeki faiz dışı giderlerin çıkarılması ile bulunur. Faiz dışı fazlanın adından da anlaşılacağı üzere faiz dışı denge eğer pozitif değer alıyorsa faiz dışı fazla vardır (Ünsal, 2001'den aktaran; Uçal, 2014:3).

Faiz dışı fazlanın tanımı nasıl hesaplanması gerektiği hakkında bilgi vermektedir. Ancak bütçe dengesi ve faiz dışı fazla aşağıda belirtildiği gibi daha net olarak ortaya konulabilir. Buna göre, faiz dışı fazla;

Bütçe Dengesi= Genel Bütçe Gelirleri(Vergi Gelirleri + Diğer Gelirler) – Genel Bütçe Giderleri(Faiz Dışı Giderler + Faiz Gideri) Faiz Dışı Denge = Genel Bütçe Gelirleri – Faiz Dışı Giderler şeklinde hesaplanabilir.

Söz konusu formülden de görüldüğü üzere faiz dışı fazla ile faiz dışı giderler arasında ters bir bağıntı söz konusudur. Faiz dışı giderler artarsa faiz dışı fazla azalmaktadır. Ayrıca faiz dışı fazla ile devletin genel bütçe gelirleri arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Özetle, faiz dışı fazlayı, bütçe dengesi ve faiz dışı giderler doğrudan etkilemektedir. Diğer veriler sabitken bütçe açığının büyümesi faiz dışı fazlayı küçültürken, faiz giderlerinin artması faiz dışı fazlayı yükseltir (Gürdal ve Yardımcıoğlu, 2005: 22).

2.1.3.1.5. Alınan Tedbirler ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

2000 senesinin Kasım ayında ve 2001 yılının Şubat ayında gerçekleşen krizlerinden sonra, uygulama imkânı ortadan kalkan İstikrar Programı sabit kur rejimine dayalı olarak enflasyonu düşürmeyi amaçlamaktaydı. Kur çapasına dayalı program 2000 yılı için %10 kur artışı ve %25 enflasyon oranı hedeflemekteydi. Enflasyon ve faiz oranlarının yüksek kalışı, düşük kur dolayısıyla iç talep artışıyla gelen yüksek dış ticaret açığı ve cari açık, bütçe açığının yüksek seviyesi; döviz girişi kadar TL yaratılarak uygulanan sıkı para politikası ve bankacılık sektöründeki açıkların likidite krizine yol açması gibi başlıca sebeplerle ortaya çıkan krizin sonucunda, Mart 2001’de program terk edilerek, yeni bir programa geçilmiştir (Karabulut, 2002:160-165).

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı verilen bu yeni program eskisinin aksine kuru sabit artışlarla yönetmek yerine dalgalanmaya bırakıyordu. Kemal Derviş öncülüğünde tasarlanan programın ana hatları; kamu bankalarına tahvil verilmesi, kamu kâğıtlarının ikinci el piyasasının yeniden canlandırılması, IMF ve Dünya Bankası’ndan dış kaynak temini şeklindeydi. Programdaki esas amaç; sürdürülemeyecek boyutlara varan kamu borçlarına sebep olan borç sarmalına çözüm bularak, ekonominin dış yardımlara muhtaciyetini ortadan kaldıracak bir konuma taşımaktır (Taşar, 2010:78-79).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının hedeflerine ulaşmasının en önemli şartı makroekonomik dengenin tekrar sağlanması aynı zamanda kısa vadeli bir daralmayı gerektirmiştir. Programda kamu kesiminin net borç stokunun milli gelire oranının düşürülmesi, faiz dışı dengenin artırılması, net faiz ödemelerinin de azaltılması hedeflenmiştir (Çolak, 2001:2-4).

Esas amaç itibarıyla, öncelikle parasal sermayeyi krizden kurtarma programı niteliği taşımakla beraber programın ana yaklaşımı, ekonominin gerekli yapısal reformları uygulaması halinde, küreselleşme sürecine verimli bir şekilde entegre olabileceği, dünya ekonomisi tarafından sunulan fırsatlardan etkin şekilde faydalanabileceği, gelişebileceği ve büyüebileceğidir (Yiğitoğlu, 2005:115-116). Yapısal reformların yanı sıra şubat ayındaki devalüasyonla ortadan kalkan eski programa göre planlanmış bütçenin de revize edilmesi gerekiyordu. Ekonomideki daralma, vergi gelirlerine de yansımakta ve bütçe açığını artırmaktaydı. Bu programla bütçe disiplini ve sağlıklı maliye politikası uygulama amacının en açık göstergesi %6,5'lik faiz dışı fazlanın o yasayla birlikte faizlerin aşağı çekilmesine çalışılacak ve serbest kur uygulamasına göre döviz kurlarına fazla müdahale edilmeyerek Hazine borçlanmasına imkân verecek şekilde kurların oluşması sağlanması için bankacılık kanununda düzenlemeler öngörülmüştür. Fona devredilen bankaların getirdiği yük kamunun mali dengesini zorlamıştır. Krizle başlayan dönemde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna alınan birçok banka tasfiye edilmiş, birleştirilmiş ya da satılmıştır (BDDK, 2001:3).

Gelirler politikası açısından, programda memur maaşlarında enflasyona uyumlu artışı planlanırken; mali açıdan, iç borcun seviyesinin yüksekliği ve yurtiçi kaynakların yetersizliği dolayısıyla dış finansman arayışı önceliklerden biri olarak düşünülmekteydi. Uzun vadeli hedefler açısından, sürdürülebilir düzeyde kamu açıkları, tek haneli enflasyon seviyesi, yapısal reformlar yoluyla rekabet gücünün artırılması gibi unsurlar öne çıkmaktaydı. Program uygulamaya konulduktan sonra siyasi iktidarın da değişmesiyle birlikte farklı bir isimle benzer politikalara devam edilmiş ve ilerleyen süreçte bunların olumlu ve olumsuz yönleri de açığa çıkmıştır (Uysal, 2004: 98-99).

2001 krizi sonrasında sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar, ekonominin tekrar büyüme sürecine girmesi, AB müzakere sürecinin başlaması, özelleştirmeler ve devirbirleşme faaliyetlerinin hız kazanması gibi sebeplerin yanında uluslararası likidite bolluğunun da katkısıyla, ekonomi gittikçe dışa açılmış ve artan oranda global üretim zincirine dahil olmuştur. Olumlu sonuçların yanı sıra ulusal ekonominin global ekonomiye eklemlenmesinin getirdiği olumsuzluklar 2009 yılında yaşanan küresel kriz ortamında yüksek işsizlik oranı, ithal girdi kullanımının artmasıyla yerli üretimin katma değerinin azalması ve büyüme performansında içsel nedenlerden kaynaklanan tıkanma şeklinde açığa çıkmaktadır (Yiğitoğlu, 2005:117).

Türkiye'nin GEGP kapsamında bulunan, ekonominin ivedi bir şekilde istikrara kavuşturulması, sürdürülebilir büyüme ortamına geçilmesini hedefleyen teşhis ve önlemlerin tümü, hükümet tarafından belirlenmiştir. Belirlenen hususlar, IMF ile varılan anlaşmaya da konu olmuş ve IMF'ye verilen "Niyet Mektubu" ile uluslararası kamuoyuna açıklanmıştır (Gövdere, 2009:54-55). Türkiye'nin yürürlüğe soktuğu program, uluslararası arenada finansal destek görmüş ve daha önceki uygulamalarından daha fazla dış finansman sağlanmıştır. Uluslararası finansal desteğin devamı ve Türkiye'nin güvenilirliği, programın harfiyen uygulanmasına bağlıken Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ekonomik krizden çıkış, olumsuzlukların aşılması ve piyasa belirsizliklerinin giderilebilmesi için olmazsa olmaz bir hal almıştır (Gövdere, 2009:54). Yapısal reformlar da, kamu maliyesi ve para programları ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın 3 temel unsurundan biri olmuştur (<http://arsiv.ntv.com.tr/news/97811.asp>).

Program kapsamında sıkı bir iktisadi para politikasının hayata geçirilmesi ve kapsamlı yapısal reformların hayata geçirilmesinin haricinde, enflasyonla ilgili problemlerin hızla önüne geçmek için döviz kurları, hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası, likidite beklentisini dış kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur (Dilber, 2007:205-206). Ancak programın içeriğinde yer alan döviz kuru, para politikası ve maliye politikası ayaklarına rağmen, bu politikalara bağlı olarak gelirler ve fiyatlar politikalarının tam oluşturulamamış olması programın eksiklikler içerdiğini göstermektedir. Bu eksikliklere programın üç önemli güncel sorunu birlikte içermesi de örnek verilebilir.

Çünkü programın ortak hedefini oluşturan ekonomik istikrar ve enflasyon ile mücadele, sosyal piyasa ekonomisine geçiş ve büyüme/kalkınmanın üçünün de aynı zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun nedeni ise, amaçlardan birinin gerçekleştirilmesinin, diğerinin sonuç almasını engellemesidir (Yiğitoğlu, 2005:118).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile programlar ve uygulama planları, ayrıntılı olarak IMF'ye sunulmuş, bu yeterli görülmemekle yetkililer tarafından Ankara temsilcileri dolaşarak dönemin liderlerinin programın gerçekten arkasında olduklarının onayı alınmıştır (Gövdere, 2009:56). Ayrıca programa ya da uygulamalarına herhangi bir biçimde karşı çıkan bakan dahi olsa istifa edecek veya atanmış ise görevden alınacak şartları öne sürülerek ekonomi ile siyaset sözde birbirinden ayrılmıştır. Uygulanan programı ve IMF desteği ile yavaş da olsa kötü gidişatın önüne geçilebilmiştir. Olumluya doğru gitmesi için uzun süre beklenmesi, beraberinde karamsar bir tablo oluşmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte 2002 Aralığına kadar atılan adımlar ve kat edilen yol küçümsenecek nitelikte değildir (Topallı, 2006:57-58).

İlk önce bu program kapsamında alınan tedbirler sayesinde ekonominin politikaya bağımlılığı azalmıştır. Bu yönden önemli olan kazanımlardan birisi MB'nin bağımsızlığı, bağımsız denetleme ve düzenleme kurumlarının oluşturulması ve kamu bankalarını görev zararlarının bütçeden karşılanması ilkesinin kabulü olmuştur (TCMB, 2012).

- Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması konusunda önemli adımlar atılmıştır.

- Enflasyonda düşüş trendine girilmiş, 2002 yılsonu itibariyle hedeflenen oranın aşağısında gerçekleşme beklendiği belirtilmiştir.

- Enflasyonun yanı sıra diğer makroekonomik verilerde de beklenenin üzerinde bir iyileşme sağlanmıştır.

- Faiz dışı bütçe fazlası konusunda önemli çabalar sergilense de yılsonuna doğru seçim atmosferinde olumsuz gelişmeler gözlenmiştir.

- 2000 yılında uygulanan programdan en önemli farklı ise, kurun çıpa olarak kullanılması ve yeni programda para politikasının yeniden işlerlik kazanması olmuştur.

Alınan önemli mesafeye rağmen bilhassa devlet sektörünün tekrar yapılandırma ve Avrupa Birliği yasalarına uyulma hususunda önceki hükümet içinde yaşanan uyuşmazlıklar, işsizlik ve cari açık gibi sorunların üstesinden gelinememesi ve de güvensizlik, krizin tam olarak aşılmasına olanak sağlamamıştır (Apak, 2002:43-45). İstikrar programının tam anlamıyla başarıya ulaşamaması, Avrupa Birliği ile ilişkiler, Kıbrıs ve Irak konularında derhal müdahaleye gidilmesi gereken bir seviyeye gelmesi ve o zamanki hükümetin piyasalara güven vermemesi ile açıklanabilir (Akkaya, 2011:73-74). “Hükümet ortakları arasında yaşanan görüş ayrılıkları ve toplumun beklentileri siyasi bir yeniden yapılanmayı gündeme getirmiş, ancak bu yeniden yapılanmanın yarattığı sürtüşmeler ve siyasi çalkantılar erken seçime gidilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Sonuçta, iç ve dış sorunların kritik bir noktaya geldiği bir aşamada erken seçim yapılmıştır. Seçim sürecinde daha önceden alınan tedbirler sonucunda Türkiye’de seçim ekonomisinin uygulanmaması ve Irak krizinin de ertelenmiş olması kısa vade açısından önemli bir avantaj sağlamıştır” (Kol ve Karaçor, 2012:388).

2.1.4. 2008 Küresel Krizi

2006’da ABD mortgage piyasalarında başlayan dalgalanmalar, 2007 senesinin ikinci yarısından sonra kredi krizine ve devamında likidite krizine dönüşerek küresel finans sistemi etkisi altına almıştır. Bu süreç içerisinde finansal piyasalar, kredi piyasalarında meydana gelen dalgalanmanın menkul kıymetleştirme ile nasıl bir tehlike haline dönüştüğünü öğrenmişler, bir çok büyük finansal kuruluş peş peşe zarar açıklamıştır (Susam ve Bakkal, 2008:73-76). “ABD mortgage krizinde, borçlulardan, kredi veren kuruluşlara, menkul kıymet ihraç edenlerden kredi derecelendirme ve yatırımcılara kadar tüm mortgage piyasası taraflarının sorumlu olduğu açıkça gözükmemektedir” (Ünal ve Kaya, 2009). Özellikle problemlili kredilerin büyük kısmını oluşturan ipotekli konut finansmanı (subprimemortgage) kredilerinin hükümet tarafından destek görmesi ve batık kredilerin iktidarın izlediği siyaset gereği fonlanması, değerlendirme ve ölçümü zor olan bir sistemin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir (Akkaya, 2011:75). Ayrıca finans piyasalarını denetleme ve düzenleme yetkisine sahip olan kurumların yetki alanlarının çakışması, sorun

tespitinde geç kalmaya neden olmuş, yasal düzenlemelerdeki farklılık da boşluklar oluşmasına yol açmıştır. Mortgage krizinin uzun dönemde finans piyasalarını etkisi altına aldığı görülmektedir (Berberoğlu, 2011:106).

2008 döneminde seçimlerin yapılması, Merkez Bankası yönetiminin değişmesi, para ve iktisat politikaları arasındaki dengenin bozulmasına sebep olmuştur. Mortgage kredileri geri dönüşlerinde problemler yaşanması kredi ve likidite krizi şeklinde piyasalara yansımıştır (Susam ve Bakkal, 2008:77). Piyasalara yansıyan bu durum panik alım satımlarına yol açmış ve başta emtia piyasaları olmak üzere diğer piyasaları olumsuz olarak etkilemiştir. Dolayısıyla ABD’de 2007 yılı sonlarına doğru ilgililer tarafından finansal dalgalanma teriminin yerine, kriz kelimesi telaffuz edilmeye başlanmıştır. Kriz olgusunun varlığının kabul edilmesiyle birlikte tüm para ve maliye politikaları revize edilmiş, denetim mekanizması daha da arttırılmış ve finansal sistemin tamamı öz değerlendirme sürecine alınmıştır (Berberoğlu, 2011:107).

2.1.4.1. Krizin Nedenleri

ABD’de teknoloji şirketlerinin hisse senedi fiyatlarının spekülatif olarak aşırı artması sonucu oluşan balon 2000 yılında patlamıştır. 2001 yılında 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesiyle 2001 ve 2002 yılları sonrası ekonomide durgunluk yaşanmış, ABD Merkez Bankası (Federal Reserve-FED) ekonomik canlandırmayı artırmak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını % 6,5’den % 1’e kadar düşürmüştür (Arıcan, 2005: 67). Ayrıca bankaların kullandıkları değişken faiz oranı ve değişken faizli ipotekli konut kredilerinde uygulanmakta olan faiz oranları da düşmüştür. ABD tarihinin en düşük enflasyon oranı ise 2002 Ocak ayında % 1,14 olarak gerçekleşmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 122).

Düşük gelirli halka, FED’in düşürdüğü faiz haddi sayesinde “eşik-altı ipotekli ev kredisi” açılarak, bu borçlar sigortalanıp tahvilleştirilip, derecelendirme kuruluşlarının (AAA) derecesi ile her ortamda pazarlanmıştır (Kazgan, 2012:278).

Düşük faiz ve enflasyon oranları konut alım maliyetlerini düşürmüş, konuta olan talebi artırmıştır. Konuta olan talebin artması konut fiyatlarının

artmasına neden olmuştur. Bu ise konutu rağbet gören bir yatırım aracı konumuna getirmiştir. 2004 yılında “% 64 olan ev sahipliği oranı spekülâtif konut alımlarının etkisi sonucu 2006 yılı itibariyle % 69,2’ye” yükselmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 122). Finans kuruluşları ise faizlerin düşüklüğünün, aldıkları risk oranlarını artırmış, kârlarını daha çok artırmak için düşük gelirli hane halklarına ipotekli konut kredisi pazarlamıştır (Kazgan, 2012:278).

Krizin çıkış noktasında finans kuruluşlarının geliri düşük veya kredi puanları problemlili olan hane halklarına verdiği ipotekli konut kredileri bulunmaktadır (Kutlu ve Demirci, 2011:122-123).

Faiz oranlarındaki düşüş nedeniyle geleneksel yatırım araçlarının getirisinin düşmesi, yatırımcıları risk almaya ve getirilerini artırmaya yönlendirmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 123).

Kutlu ve Demirci (2011)’ye göre, 2001 yılında 154,000 ipotekli konut kredisi varken, bu rakam 2006 yılında 753,000 olmuştur. 2001 yılı ile 2006 yılı arasında 5 milyon konutun finansmanı “subprime ipotekli” konut kredileri ile finanse edilmiştir.

Kısaca ekonomileri krize götüren temel sebepleri saymak gerekirse şunlar söylenebilir (Gövdere ve Öztürk, 2010:29-30) :

1-Ülkeler arasında yüksek boyutlara ulaşmış makroekonomik dengesizlikler

2-Finans piyasalarında yaratılan likiditenin büyük boyutlara ulaşması

3-Finansal piyasaların derinleştiği ve karmaşık bir hal aldığı bir ortamda, denetim ve gözetimden sorumlu kurumların yeterli olamamaları

2.1.4.2. Mortgage Krizinin Küresel Krize Dönüşmesi

2007 yılının ilk üç ayında tahvillerin aşırı değerlendirildiği ülkelerde, likidite bolluğu aşırı tüketime neden olmuştur artırmıştır. 2007 yılının ikinci yarısında kriz kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. Mortgage kredileri yoluyla konut sektöründe oluşan yüksek talep, arzın talebi karşılayamaması sonucu konut fiyatlarındaki artış, faizlerdeki artış, konut kredilerinin geri ödenememesi,

kredi borçlarını kapatmak konutlarını düşük bedelle satan borçluların bu tavrı ABD’de krizi tetiklemiş, fakat daha önemlisi; menkul kıymetleştirme aşamasında riskli-risksiz ayrımı yapılmadan tahvil ihraç edilmiş ve sorun tüm dünyaya yayılmıştır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:48).

Alacaklarının tahsilinde sıkıntılar yaşamaya başlayan bankaların, borçlarını ödeyecekleri kaynakları bulamamaları sebebiyle likidite krizi ortaya çıkmıştır. Yatırımlarını konut kredilerine ait tahvillere yapan bankalar iflas etmeye başlamışlardır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:48). Amerika’da başlayan finansal krizin küreselleşmesinde, dünyadaki bütün yatırımcıların teminatlı borç senedi piyasasında yer alması önemli rol oynamıştır. Krizden en çok Kuzey Amerika, ardından Avrupa, Avustralya ve Asya’daki yatırımcılar etkilenmiştir. Mortgage krizi bilhassa firmaların bilançolarını ve hane halklarını kötü etkilediğinden finansal krize dönüşmüştür (Kutlu ve Demirci, 2011:128-129).

2.1.4.3. Krizin Dünya Ekonomileri Üzerindeki Yansımaları

2.1.4.3.1. Finans Sektörüne Etkisi

2007 Temmuzunda ABD’de başlayıp ilerleyen süreçte önce AB’ye sonra diğer bütün ekonomilere etkisini bulaştıran küresel kriz finansal hizmetler sektörü başta olmak üzere birçok sektörü etkisine almıştır (Akın ve Ece, 2009:158). ABD finansal hizmetler sektörü bankacılık, sigortacılık, menkul kıymet, mal ve diğer yatırım hizmetlerini kapsamaktadır (Akın ve Ece, 2009:162).

Tablo 2.2: ABD Finans Kuruluşlarının 2008 Haziran Zararları (Milyar Dolar)

Finans Kuruluşu	Zarar
Citibank	42,9
Merrill Lynch	37,1
Bank of America	15,1
Morgan Stanley	14,1
JP Morgan	9,8
Washington Mutual	9,1
LehmanBrothers	8,2
WachoviaCorparation	7
GoldmanSachs	3,8
WellsFargo	3,8
BearSterns	3,2
National City	3,1

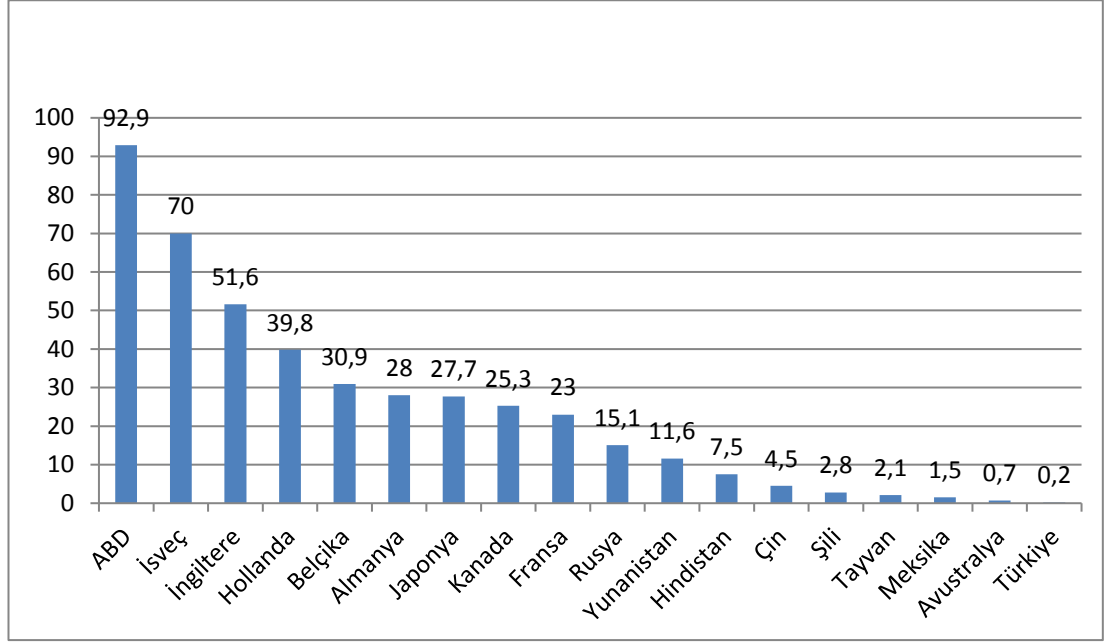
Kaynak: Hüseyin Ali Kutlu ve Savaş N. Demirci, “Küresel Finansal Krizi Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 2011, s.125.

ABD’de başlayan ve ardından likidite krizine dönüşen bu problem başta Avrupa olmak üzere tüm dünya ülkelerinde görülmeye başlamıştır. Bu sayede Avrupa’da zarar gören finans kuruluşlarının da tıpkı Amerika’da olduğu gibi kurtarılması gerektiği anlaşılmış ve dolayısıyla küresel piyasadaki risk artmıştır. Risk artışı sonucu finansal sistemdeki bozulmaların reel sektöre sirayeti, fonlama maliyetlerindeki artış ve kredi daralması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Finans sektöründen diğer sektörler böylece yayılan kriz ilk etapta bankacılık sektörünü sonrasında da kısa vadeli sermaye girişlerinin önemli yer kapladığı ve dövizdeki değişimlere duyarlı ekonomilerde sorunlar ortaya çıkartmıştır (Susam ve Bakkal, 2009:155).

Susam ve Bakkal’ın da (2009:155) ifade ettikleri gibi batmaktan kurtarılması gereken finansal kuruluşların varlığı, finans dışı sektörleri ve gelişmekte olan ülkeleri daha çok etkilemiştir.

Aşağıdaki Şekil 2.1.'de ülkelerin Mortgage krizinin etkilerinden kurtulmak için harcadıkları tutarların GSMH üzerinden oranları verilmiştir.

Şekil 2.1: Seçilmiş Bazı Ülkelerin 2009 Yılında Krizle Mücadele İçin Yaptıkları Kamu Harcamalarının GSMH'ye Oranı

Kaynak: Sesric Monthly Reports on the Current Global Financial Crisis May 2009 verileri kullanılarak oluşturulmuştur (www.sesric.org, Erişim: 26.05.2018).

Şekil 2.1'de yer alan bu bilgilere ek olarak bazı büyük ekonomilerde yaşanan küçülme aşağıdaki şekilde olmuştur. Japonya yılın ikinci çeyreğinde % 0,9, üçüncü çeyrekte ise % 0,1, Almanya ikinci çeyrekte % 0,4 ve üçüncü çeyrekte % 0,5 İrlanda birinci çeyrekte % 0,3 ve ikinci çeyrekte % 0,5, Estonya birinci çeyrekte %0,9, ikinci çeyrekte % 0,8 ve üçüncü çeyrekte % 1, İsveç ikinci ve üçüncü çeyrekte arka arkaya % 0,1, İtalya ikinci çeyrekte % 0,4 ve üçüncü çeyrekte % 0,5 küçülerek resesyona girmiştir. ABD üçüncü çeyrekte % 0,5 küçülmüştür (Kutlu ve Demirci, 2011:126-127).

2.1.4.3.2. Küresel Krizin Ekonomik Büyümeye Etkileri

2007 Temmuz ayında ABD'de başlayan ekonomik kriz ilerleyen zamanlarda AB ve başka bölgelere yayılan ve küresel yapıya dönüşerek finansal hizmetler sektörü başta olmak üzere birçok sektörü etkisine alarak olumsuz etkilemiştir. Kriz, öncelikle ABD ve AB'nin diğer ülkeler ile var olan ekonomik

ve ticari bağlantıları sebebiyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme, dış ticaret ve istihdam alanlarında farklı problemlere sebep olmuştur. Kriz neticesinde 2009 yılı için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait olan performansları üzerinden yapılan tahminlerde gelişmiş ekonomiler 2008 yılına göre 3 puanlık düşüş sonrası % 2 küçülmüş, gelişmekte olan ülkelerde ise bir önceki yıla göre oran % 6,3 ‘den %3,3’e gerilemiştir (Akın ve Ece, 2009:158). Tablo 2.3’de bazı ülke ve bölgelerdeki ekonomik büyüme projeksiyonları verilmiştir.

Tablo 2.3: Çeşitli Ülke ve Bölgelerdeki Ekonomik Büyüme Gerçekleşmeleri (Değişim %)

Ekonomiler	2007	2008	2009	2010
Dünya Ekonomisi	5,2	3,4	0,5	3,0
Gelişmiş Ekonomiler	2,7	1,0	-2,0	1,1
ABD	2,0	1,1	-1,6	1,6
Japonya	2,4	-0,3	-2,6	0,6
Kanada	2,7	0,6	-1,2	1,6
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,3	6,3	3,3	5,0
Çin	13,0	9,0	6,7	8,0
Hindistan	9,3	7,3	5,1	6,5
Brezilya	5,7	5,8	1,8	3,5
Meksika	3,2	1,8	-0,3	2,1
AB	3,1	1,3	-1,8	0,5
Almanya	2,5	1,3	-2,5	0,1
Fransa	2,2	0,8	-1,9	0,7
İngiltere	3,0	0,7	-2,8	0,2
Avrupa Dışı Gelişmiş Ekonomiler	4,6	1,9	-2,4	2,2

Kaynak: Faruk Akın ve Nalan Ece, “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:27, Sayı: II, 2009, s.159.

Tablo 2.3’de görülebileceği üzere 2007 yılında dünya genelinde 5,2 olan büyüme projeksiyonunun krizin etkisiyle 2009 yılında 0,5’lere kadar düşmüştür. Gelişmiş ekonomiler açısından bakıldığında ise 2007 yılında 2,7 olan büyüme projeksiyonu 2009 yılında -2,0 olarak gerçekleşmiştir.

2.1.4.3.3. Küresel Krizin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Küresel kriz ile kredi piyasalarında önceden yaşanmış olan şoklar, piyasalardaki güvensizliği artırmış ve yatırımlar azalmasına neden olmuş, böyle olunca da yatırımdaki, üretimdeki ve tüketim düzeyinin geriye gitmesine, ekonomideki büyümenin yavaşlamasına ayrıca insanların işsiz kalmasına yol açmıştır (Akın ve Ece, 2009:159)..

AB-27’de var olan ortalama işsizlik oranları 2006 yılında % 8,2, 2007 yılında % 7,1 2008 yılında % 7,0 iken bu göstergeler Türkiye’de 2006 yılı 2007 yılı için % 9,9 iken 2008 yılında % 10,6 olmuştur. Diğer bir ifade ile Türkiye’deki işsizlik ortalaması AB’dekinden daha yüksektir. “AB ülkeleri arasında 2008 yılı itibariyle % 1,3 ile İspanya, % 9,5 ile Slovakya, % 7,8 ile Fransa ve Macaristan, % 7,7 ile Yunanistan ve Portekiz izlemektedir”. Aday ülkeler olan Hırvatistan ve Türkiye’de bu oranlar Hırvatistan için % 8,4 olarak Türkiye’den daha az bir orana sahiptir (Akın ve Ece, 2009:160). Tablo 2.4’de ABD, AB-27 ve Türkiye’de 2006, 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarına ait olan işsizlik rakamları verilmiştir.

Tablo 2.4: ABD, AB-27 ve Türkiye’de İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	4,6	4,6	5,8	7,8	9,8
AB-27	8,2	7,1	7,5	9	9,7
Euro Bölgesi	8,3	7,5	7,5	9,6	10,1
İspanya	8,5	8,3	11,3	18	20,1
İngiltere	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8
Türkiye	9,9	9,9	16	14	11,9

Kaynak: Faruk Akın ve Nalan Ece, “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt:27, Sayı: II, 2009, s.160.

Son yıllardaki küresel ekonomik büyümeye ait olan büyüme rakamları işgücü piyasalarındaki büyük daralmalar sonucunda büyük ölçüde düşmüş, bunun sonucunda 2007 yılında işsizlik oranı % 5,7 iken 2008 yılı itibariyle bu oran % 6 olmuştur (Akın ve Ece, 2009). 1998 sonrası var olan toplam işsiz sayısı en büyük artışı görmüş olup 2007 ve 2008 yılları arasında 10,7 milyon kişi artmıştır. 2008 yılı itibariyle küresel işsiz sayısı yaklaşık 190 milyon olup

bunun 109 milyonu erkek geri kalan 81 milyonu ise kadınlar oluşturmaktadır (ILO, 2009:12).

2.1.4.3.4. Küresel Krizin Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri

Akın ve Ece, (2009), 2006 yılı itibariyle % 75 bankacı, % 20'si sigortacı olan AB-27 finansal hizmetler sektörü toplam 5,6 milyon kişiye istihdam olanağı sağlandığını, geri kalan % 5 kesim ise başka finansal hizmet alanlarında istihdam edildiğini belirtmiştir. AB-27 toplam istihdamın % 2,7'sini bu dönemde istihdam etmiştir. İngiltere'de ulusal istihdamda finansal hizmetler sektörü % 4,8 ile birinci iken bu oran Hollanda'da % 3,9 ile ikinci Almanya ve Fransa'da % 3,4 ile üçüncü sıradadırlar (Akın ve Ece, 2009: 159).

ABD'de ise finansal hizmetler sektörü olarak "bankacılık, sigortacılık, menkul kıymet, mal ve diğer yatırım hizmetlerini" kapsamına almaktadır. Bankacılık sektöründe 2000 yılı ve sonrasında artış trendi içine girerek personel sayısı 1.950.840 kadar olup 2007 yılı ortasında ise 1.905.840 düşmüştür. Bankaların sayısını incelediğimizde ise 2000 yılı itibariyle 8.315 olan banka sayısı önce 2007 yılı itibariyle 7.345 kadar düşmüş ve yaşanan küresel krizle birlikte bu oran 2009 yılı itibariyle 6.995'e kadar gerilemiştir (Akın ve Ece, 2009:161-162).

2.1.4.4. Mortgage Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

2.1.4.4.1. Dış Talepte Meydana Gelen Düşüş

Türkiye'nin yaşadığı önceki krizlerinden farklı olarak 2008 mortgage krizi, ihraç ettiği mallara olan talebin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Krizle birlikte ülke ekonomileri küçülme eğilimine girmiştir. Küçülen ekonomiler gelirin düşmesine neden olmuştur. Gelirin düşmesi ise mal ve hizmetlere olan talebi de düşürmüştür (Özatay, 2011:144-145). Düşen bu talepten ise dayanıklı tüketim ve yatırım malları büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu durum beraberinde ihracatın düşmesine neden olmuş, ihracata dayalı üretim yapan sektörlerde üretim aşağı doğru bir seyir izlemiştir.

TCMB (2009) “Ödemeler Dengesi” verilerine göre, 2009 Temmuz ihracatımız 2008 Temmuz ayı ihracatına göre yüzde 27 azalmıştır. Bir diğer önemli veri de Türkiye İhracatçılar Meclisi verileridir. Buna göre son on iki aydaki ihracat toplamı 132,5 milyar dolar ile zirve noktasında iken aynı değerler Temmuz 2009 da 101 milyar dolara gerilemiştir. Aradaki fark 31 milyar dolardır. Özatay (2011:150), bu olumsuz gelişmenin nedeni olarak küresel gelirdeki düşüşü işaret etmektedir.

2.1.4.4.2. Kredilerde Meydana Gelen Azalma

Küresel kriz sonrası finansal kurumların çoğu iflas etti, iflas etmeyip geride kalanların ise zararlarla karşılaştılar. Güven olgusu finansal kurumlar arasında kaybolmuştur. Böyle olumsuz ortamlarda ülkelerin arasındaki sermaye akımlarının azalması beklenmektedir. Beklenen bu gelişme aynen de olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2012) bilgisine göre, 2007 senesinde özel sektörden kaynaklı 888 milyon dolar net sermaye girişi 2008 yılında 392 milyon dolar olup büyük düşüş göstermiştir.

Tablo 2.5’de 2004 ile 2009 yılları arasında banka ve şirketlerin yurtdışından sağladıkları net kredi miktarları gözükmektedir. Net kredi deyince anlayacağımız olgu ise dönem içi vadesi gelen borçlar ödenip birde yeni kredi kullanılması, yeni kullanılan kredi borç geri ödemesinden daha yüksek ise artı işareti, tersi durumda ise eksi işareti verilip dış kesime net dış borç geri ödeyici durumundadırlar (Özatay, 2011:146-147).

Tablo 2.5: Türkiye’de Bankaların ve Şirketlerin Dönem İçinde Net Borçlanmaları (Milyon \$)

Yıllık Toplamlar	Bankacılık	Şirketler	Toplam
2004	5708	5107	10815
2005	9248	9880	19128
2006	5814	18812	24626
2007	5608	25888	31496
2008	2909	23419	26328
Son Sekiz Ay			
Kasım	-2491	398	-2093
Aralık	-1692	-555	-2247
Ocak	-209	-420	-629
Şubat	-738	-356	-1094
Mart	-1474	-986	-2460
Nisan	-1272	-707	-1979
Mayıs	-1752	-901	-2653
Haziran	351	-709	-358
Toplam	-9277	-4236	-13513

Kaynak: Fatih Özatay, *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2011, s.147.

Küresel krizlerde yurt içindeki bankalar tüketicilere ve şirketlere verdikleri kredi miktarları geçmişe göre azaltırlar, bunun sebebi olarak da güvensizlik ve belirsizlik ortamlarında geçmişe göre daha nakit kalınma düşüncesi yatmaktadır. 2001 yılından sonra yurtiçi kredi hacmi artış göstermiş, 2007 yılına kadar toplam kredi artışı 6,2 kat olmuştur. Yine aynı dönemde iki kat kadar tüketici fiyatları artmıştır. Yani başka bir ifadeyle yüzde 205’lik bir reel artış kredi stokunda meydana gelmiştir. Bu durumun üç ana sebebi vardır. Kriz sonrasında reform ilk olarak bankacılık sektöründe meydana gelmiştir.

Özatay (2011:148), kredi stokundaki yükselişin küresel kriz başlayınca düşüşe geçtiğini, 2008 Ekim ayından itibaren kredi stokunun azaldığını, bu meydana gelen azalmanın 2009 yılının ikinci çeyreğinde durduğunu hafif miktarda tekrardan kredi stokunda kıpırdama olduğunu ancak bir önceki yılın ekim ayındaki kredi stok miktarının 2009 Ağustos ayındaki kredi miktarından oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir.

2.1.4.4.3. Ekonomiye Duyulan Güvende Meydana Gelen Azalma ve Ekonomiye Etkileri

Yaşanılan her kriz ortamında ekonomilere olan güven azalmaktadır. Kriz etkisini arttırdıkça oluşan belirsizlik, gelecek kaygısı tüketici ve yatırımcıların güvenini azaltmaktadır. Özel sektörde yatırım harcamalarında ekonomiye duyulan güven, özel kesim tüketim harcamalarında ise tüketici güven önemlidir. Küresel krizde de böyle olmuş, 2008 ikinci yarısından itibaren her iki güven endeksi düşmüş, 2009 yılı ikinci çeyreğinde ise toparlanma süreci içerisine girmiştir (Özatatay, 2011:149-150).

Krizin derin bir hal almasıyla uluslararası yatırımcılar (emeklilik fonları, hedge fonları ve yatırım fonları) risklerini azaltmak için gelişmekte olan ülkelerin borsalarında yaptıkları satış ile riski azaltmışlardır. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelerin borsalarında büyük düşüşler meydana gelmiştir (Susam ve Bakkal, 2009:78-80). Bunlara ilave olarak yüksek hacimde sermaye çıkışı ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal paraları dolar karşısında yüksek oranda değer kaybı yaşamıştır. TL, dolar karşısında oran olarak % 25'ten fazla değer kaybetmiş Türkiye kur artışı bakımından Güney Kore, Güney Afrika, Brezilya, Meksika ve Polonya ile beraber küresel krizden etkilenen ülkelere biri olmuştur (Gövdere ve Öztürk, 2010:383).

Kriz öncesi TL aşırı değerliydi. Değer kaybeden TL ihracatçı sektörlerin rekabeti artırması açısından fayda sağlamıştır. Türkiye'de 2002 ile 2007 yılları arasında cari işlem açığı 107 milyar dolardı. Bu açığın 52 milyar dolarlık kısmı doğrudan sermaye yatırımı ile, 31,5 milyar dolarlık kısmı portföy yatırımı ve çoğu şirketlerden alınan borç ile kapatılmıştır (Turgut, 2007:38-40). Merkez Bankası 5 yıllık süreçte (2002-2007) arası yüksek faiz politikası yüksek sermaye akışına neden olarak cari açığın kapatılması sağlamıştır.

2.1.4.5. Mortgage Krizine Karşı Alınan Kamusal Tedbirler

2.1.4.5.1. ABD'de Alınan Tedbirler

Demir ve arkadaşlarının (2008) ifade ettiği gibi, faizlerin yüksek olmadığı dönemde kişilere kredi geçmişine bakmadan verilen Mortgage kredilerinde, faizler

yükselişe geçince temerrütler ile icralar artmaya başlamış; 2007 yılında başlayan ekonomik dalgalanmada FED gösterge ve iskonto faiz oranlarını yeniden düşürmüş; farklı kanallar ile piyasaya likidite desteği sağlamış; öncelikle iskonto faiz haddinde indirim olmuştur. Demir ve arkadaşlarına (2008) göre, “iskonto faiz oranlarının düşürülmesinin nedeni ise enflasyon baskısı sebebiyle gösterge faiz oranlarını düşürmek istememesidir”. İskonto faiz haddindeki indirime rağmen FED, kuruluşların borç vermede tereddüt etmesi ve durgunluğa girme ihtimalini de göz önüne alarak gösterge faiz oranlarını düşürmüştür. Bu indirimle durgunluk olasılığına karşı yatırım ve tüketimi teşvik etmek, asimetrik bilgi nedeniyle borç vermeyen bankaların sistematik riske yol açmaması için bankalar arası borçlanma oranı düşürülmüştür.

BDDK'nin “ABD Mortgage Krizi” adlı çalışma tebliğine göre, kriz sonrası ABD hükümeti genişletici maliye politikası uyguladı. Bu plan çerçevesinde “150 milyar dolar tutarında ekonomik büyüme paketi” açıklanmıştır. Harcamaya yakın kesimin tüketimini artırıp bu sayede yatırımı daha canlı hale getirmek için tüketicilere ek satın alma gücü sağlanmış, yatırımcılar için yeni yatırımlar yapması için teşvik edici vergi düzenlemesi vardır. 150 milyar doların 100 milyar doları tüketicilere, 50 milyar doları da tüketicilere verilmiştir. Yatırımcılara sağlanan vergi indirimiyle yeni yatırım yapmalarını teşvik etmek, işi olmayanlar için iş olanağı oluşturmaktır (BDDK, 2008:78).

Kriz sonrası tedbir paketleri açıklanmıştır. Birinci pakette satın alınan konut ve ofislerle ilgili mortgage kredilerinden geri ödenemeyenlerin, Hazine tarafından satın alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 250 milyar dolar, sonra 100 milyar dolar, en son 350 milyar dolarlık satın almalar yapılmıştır. ABD hükümeti tarafından 7 Eylül 2008 tarihinde ikinci kriz paketi açılmıştır. Amaç olarak ise, ticari senetler (commercialpaper) piyasasına likidite kazandırılmasıdır. FED, derecelendirme bazında en iyi şirketlerin yazdığı senetlerden başlayarak, dolar üzerinden yazılmış, 3 aya kadar vadesi olan ticari senetleri satın almıştır (Susam ve Bakkal, 2008:73-74).

14 Ekim 2008 tarihinde ise üçüncü tedbir paketi açıklanmıştır. Bu paketle, bankalara 250 milyar dolarlık ek sermaye verilmiştir. Obama başkan olduktan hemen

sonra ise dördüncü paket açıklanmıştır. Bu dördüncü paket 2,8 trilyon dolarlık bir hacme sahiptir. Bu tedbir paketinde 4 tane temel anlayış vardır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:50-51):

- 1- “ABD’de istihdam oluşturmak için acil eylem planı
- 2- Yoksul aileler için acil yardım planı
- 3- Kredi borcu olan ev sahipleri için eylem planı
- 4- Finansal krizin aşılması için tüm araçların kullanılması.”

Bu son paketin 838 milyar dolarlık kısmının, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla kullanılması amaçlanmıştır.

2.1.4.5.2. Diğer Ülkelerde Alınan Tedbirler

ABD’de mortgage piyasasında başlayan kriz kısa sürede tüm dünyayı etki alanına almıştır. Uslu’ya (2009) göre, İngiltere ve İsviçre gibi yatırım bankacılığı alanında bulunan ve ABD tahvillerine yatırım yapmış bankalar, krizden ilk etkilenenler olmuşlardır. Japonya’da da benzer etkileri olmuştur. Türkiye’de ticaret bankaları bu tür tahvillere yatırım yapmadıkları için doğrudan etkilenmemiştir.

Bu olumsuzluklar sonrası Avrupa’nın ihracatı düşmüş, üretimin daraldığı, işsizlik sayısındaki artış gibi olumsuz gelişmeler bütün ekonomileri etkilemiştir. G-20 zirvesi toplanarak, aşağıdaki maddeler karara bağlanmıştır (Balmumcu, 2010:4-16):

- 1- “Mali sistemi reformdan geçirmek ve kalkınmayı sağlamak
- 2- Muhasebe kayıtlarının tam şeffaf ve uyumlu hale getirilmesi
- 3- Piyasaları güçlendirirken, sistemle ilgili risklerin azaltılması ve şirketlerin yöneticilerinin maaşlarının gözden geçirilmesi
- 4- IMF ve Dünya Bankası işleyişinin hızlandırılarak, görev alanlarının genişletilmesi ve kalkınmakta olan ülkelerin IMF ve Dünya Bankası’nda daha fazla etkin olmaları kararlaştırılmıştır.”

Tablo 2.6: Çeşitli Ülkelerin Krize Karşı Almış Oldukları Tedbirler

Tedbirler	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin	Fransa	Almanya	Hindistan	Endonezya	İtalya	Japonya	Kore	Meksika	Rusya	Suudi Arabistan	İspanya	Birleşik Krallık	ABD	Türkiye	Güney Afrika
Harcama Yönlü Tedbirler																				
Altyapı Yatırımı	G	G		G	G	G	G	G	G		G	G	G		G	G	KD	G		G
KOBİ'lere ve/veya Çiftçilere Destek				G			G				G	G	G	G					G	
Sosyal Güvenlik Programları	G	G	G	G	G	G	K	G	G	G	G	G	G	G		G	G	G	G	G
Konut İnşaat Desteği		G	G	G	G	G	K	G		G	G	G		G		G	G	G		G
Stratejik Endüstrilere Destek				G	G		G	G		G				G		G				G
Kamu Ücret Giderlerinde Artış																				
Diğer		G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G		G	G	G	G	
Gelir Yönlü Tedbirler																				
Kurumlar Vergisi Amortisman Teşvikler		G	K	K			K		K	K	K	K		K				K	K	
Gelir Vergisi Muafiyetler Kesintiler	K		G	K		G	K		K	G	K	K		K		K	K	K	K	
Dolaylı Vergi İndirimleri Muafiyetler	K		G		K	K	K	G	K	G		G				KD	KD		G	

G: Geçici Tedbirler K: Kalıcı Tedbirler KD: Kendini Düzelten Tedbirler

Kaynak: Ahmet Fazıl Özsoylu; İter Ünlükaplan ve Melek Akdoğan Gedik: Küresel Kriz ve Türkiye, Karahan Kitabevi, Adana, 2010, s.54.

Tablo 2.6'da çeşitli ülkelerin krize karşı almış oldukları tedbirler gösterilmiştir. Buna göre hemen hemen bütün ülkelerin sosyal güvenlik, konut/İNŞAAT desteği ve altyapı harcamalarına dönük tedbir aldıkları görülmektedir. Benzer şekilde vergi indirimleri ve teşviklerde bütün ülkelerin başvurdukları yollar olmuştur (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:51-54). Ayrıca Küresel krizin

derinleşmesiyle ABD ve AB’de bankacılık sektörü olumsuz etkilenirken, kamu müdahalelerini de beraberinde getirmiştir. Pek çok ekonomi küresel krize karşı kurtarma paketleri hazırlamıştır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:90). Geçici tedbirler arasında; altyapı yatırımı, KOBİ ve çiftçilere destek, sosyal güvenlik programları sayılabilir. Kalıcı tedbirler arasında ise vergi indirimleri, vergi muafiyetleri ve amortisman teşvikleri gibi tedbirler sayılabilir.

Tablo 2.7: Mortgage Krizine Karşı Bazı Ülkelerin Hazırladığı Paket Miktarı

ÜLKELER	PAKET MİKTARI
AB	200 Milyar Euro
ABD	800 Milyar Dolar
İNGİLTERE	500 Milyar Sterlin
FRANSA	19 Milyar Euro
ALMANYA	500 Milyar Euro
ÇİN	1,4 Trilyon Dolar
RUSYA	200 Milyar Dolar
İRLANDA	400 Milyar Euro

Kaynak: Server Demirci, Krizler ve Mortgage, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:49, 2011, s.75.

Özetleyecek olursak karar alınıp uygulanan ya da uygulanmayan tedbirler sonunda birçok ülkenin konumu değişmiştir. Aşağıdaki tablodan da kriz ve kriz sonrası dönemdeki ekonomik büyüme rakamları değişen konum hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 2.8: Dünyada Ekonomik Büyüme

Bölge	2007	2008	2009	2010
Dünya	3,9	1,7	2,2	2,7
Gelişmiş Ülkeler	2,6	0,4	-3,3	1,8
AB Bölgesi	2,7	0,5	-3,9	1
ABD	2,1	0,4	-2,5	2,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	8,1	5,6	1,2	5,2
Çin ve Hindistan Dışında	6,2	4,3	-2,2	3,3
Gelişmekte Olan Ülkeler	8,1	5,6	1,2	5,2
Çin ve Hindistan Dışında	6,2	4,3	-2,2	3,3

Kaynak: Ahmet Fazıl Özsoylu, İter Ünlükaptan ve Melek G. Akdoğan, *Küresel Kriz ve Türkiye*, Karahan Kitabevi, Adana, 2010, s.56.

Bu tablodan kriz sonrası küçülen ekonomilerin, iyice daraldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.8 incelendiğinde dünya genelinde ekonomik büyümenin kriz öncesinde 3,9 iken kriz yılı ve sonrasında 1,7'lere kadar düştüğü görülmektedir. Benzer durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde 2,6 olan büyüme oranı 0,4'e, gelişmekte olan ülkelerde ise (Çin ve Hindistan hariç) 8,1'den 5,6 hatta 1,2'lere kadar düşmüştür.

2.1.4.5.3. Türkiye'de Alınan Tedbirler

Türkiye'de ekonomi geçmiş dönemlere göre daha sağlam bir zemine oturmuştur. Bu nedenle cari açık finansmanında sıkıntı olmaması gibi düşünceler krize müdahale edilmesini geciktirmiştir. Kurtarma paketi yerine doğalgaz, petrol ve elektrik gibi talep esnekliği düşük mallarda yapılacak fiyat artışıyla kaynak yaratılacağı düşüncesi hâkim olmuş, bu kriz döneminde bankalarda yeteri kadar sermayeye sahip olunması da krize karşı fazla tedbir almayı etkilemiştir (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:354-355).

Tablo 2.9: Seçilmiş Ülkeler İçin Reel GSYH, Tüketici Fiyatları ve Cari İşlemler Dengesi (Yıllık % Değişim)

	Reel GSYH				Tüketici Fiyatları				Cari İşlemler Dengesi			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
ABD	2,1	0,4	-2,7	1,5	2,9	3,8	-0,4	1,7	-5,2	-4,9	-2,6	-22
Almanya	2,5	1,2	-5,3	0,3	2,3	2,8	0,1	0,2	7,5	6,4	2,9	3,6
Fransa	2,3	0,3	-2,4	0,9	1,6	3,2	0,3	1,1	-1	-2,3	-1,2	-1,4
İtalya	1,6	-1	-5,1	0,2	2	3,5	0,7	0,9	-2,4	-3,4	-2,5	-2,3
Hollanda	3,6	2	-4,2	0,7	1,6	2,2	0,9	1	7,6	7,5	7	6,8
Yunanistan	4,0	2,9	-0,8	-0,1	3	4,2	1,1	1,7	-14,2	-14,4	-10	-9
İrlanda	6	-3	-7,5	-2,5	2,9	3,1	-1,6	-0,3	-5,3	-5,2	-1,7	0,6
Japonya	2,3	-0,7	-5,4	1,7	0	1,4	-1,1	-0,8	4,8	3,2	1,9	2
İngiltere	2,6	0,7	-4,4	0,9	2,3	3,6	1,9	1,5	-2,7	-1,7	-2	-1,9
Kanada	2,5	0,4	-2,5	2,1	2,1	2,4	0,1	1,3	1	0,5	-2,6	-1,8
Kore	5,1	2,2	-1	3,6	2,5	4,7	2,6	2,5	0,6	-0,7	3,4	2,2
Avustralya	4	2,4	0,7	2	2,3	4,4	1,6	1,5	-6,3	-4,6	-3,2	-5,6
Çek Cumhuriyeti	6,1	2,7	-4,3	1,3	2,9	6,3	1	1,1	-3,1	-3,1	-2,1	-2,2
Norveç	3,1	2,1	-1,9	1,3	0,7	3,8	2,3	1,8	15,9	19,5	13,9	15,6
Danimarka	1,6	-1,2	-2,4	0,9	1,7	3,4	1,7	2	0,7	1	1,1	1,5
İzlanda	5,6	1,3	-8,5	-2	5	12,4	11,7	4,4	-19,9	-40,6	-5,3	0,7
Türkiye	4,7	0,9	-6,5	3,7	8,8	10,4	6,2	6,8	-5,8	-5,7	-1,9	-3,7
Macaristan	1,2	0,6	-6,7	-0,9	7,9	6,1	4,5	4,1	-5,2	-6,1	-2,4	-3,1
Polonya	6,8	4,9	1	2,2	2,5	4,2	3,4	2,6	-6,5	-8,4	-2,9	-3,3
Meksika	3,3	1,3	-7,3	3,3	4	5,1	5,4	3,5	-0,8	-1,4	-1,2	-1,3
Çin	13	8	8,5	9	4,8	5,9	-0,1	0,6	7	5,9	5	5,2
Hindistan	9,4	7,3	5,4	6,4	6,4	8,3	8,7	8,4	11	9,8	7,8	8,6
Rusya	8,1	5,6	-7,5	1,5	9	14,1	12,3	9,9	5,9	6,1	3,6	4,5
Brezilya	5,7	5,1	-0,7	3,5	3,6	5,7	4,8	4,1	0,1	-1,8	-1,3	-1,9

Ahmet Fazıl Özsoylu, İter Ünlükaplan ve Melek G. Akdoğan, *Küresel Kriz ve Türkiye*, Karahan Kitabevi, Adana, 2010, s.91.

Tablo 2.9’da seçilmiş ülkeler için Reel GSYH, tüketici fiyatları ve cari işlemler dengesi verilmiştir. Bu tabloyu inceleyecek olursak 2009 yılında Türkiye ekonomisinin, İrlanda, İzlanda ve Meksika’dan sonra %-6,5 büyüme oranıyla krizden olumsuz etkilenmiştir. 2009 yılında yine tüketici fiyatları % 6,2 artarak en fazla artış konumundaki ülkeler arasındadır. Finansal belirsizlik yatırım ve tüketim kararlarını olumsuz etkilemiştir. Kredi bulmanın daha güç olduğu bu dönemde talep daralarak üretim azalmıştır. Meydana gelen bu daralma üretim, istihdam, ihracat ve büyüme rakamları gerilemesine sebebiyet vermiştir. Bu olumsuz gelişmeler üzerine tedbirler alınmıştır. Kısa çalışma ödeneği ve işsizlik sigortası ödeme koşulları iyileştirilmiş Eximbank, KOSGEB, Mahalli idareler, GAP ve diğer alt yapı projelerine kaynak transferi

sağlanmıştır. Likidite sağlamak amacıyla vergi barışı ve varlık barışı düzenlemiştir. İstihdamı artırmak ve maliyetleri azaltmak amacıyla işveren sigorta maliyetleri düşürülmüştür. Yurtiçi talebin canlılığını artırmak için sektörel desteklemeler yapılmıştır. Ayrıca çeşitli vergi indirimleri, mali destek ve teşviklerle kalkınmanın hızlandırılması ve bölgeler arası farklılığın azaltılması amaçlanmıştır.

Kriz sonrası vergi primi ve desteklerle ilgili olan teşvikler şunlardır (MUSİAD, 2009:168-169):

- “Hem yurtdışındaki hem yurtiçindeki varlıkları, ekonomiye kazandırmasını sağlamak için “*Varlık Barışı Yasası*” Meclis’te kabul edilmiş, yüksek miktarda kaynak girişi ile beklentiler karşılanmıştır.

- Hisse senedi ve devlet iç borçlanma senedi (DİBS) alım satımlarından sağlanan kazançlarda, yerli yatırımcılardan alınan %10’luk stopaj, sıfıra çekilmiştir.

- 1 Eylül 2008 tarihinden önceki vergi borçlarının 18 ay süreyle %3 faiz üzerinden taksitlendirilmesine olanak sağlanmıştır.

- Kısa çalışma ödeneğini %50 oranında artırılarak, faydalanma süresi 3 aydan 6 aya uzatılmıştır. Uzatılan bu süre Bakanlar Kurulu Kararı ile 6 aya çıkarılabilecektir.

- 16 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren “*Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı*”yla, 15 Haziran 2009’a kadar geçerli olmak üzere; bazı konutlar için KDV oranı, motorlu araçlar için ÖTV oranı indirildiği, beyaz eşya ve bazı elektronik eşyalar için ise ÖTV oranı sıfırlanmıştır.

- 29 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren, “*Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespiti ile Mal ve Hizmetlere Uygulanacak Katma Değer Vergisi Oranlarının Tespitine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı*”yla, 30 Haziran 2009 tarihine kadar geçerli olacak şekilde; bina ve bağımsız bölüm şeklindeki işyerlerinin, ev ve ofis mobilyalarının, bilişim ve büro makinelerinin, bazı sanayi ve iş makinelerinin satışından alınan KDV oranında indirime gidilmiştir.

- 14 Nisan 2009 tarihinde Ek Karar ile 29 Mart 2009 tarihinde yürürlüğe giren KDV indiriminin kapsamı daha fazla olmuştur.

- Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle kazandıkları gelirlere, BSMV muafiyeti getirilmiştir.

- Yurtdışı tedarikçilerden sağlanan krediler için stopaj oranı %5'e indirilmiş ve vergi yükü hafifletilmiştir.

- Dâhilde işleme ve geçici kabul rejimi çerçevesinde, KDV tecil terkin uygulama süresi 2 yıl uzatılmıştır.

- Gerçek kişilere kullandırılan krediler için Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı %15'ten %10'a düşürülmüştür.

- Yatırım ve istihdamın teşviki ile ilgili 5084 sayılı kanunda yer alan gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır.

- Ekonomik kalkınmanın büyümesi, istihdamın artırılması, bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi ve sektörel olarak kümelenme olgusunun öne çıkartılarak yatırımların teşvik edilmesine yönelik indirimli kurumlar vergisi oranı uygulanmasına fırsat veren yasal düzenleme hayata geçirilmiştir.

- Bakanlar Kurulu; istatistikî bölge birimleri sınıflandırması ile kişi başına düşen milli gelir ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini dikkate alarak, illeri gruplandırmaya ve gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım, istihdam büyüklüklerini belirlemeye yetkili kılınmıştır. Bu kapsamda, her bir il grubu için yatırıma katkı oranının %25'i, yatırım tutarı 50 milyon TL'yi aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise %45'i geçmemek üzere belirlemek ve kurumlar vergisi oranında %90'a kadar indirim uygulamak, Bakanlar Kurulunun yetkileri arasında yer olacaktır. Bakanlar Kurulu ayrıca, yatırım harcamaları içindeki arsa, bina, kullanılmış makine, yedek parça, yazılım, patent, lisans ve knowhow bedeli gibi harcamaların oranlarını, ayrı ayrı ya da topluca sınırlandırabilecektir.

Kriz sonrası üretim ve ihracat için yapılan kredi ve garanti desteklemeleri ise şunlardır (MÜSİAD, 2009:170-171):

- İhracatçı KOBİ'ler için 650 milyon dolar hacme sahip, sıfır faiz ile ihracat destek kredisi verilmiştir.

- 1 milyar dolar tutarında, faiz oranı düşük, yeni bir ihracat destek kredisi ihracat yapan KOBİ'lerin hizmetine verilmiştir.

- Halk Bankası ve TOBB arasında yapılan protokolle 800 milyon TL'si nakdi ve gayri nakdi kredi, 400 milyon doları ise ihracat kredisi olmak üzere yaklaşık olarak 1.5 milyar TL'lik bir kredi KOBİ'lerin hizmetine sunulmuştur.

- Vergi ve SGK prim borcuna sahip esnaf ve sanatkârlara da, borçları mahsup edilmek üzere KOSGEB kredilerinden faydalanma imkânı sağlanmıştır.

- KOSGEB kanununda değişiklik yapılarak, hizmet ve ticaret Sektöründe yer alan KOBİ'lere de KOSGEB kredilerinden yararlanma imkânı verilmiştir.

- KOSGEB'in bütçesi, 2009 yılı için 2008 yılına göre %48 oranında yükseltilmiştir.

- DFİF ve KOSGEB için toplamda 150 milyon TL'lik ilave kaynak verilmiştir.

- Esnaf ve Sanatkâr Destek Kredi Programıyla imalatçı esnaf ve sanatkârlar için sıfır faizli kredi verilmiş, bu çerçevede içerisinde toplam kredi hacmi 733 milyon TL'ye ulaşmıştır.

- Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan düşük faizli tarım kredilerinin vadesi, işletme kredileri için 18 aylık süresi 24 aya, yatırım kredilerinde ise 5 yıllık süre 7 yıla çıkarılmıştır.

- İhracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan "ihracat reeskont kredisi limiti aşamalı olarak artırılmış, 500 milyon dolardan 2.5 milyar dolara kadar yükseltilmiştir.

- Firmalar için Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmış; ihracattaki performansı yüksek olan kuruluşların limitleri, geçmiş dönemlerdeki performansları dikkate alınarak yükseltilmiştir.

- Eximbank'ın doğrudan kullandığı kısa vade olma özelliğine sahip kredilerdeki geri ödeme vadeleri sektörden gelen yoğun talepler doğrultusunda Ocak-Mart döneminde 3 ay uzatılarak kredide kullanım kolaylığı verilmiştir.

- Hazine, Eximbank'a garanti ve ikraz seçeneğiyle destek verecektir. Bu çerçevede, Hazine'nin 2009 senesinde sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti

1 milyar dolar artırılmış 4 milyar dolara çıkarılmıştır. Bu imkânın büyük bir kısmı ihracatın ve KOBİ'lerin finansmanına yönelik olacaktır.

- Eximbank'ın ödenen sermayesi, ihracatı daha fazla Desteklemek için 1 milyar TL'den 1.5 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

- Eximbank'ın kullandığı 1 yıla kadar vadeli TL kredilerin faiz oranları 24 Mart 2009 tarihinde 2 puan kadar düşürülerek, söz konusu kredilerde 2009 yılı içinde yapılan indirim miktarı 5 puana ulaşmıştır.

- Kamuoyunda sicil affı algısı oluşturan Karşılıksız Çek, Protestolu Senetler ile Kredi ve Kredi Kartları Borçlarına İlişkin Kayıtların Dikkate Alınmaması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.”

Krize karşı istihdam konusunda alınan tedbirler ise şöyledir (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010:66-67):

- “Kısa çalışma ödeneğinin miktarı % 50 oranında artırılarak yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır.

- Genç ve kadın istihdam süresi uzatılmıştır.

- İşsizlik sigortası hesaplamaları gayri safi olarak düzenlenerek, ödenek % 11 oranında artırılmıştır.

- Toplum yararına işler için oluşturulan çalışma programlarına(TYÇP) aktarılan kaynak artırılabacaktır.

- İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetleri genişletilecektir.

- Kişilere girişimcilik ve eğitim danışmalığı verilecektir.

- İşbaşı eğitimleri çerçevesinde stajlar düzenlenecektir.

- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde yaratılacak ilave istihdam için prim desteği sağlanacaktır.

- İl İstihdam ve Merkezi Eğitim Kurullarının etkinliği artırılması, istihdam şurasının toplanması, fondan yararlananların profilleri, mesleki eğitimlerin ve teşviklerin etkinliği incelenmesi ile aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi” konusunda analitik çalışmalar yapılacaktır.

Mortgage sistemi uzun yıllar boyunca başka ülkelerde uygulanırken, Türkiye'de bu konudaki kanun, 2007 yılı Şubat ayında Meclisten geçmiştir. Mortgage krizinin başlangıcı olan subprime morgage piyasaları Türkiye'de

olmadığı için, diğer ülkelerdeki olumsuz etkileri Türkiye'deki gayrimenkul piyasalarda etkili olmamıştır. Ancak yurtdışı borsaları büyük kayıplar yaşayınca, İMKB de düşüşler yaşamıştır. Türk Lirası ve gelişmekte olan ülke para birimleri, yabancılar arasında artan dolar talebiyle birlikte büyük kayıplar yaşamışlardır. Carry trade pozisyonlarını kapatan yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri terk etmeleri, cari açık sorunu bulunan Türkiye için önemli bir tehlike oluşturmuştur (Oskay ve Kubar, 2010:80).

Uluslararası piyasalarda belirsizlikler dağılana kadar, Merkez Bankası, Döviz ve Efektif Piyasaları, döviz depo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihi ile yeniden başlamasına karar vermiştir. Bankaların birbirlerine dolar ve euro ile borç alıp vermelerine imkân vermiştir. Bu gelişmenin yanı sıra banka bilanço büyüklüğü dikkate alınmış, Döviz ve Efektif Piyasalarda işlem yapma limitleri önce 14 Ekim 2008 tarihinde 5.4 milyar dolara, 23 Ekim 2008 tarihinde ise 10.8 milyar dolara çıkarılmıştır. Bankalar için, Merkez Bankasından aldıkları döviz depolarının vadesi 1 hafta olan süresi 1 aya kadar çıkarılmıştır. Ayrıca TL cinsi mevduat ve kredilerin teşvikini sağlamak için, yabancı paraların zorunlu karşılıklarına faiz ödenmesi uygulanmasına son verilmiştir (MÜSİAD, 2009:172).

Bunların yanında yeniden düzenlenen reeskont kredisi uygulama esas ve şartları ile bu kredilere kullanım kolaylığı getirilmiştir. Bunun içinde akreditifli işlemlerde akreditif bedelinin bankaya temlik edilme şartı ortadan kaldırılmıştır(Oskay ve Kubar, 2010:81). BDDK, bankaların 2008 yılı kârlarını dağıtmayıp kendi bünyelerinde tutmasını istemiş ve faizdeki artışların bilançoları bozmaması adına düzenlemeye gitmiştir. BDDK'nın Resmi Gazete'de 1.11.2008 tarihinde yayımlanan kararlarına göre bankaların, ellerindeki menkul değerleri bir defaya mahsus olmak üzere, yeniden sınıflandırmaları için izin verilmiştir. BDDK tarafından Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmenlikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmenlik yayınlanmıştır (Oskay ve Kubar, 2010:81).

Yukarıda anlatılan Türkiye'de alınan çeşitli tedbirler aşağıdaki Tablo 2.10'da özetlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de krize karşı alınan tedbirler “gelir tedbirleri, harcama tedbirleri ve bütçe üzerinde doğrudan veya hemen etkisi mali tedbirler” olarak uygulanmıştır.

Tablo 2.10: Küresel Krizde Türkiye’de Alınan Tedbirler

	GELİR TEDBİRLERİ
Bireysel Vergiler	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun kapsamında elde edilen gelirler
	“Hisse Senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan stopaj sifıra düşürülmüştür”.
	“31/10/2008 tarihi itibariyle vadesi dolan vergi borçlarına ilişkin %3 faizle 18 ay taksitlendirme uygulamasına devam edilmiştir”.
İşletmeler Üzerindeki Vergiler	“Yeni teşvik modeli gereğince, indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasına ve yeni yatırımlar için yatırım yeri olarak Hazine’ye ait gayrimenkullere irtifak hakkı tesisine ilişkin yasal düzenleme yapılmıştır. Tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin, üretim tesislerini Bakanlar Kurulu’nca belirlenecek illere taşımalarına vergi avantajı yoluyla desteklenmesine yönelik yasal düzenlemedir”.
	“Halen 49 ilde uygulanan ve süresi 31/12/2008 tarihinde sona eren 5084 sayılı Teşvik Kanunu’nun uygulama süresi 1 yıl uzatılmıştır”.
	“2008 yılı Ekim ayından itibaren, işveren üzerindeki işgücü maliyetlerini azaltmak amacıyla işveren sigorta priminde (toplamı 21.5 puan) 5 puanlık indirimle gidilmiştir, bu miktar Hazine tarafından ödenecektir”.
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Tüketim vergileri	İnternette ÖTV oranı %15’ten %5’e indirilmiştir.
	Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV’de geçici indirimle gidilmiştir.
	“Beyaz eşya ve çeşitli elektronik ev eşyasında ÖTV geçici olarak %6.7’den %0’a çekilmiştir”.
	“150 m ² üzerindeki konut satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir”.
	“Yeni işyeri satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir”.
	“Mobilya satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir”.
	“Bilgi teknoloji ürünlerinde KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir”.
	“Makine, teçhizat, ekipman alımlarında 3 ay süreyle KDV %18’den %8’e indirilmiştir”.
İstihdam ve Sosyal Güvenlik Ödemelerinde Katkılar	“İstihdam paketi kapsamında, 2008 yılı Mayıs’ından itibaren, genç ve kadın işçiler için sosyal güvenlik ödemeleri azaltılmıştır”.
	“İstihdam paketi kapsamında, özürlü çalışanlar için ödenen sigorta priminde işverenin payı Hazine tarafından karşılanacaktır”.

Diğer Gelir Tedbirleri	“Yaşlı araçların hurdaya ayrılması durumunda Motorlu Taşıtlar Vergisi ve cezalarının terkinin imkânı getirilmiştir”.
	“Bankalar ve finansman şirketlerince ticari amaçla kullanılmamak kaydıyla gerçek kişilere kullandırılan tüketici kredilerinde, KKDF kesintisi %15’den %10’a çekilmiştir”.
	“Tapu işlemlerinde harçlar 3 ay süreyle binde 15’den binde 5’e indirilmiştir”.
	“Tapu işlem harçlarının sürekli olarak indirilmesi”.

Kaynak: TUSİAD, 2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Yayın No. TUSİAD-T/2009-12/497, İstanbul, 2009, s.72.

Tablo 2.11: Küresel Krizde Türkiye’de Alınan Harcama Tedbirleri

	HARCAMA TEDBİRLERİ
Kamu Tüketim ve Yatırımları	“Karayolları yatırımları GAP, diğer altyapı projeleri ve sulama sistemleri için hükümet 2008-2012 döneminde ilave kaynak olarak 19,4 milyar TL kullanacaktır”.
	“Memur maaşlarına yapılan artışlar”.
Hanehalkına Transfer	“İşsizlik sigortası ödemeleri net yerine gayrisafi olarak hesaplanacaktır ve miktarı böylece %11 oranında artacaktır”.
İşletmelere Transfer	“Elektrik enerjisi girdi maliyetinin azaltılması amacıyla, 2009 yılı için sanayide uygulanan indirimli gece tarifesini, hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması”.
	“Yapılan yasal düzenlemeyle kısa çalışma ödeneği miktarı %50 arttırılmış, süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır”.
	“DFİF ve KOSGEB için ilave kaynak sağlanmıştır”.
	“5084 sayılı Teşvik Kanunu’nun süresi 1 yıl uzatılmıştır”. (enerji desteği)
	“Yeni Teşvik Sistemi; firmaların faiz giderlerinin finansmanına destek, şirketlerin fabrikalarını belli kentlere taşımaları için nakit desteği”.
Diğer Kamuya Transferler	“Merkezi hükümetten mahalli idarelere yapılan transferlerde artış”.
Diğer Harcamalar	“Eximbank’ın ödenmiş sermayesi 1 milyar TL’den 2 milyar TL’ye yükseltilecektir”.

Kaynak: TUSİAD, 2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Yayın No. TUSİAD-T/2009-12/497, İstanbul, 2009, s.72-73.

Tablo 2.12: Küresel Krizde Türkiye’de Alınan Bütçesel Tedbirler

	BÜTÇE ÜZERİNDE DOĞRUDAN VEYA HEMEN ETKİSİ OLMAYAN MALİ TEDBİRLER
Finansal Kuruluşlar İçin Garanti ve Sigorta Programları	“Hazine’nin Garanti Limiti 1 milyar \$ arttırılarak 3 milyar \$’dan 4 milyar \$’a yükseltilmiştir. Artan 1 milyar \$’lık kısım ağırlıklı olarak ihracat ve KOBİ’lere destek amacıyla kullanılacaktır. Bunun yanı sıra, Eximbank’a başvuran her bir firma için limit 10 milyon \$’dan 20 milyon \$’a yükseltilmiştir”.
	“İhracat reeskont kredileri limiti 500 milyon \$’dan 1 milyar \$’a yükseltilmiştir, ve bir yılda 3 kez kullanılabilir. Bununla birlikte, bu tür kredilerin kullanım koşulları yeniden düzenlenmiş ve kolaylaştırılmıştır”.
İşletmelere Krediler	KOSGEB tarafından KOBİ’lere sıfır faizli kredi imkânı: toplam kredi miktarı 733 milyon TL.
	KOSGEB tarafından ihracatçı KOBİ’lere %0 faizli kredi imkânı: 1,650 milyon \$.
	“TOBB ile Halk Bankası arasında yapılan anlaşma ile KOBİ’ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir. Bu protokole göre, 800 milyon TL nakit ve nakit dışı ile 400 milyon \$ ihracat kredisi kullanabileceklerdir”.
	“Türkiye Tekstil İşverenleri Sendikası ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokolle KOBİ’ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir”

Kaynak: TUSİAD, 2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Yayın No. TUSİAD-T/2009-12/497, İstanbul, 2009, s.72-73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2001 ve 2008 EKONOMİK KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye, yaşadığı 1994 Krizi ile 2001 Krizi arasındaki dönemde dünyadaki diğer büyük çaplı krizlerden de etkilenmiştir. 2001 yılına gelinceye kadar Türkiye'nin etkilenmiş olduğu diğer küresel krizlerden bazıları 1994 Meksika Krizi, 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 1999 Brezilya Krizi olarak sayılabilir.

2001 ve 2008 krizlerini karşılaştırırken, ülkenin krize sebep olan genel görünümünden de bahsetmek doğru olacaktır. Şöyle ki, 2001 Krizi öncesi Türkiye ekonomisindeki yüksek enflasyon, istikrarsız büyüme, yüksek faiz oranı, siyasal ortamdaki belirsizlikler, bozulan kamu kesimi dengesi, yanlış döviz kuru politikaları, makroekonomik istikrarsızlıklar ve bankacılık sektöründeki yapısal sorunlar, krizin ortaya çıkmasında etkili olan temel sebepler arasında gösterilmektedir.

2008 Krizi ise, 2001'den farklı olarak global bir kriz olup ABD'de başlayan, ekonomilerin entegrasyonu gereği diğer ülkeleri de etkileyen bir kriz olmuştur. 2000'li yıllara terör kaynaklı siyasi olayların etkileri ile giren ABD, Merkez Bankası tarafından yapılan faiz indirimleriyle 2007 yılına kadar ekonomik büyümesini devam ettirmiş; 2007 ortalarında ise "subprime" yani "eşik altı" olarak bilinen konut kredileri (mortgage) piyasasında başlayan ulusal kriz, ekonomisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere de sıçrayarak 2008'e gelindiğinde global bir ekonomik kriz halini almıştır (Yılayaz, 2011:114).

ABD'de başlayıp bütün dünyayı etki altına alan krizin sebepleri beş başlık altında toparlamak mümkündür (Alantar, 2008: 2-5):

- 1) Likidite fazlalığı ve dikkatli alınmayan krediler
- 2) Menkul kıymetleştirme
- 3) Düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, bilhassa da FED'in tedbir almada geç kalması
- 4) Derecelendirme kuruluşları, şirketler tarafından finanse edildiği için, tam olarak objektif değerlendirme yapılamaması

5) Saydamlık eksikliği ve asimetrik bilgi

Çalışmanın bu son bölümünde 2001 ve 2008 krizleri nedenleri, alınan tedbirler, devlet ve özel sektörün krizi nasıl ele aldığı ve makroekonomik göstergeler açısından karşılaştırılacaktır.

3.1. Nedenleri Açısından Karşılaştırma

2001 ve 2008 yılı krizlerini değerlendirirken, onu hazırlayan şartları ve önceki yıllarda ülke ekonomisinin ne durumda olduğunu iyi bilmek gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi, 2001 krizi kendi başına bir global kriz değildir; ancak 1990'lı yıllarda Meksika, Rusya, Brezilya gibi ülkelerde yaşanan krizlerden de etkilenmiştir.

Öncelikle 2000 yılı, Türkiye ekonomisi için oldukça önemli kararların alındığı ve gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemde, "Türkiye ile IMF arasında 3 yıl süreliğine Stand-by anlaşması imzalanmış, enflasyonla mücadele programı uygulamaya konulmuştur. Programın yarattığı güven ortamı; faiz oranlarını düşürmüş, uluslararası kredi kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu yükseltmesi neticesinde hazinenin yurtdışı borçlanması artış gerçekleşmiştir" (Taşar, 2009:86-87).

Kısa vadeli faiz oranları, uzun vadeli faiz oranlarına kıyasla daha yüksek olduğu için, bankalar kredi faiz oranlarını düşürmüş ve kredi arzını arttıran bir ortam yaratmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte repo hacmi büyümüştür. 2000 yılı Mayıs ayına gelindiğinde cari açığın büyüdüğü yönünde bilgiler, yeni cumhurbaşkanının da seçilmesiyle birlikte gündeme oturmuştur (Akyazı ve Ekinçi, 2014: 19-20).

2000 yılı Ağustos ayında BDDK görevine başlamış; ancak yapılması planlanan düzenlemelerin gecikmesi sebebiyle piyasalardaki beklentiler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. 2000 yılının Ekim ayında Fon'a devrolan bankaların eski sahipleriyle ilgili soruşturmalar başlatılmış, Etibank ve Bank Kapital yönetimleri de TMSF'ye devredilmiştir. BDDK; devlet bankalarının tekrar yapılandırılması ve fon bankalarının satışıyla ilgili izleyeceği programı açıklamıştır (Yılmaz ve Uzgören, 2014:538).

Ancak tüm bu gelişmeler yaşansa da, 2000 yılı Kasım ayı, mali sektörde krizin patlak verdiği bir ay olmuştur. Mali sektör krizinin temel sebepleri şöyle sıralanabilir (Yılmaz ve Uzgören, 2014:540-541):

- Piyasadaki likidite sıkışıklığı
- Bankacılık sektöründeki geçmişten kaynaklı sorunlar
- BDDK'nın yapacağı düzenlemelerin gecikmesi
- Bankaların bireysel ve kurumsal kredilere yönelmesi
- Devlet kâğıtlarına olan talebin beyanname sebebiyle gerçek kişilerden değil bankalardan gelmesi
- Özelleştirme hedeflerindeki sapmalar
- Cari açığın büyümesi

Tüm bu sebeplerle birlikte kısa vadeli faiz oranlarının yüksek olması, bankalardaki mevduatların vadelerini kısaltmış; bankaların daha fazla döviz riski almalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla “bankalar, ellerindeki devlet kâğıtlarını teminat gösterip yurtdışından döviz kredisi kullanarak borçlanmışlardır. Fon bankalarının kaynak ihtiyacının artması, piyasalardaki kaynak talebini de yükseltmiştir. 2000 yılı sonuna doğru yerleşik bankalar açık döviz pozisyonlarını, yabancı bankalar ise açık TL pozisyonlarını kapatma çabasına girmiştir” (Taşar, 2009:88). TL üzerindeki artan baskı da, faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur.

Aralık ayına doğru, Merkez Bankası rezervi 6,2 milyar dolar azalmış; gecelik faiz oranları %900'e, kamu kâğıtlarında ise %50'ye yükselmiştir. Merkez Bankası, Ocak 2001'den itibaren disponibilitate oranını düşüreceğini ve sisteme 500 trilyon TL ödeneceğini açıklamış olsa da hükümet kriz ortamından çıkmak için geç kalmıştır. Böyle bir ekonomik ortamda IMF 7,5 milyar dolar daha kredi sağlayacağını beyan etmiştir (Akyazı ve Ekinci, 2011:20).

2000 yılını 4 milyar dolar zarar ederek kapatan bankacılık sektörü, bu krizden ağır yara almıştır. Öyle ki, büyük ticari bankalar içinde 10. sırada bulunan Demirbank, TMSF'ye devrolmuştur (TBB, 2001).

Yaşanan tüm bu mali likidite krizinin ardından Şubat 2001'e gelindiğinde yaşanan siyasi gerginlik, tüm bu kriz ortamını daha da tetiklemiş ve döviz krizi ortaya çıkmıştır. Döviz talebi artınca Merkez Bankası piyasaya 7 milyar dolardan fazla döviz satmak zorunda kalmıştır. Likidite sıkışıklığından dolayı satışları durdurma kararı alan Merkez Bankası, kamu bankalarının likidite talebini sağlayamadığı gibi döviz talebi için de kamu bankalarının yükümlülüklerini yerine getirememiştir.

Hükümet de sabit kur rejimine devam edilemeyeceğini gerekçe göstererek, 22 Şubat 2001'de kuru dalgalanmaya bırakmıştır. Bunun neticesinde ilk etapta TL, %40 oranında değer kaybetmiş; Türk lirasına olan güven azalmış ve döviz piyasası derinliğini kaybetmiştir.

Bankalar; faiz oranlarındaki artış ve bu sebeple ortaya çıkan dolarizasyon, vade ve kur riski nedeniyle faiz ve kambiyo zararları ile karşı karşıya kalmışlardır. 2001 yılının üçüncü ayı sonunda, Fon'daki bankalar hariç bankacılık sistemi net 192 milyon dolar zarar etmiştir.

2001 krizi, Türkiye ekonomisinin son 55 yıldaki en hızlı küçülmesini yaşadığı bir kriz (TBB, 2002) olarak kayıtlara geçmiştir.

Enflasyon yükselmiş, işsizlik oranı eksik istihdamın da eklenmesiyle birlikte %17'ye ulaşmıştır. GEGP ile hedeflenen büyüme oranı %3 iken ekonomide %5,7'lik daralma meydana gelmiş; enflasyon hedefi %58 olarak belirlenmiş ancak gerçekleşme oranı %68,5 olmuştur. Kamu ve fon bankalarına verilen kâğıtlar, iç borç stokunun 84 milyar dolara ulaşmasına yol açmıştır. İç borç stoku/GSMH %29'dan %68'e yükselmiştir. İşsizlik oranı %31 oranında artış göstermiş, toplam işsiz sayısı 2 milyon kişiye yaklaşmıştır (Yavuz ve Aslan, 2012:1989-190).

Ekonomik veriler açısından değerlendirildiğinde de; büyüme oranının % -9,5, enflasyonun %68,53, faiz giderinin %42,2, toplam borcun 189,4 milyar lira, borçlanma maliyeti faiz oranının %74,8, Merkez Bankası döviz rezervinin 18,7 milyar dolar olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi bu krizle birlikte, 1945 yılından günümüze en büyük küçülme oranını görmüştür (Yılayaz, 2011:115-116).

2008 krizine bakıldığında ise, global temelli sorunlardan kaynaklanan ve dünyadaki krizlerden etkilenen bir yapısının olduğu ilk olarak göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi ABD’de başlayan kriz, gelişmiş ülkelerin likidite sorunları nedeniyle kısa süre içinde gelişmekte olan ülke ekonomilerini de etkileyerek tüm dünyayı saran bir hale gelmiştir.

Türkiye’yi direkt etkilemesinin birincil nedeni, Türkiye ekonomisinde dış ticaret ve uluslararası yatırımların önemli bir yer tutmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye, “gelişmekte olan ülke” statüsünde bulunduğu için, Türk ekonomisi kriz döneminde sürdürdüğü büyümeyi devam ettirememiş ve küçülmüştür (Işık, 2013: 204). Bu durum Türkiye’de ciddi anlamda mali durgunluğa sebep olmuştur. Krizle birlikte, piyasalarda güven sorunu artmış, yapılacak olan yatırım ve harcamalar askıya alınmıştır (Yılayaz, 2011:117).

2008 krizi, her ne kadar 2001 ile baştan benzer izler taşıyor gibi gözükse de 2008 yılında mevcut krize rağmen özelleştirme uygulamaları, satın alma ve birleşmeler yoluyla yatırımcılar tarafından birtakım işlemler gerçekleşmiştir. Bu yatırımların çoğunun finans sektörüne dönük yapılması, kriz boyunca finans sektöründe gerçekleşecek olası daralmaları engelleyip, sektörün büyümesine olumlu katkı sağlamıştır. 2008 yılının en büyük beş birleşme ve satın alma işleminden toplamda 9.456 milyon dolarlık bir yatırım sağlanmıştır. Türkiye Finans Katılım Bankası’nın %60 oranındaki hisseleri The National Commercial Bank şirketine, Finansbank’ın %9,7 oranındaki hisseleri National Bank of Greece şirketine, Tekel Sigara’nın hisselerinin tamamı British American Tobacco şirketine, Ereğli Demir Çelik’in %11,3 oranındaki hisseleri Arcelor-Mittal şirketine ve Migros’un %50,8 oranındaki hisseleri Moonlight Capital şirketine satılmıştır.

Türkiye ekonomisi kriz süresince belirgin bir “resesyon sürecine” girmiştir. Bunun önemli sebebi, sanayi sektörünün ihracat odaklı üretim yapması, iç talepte yaşanan gerilemeler, küresel durgunluk ve ithal edilen ham madde fiyatlarında yaşanan artışlar olarak söylenebilir (Taşar, 2009:88-89). Uluslararası para akışının durması kaynak yaratmada sorunlara neden olurken; diğer ekonomilerde olduğu gibi piyasalara devlet müdahaleleri yapılmıştır. Türkiye ekonomisi yapılan tüm teşvik ve

yardımlara rağmen, 2008 krizinden 2011 yılında çıkabilmiştir (Yavuz ve Aslan, 2012:191-192)

Yine 2001 krizinden farklı olarak, 2008 krizinde Türkiye’de aktif işlem yapan bankaların toplam mevduatlarının, pasiflerine oranı %50’nin üstünde gerçekleşerek, kriz öncesi ve kriz dönemlerinde mevcut pozisyonlarını koruyabilmiştir. Ayrıca yabancı paralara yaratılan açık pozisyonun seviyesinin düşük olması da, finans sisteminin olası krizlere karşı hazırlıklı olmasını sağlamaktadır (Afşar, 2011:161). Bütün bunlarla birlikte, bu dönemde piyasalardan yapılan açıklamalarda ekonomiye olumlu katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda Türk bankacılık sektörü, 2001 krizinin ardından alınan tedbirler sayesinde yeniden yapılanma sürecine girmiş ve 2008 finansal krizini herhangi bir yıkıma uğramadan atlatabilmiştir. Krizin olumsuz etkilerinden çok etkilenmemiş olan bankacılık sektörü, 2008 finansal krizi sürecinde Türk finansal sisteminin ayakta kalmasını sağlayan en önemli sektör konumunda olmuştur (BDDK, 2009).

2008 küresel krizini oluşturan sebepler ele alındığında, 2001 krizinden farklı olarak şu hususlar dikkat çekmektedir (Gövdere ve Öztürk, 2010:383):

-Gerçekleşme şeklinin bilinenin aksine olmasıdır. Başka bir deyişle buradaki mesele, likidite sıkışıklığı değil, piyasadaki likidite fazlalığıdır. Buradaki problem, paranın sahipleri geri ödeyememe riski sebebiyle parayı vermek istememeleridir.

-Talebi gelirin değil, borcun etkilemiş olmasıdır.

Bu kriz gelmeden önce ülkemizde de çok tartışılmış, etkisinin derecesi hakkında farklı fikirler ortaya konulmuş, bazı kesimler krizin Türkiye ekonomisine büyük oranda zararının olacağını söyleseler de, krizin etkisinin düşük olacağını belirtenler de olmuş ve bunu sağlamak için birtakım tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Danacı, Cem ve Uluyol, 2010:868).

3.2. Alınan Tedbirler Açısından Karşılaştırma

Türkiye’de bankacılık sektörü, finansal alanın bel kemiğidir. Dolayısıyla gerek halkın tasarrufları, gerekse paranın kullanımı ve ekonominin işleyişi, bankalar aracılığıyla olmaktadır. Ancak bir döviz krizi yaşandığı zaman, döviz cinsinden

borçların geri ödenememesi durumu açığa çıkar ve bu da bankacılık sisteminin zayıflamasına sebep olur (Karluk, 2015:478).

Türkiye'de yaşanan büyük ekonomik krizlerin ortak özelliği, likidite yetersizliğinin olması, yani aşırı döviz talebidir. 1982'de bankerler, 1994'te mali aracı kurumlar, 2000'de ise ticari bankalar likidite eksikliğinden dolayı krize girip batmışlardır. 1997 yılında bir, 1998'de bir, 1999'da altı, 2000 senesinde üç olmak üzere toplamda 11 banka Şubat 2001 krizi öncesi TMSF'ye devrolmuştur. Krizden sonra ise 2001'de dokuz, 2002'de iki banka TMSF'ye geçmiştir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi, Şubat 2001 krizi, öncesi birçok banka batmış, 2001'deki döviz krizi ile sarsılan diğer borçlu bankalar batmaya devam etmiştir (Kazgan, 2012:236).

Bankacılık sisteminin ciddi zarar gördüğü böyle bir kriz ortamında ne gibi tedbirler alınmıştır? Sorusu akıllara gelmektedir.

Öncelikle 18 Aralık 2000'de IMF'ye; içeriğinde gelirler, harcamalar, para piyasaları ve özelleştirme konularını kapsayan bir ek niyet mektubu gönderilmiş, 21 Aralık 2000'de yürürlüğe girecek 5,7 milyar SDR'lik yeni bir anlaşma (Stand-by anlaşması) yapılmıştır (TCMB, 2010).

IMF'ye gönderilen bu ek niyet mektubu kapsamında, bankalara tanınan mevduat güvencesine ilaveten, yabancı kreditorlere de garanti sağlanmış; özel bankaların borçları da devlet garantisi altına alınmış ve devlet borcuna çevrilmiştir. “Krizi aşmak için, TCMB 6 milyar dolarlık net döviz satışı yapmıştır. IMF desteği ve TCMB'nin kendi rezervlerinden yaptığı döviz satışları ile krizin baskısı hafiflemiş ve ekonomi sakinleşmiştir” (Özcan, 2009:65-66).

Piyasalar aslında sakinleşmiş gibi görünse de TCMB geçmişte uygulamaya koyduğu kuralı yani, Net İç Varlık hedefi olan -1,2 milyar lirayı savunmamış, piyasaya döviz satışı yapmak durumunda kalmıştır. Eğer TCMB bu döviz satışını yapmamış olsaydı, kısa vadeli faiz oranlarının birden sıçraması sonucu kamu menkul değerleri ve hisse senedi fiyatlarında görülen düşüş biraz daha devam edecekti. Özellikle yabancı yatırımcılar portföylerini liraya çevirme fırsatı bulamayacaklardı. Özetle, Kasım 2000 krizinde TCMB yanlış bir hamle yapmış ve bu da krizin derinleşmesine sebep olmuştur (Parasız,2002: 498-499).

Kasım 2000 krizinden sonra IMF'nin uyarılarına rağmen tedbir anlamında döviz kuru çapasında devam edilmiş, ancak bunun ekonomiye maliyeti ağır olmuştur. “Kasım 2000 krizinin ardından Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı EDP'yi ortadan kaldırıcı kriz, 19 Şubat 2001'de gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in aralarında geçen hakaret içerikli konuşmaların, toplantısı sonrası Ecevit'in basına bu olayları aktarmasıyla başlamıştır” (Boratav ve Akyüz, 2002:34-35).

Bu durum da Kasım ayındaki krizden daha büyük ölçekli dövize karşı spekülasyon atak başlamasına sebep olmuş; hem yabancı sermaye sahipleri hem de yerleşik halk ve özellikle de ticari bankaların dövize hücum ettiği görülmüştür (Güloğlu, 2001:527-528).

2001 krizinin genel olarak ekonomiye etkisi aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Tablo 3.1: 2001 Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

	Birim - Tutar
Gecelik Faiz	7500%
Döviz rezervi	22,5 milyar \$
Döviz kuru (\$)	1078,25 TL
Hazinenin Borçlanması	144%
Devalüasyon	40%
Enflasyon	86,60%
Dış ticaret açığı	4,4 milyar \$
Cari açık	3,3 milyar \$
Kişi başına düşen GSMH	2123 \$
Dış borç / GSMH	77%
Büyüme	-9%

Kaynak: DPT, TÜİK ve Hazine Müsteşarlığı 05.02.2012

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, krizin sonucunda, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış, kişi başına düşen gelir 725 dolar gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, hazinenin faiz ödemeleri yüzde 101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının 4 katına çıkmıştır (Karlık, 2015:428).

2001 krizinin ardından “17. Anlaşmanın en büyük hatasının döviz kuru çapası olduğu değerlendirmesine bağlı olarak, bir sonraki 18. Stand-by anlaşmasında, döviz kuru çapasının terk edilmesi dışında makro-ekonomik anlamda ciddi tedbirler alınmamıştır” (Güloğlu, 2001:526). Hükümet tarafından IMF' den tekrar kredi almayı da kolaylaştırmak için Amerika'da bulunan ekonomist Kemal Derviş ülkeye çağrılmış ve onun önderliğinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” hazırlanmaya başlanmıştır. Krizle birlikte IMF'nin krizlerde rol oynadığı değerlendirilmesi yapılmaya başlanmış, IMF'ye; ülkelere yapısal ve makro-ekonomik reformları yerine getirmesi şartı ile yüksek miktarlarda borç paketleri dayatması yapması bakımından eleştiriler getirilmiştir (Gafuroğlu, 2007:37).

19 Şubat 2001 krizinden sonra alınan tedbirler şu şekilde özetlenebilir (Çelebi, 2001:21-24):

1) Ziraat Bankası, Emlak Bankası ve Halk Bankası'nın meclis tarafından çıkarılacak yeni bankalar kanunu kapsamında birleştirilerek bu bankalar için ortak bir yönetim kurulunun oluşturulması, ayrıca bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi ve mali piyasalarda oluşan belirsizliğin giderilmesi,

2) Uygulanacak ekonomik politikalar ile döviz kuru ve faiz oranlarında istikrarın sağlanması,

3) 2001 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla ekonomik dengelerin sağlanması,

4) Enflasyonla mücadeleye devam edilmesi,

5) Finansal piyasalara yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi,

6) Türk Hava Yolları, Tekel, Şeker Fabrikaları ve Türk Telekom gibi büyük kuruluşların bir an önce özelleştirilmesi ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na bağlı bulunan diğer kuruluşların özelleştirilmesinin hızlandırılması,

7) Mali piyasalarda istikrarın ve güven ortamının sağlanması ve istikrar programının uygulanmasına devam edilmesi,

8) Gelir dağılımının ve ekonomik büyümenin sağlanması,

9) Bankacılık sektörünün yenilenmesi,

10) Kamu harcamalarının kısılmasıyla devlete ek yük getirecek uygulamalardan uzak durulması,

11) TCMB'nin yeniden gözden geçirilmesi ve meclisten yeni bir TCMB yasasının çıkarılması,

12) TCMB'nin döviz piyasalarına müdahalesinin kısa dönemde oluşacak aşırı dalgalanmayı önleyecek şekilde olması ve TCMB'nin uzun dönemli döviz kuru dalgalanmalarını etkileyecek müdahalelerden uzak durması gibi bazı tedbirlerin alınması zorunlu olmuştur (Çelebi, 2001:21-24)

2008 yılına ve gerçekleşen 2008 global krizine bakıldığında ise ilk fark edilen unsur, 2001 yılından sonra özellikle bankacılık sisteminde yapılan düzenlemelerle bu krizden bankaların “batmadan sıyrılabilmiş” olmasıdır. Ancak bununla birlikte hem 2001 krizinin hem de 2008 krizinin ortak özellikleri olarak mali savurganlıklar, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar, zamansız ve asgari koşullar oluşturulmadan yapılan finansal serbestleşme uygulamaları ve yurtiçi bankacılık sektöründeki kırılganlıklar gösterilebilir (Fırat, 2006:250-251).

2008 krizi, olağan akışa uygun olarak gerçekleşen olaylar sonucu değil, kapitalizmin sistemik istikrarsızlıklarının, sermaye birikimi öncellemeye yönelik tavrının sonucunda patlak veren uzun bir zincirin son halkasıdır (Yeldan, 2009:12). 2008 krizinin Türkiye'ye yansımaları, 2001 krizinde olduğu gibi bir kerede ve ani çöküş şeklinde değil, zamana yayılarak ve uzun süreli bir durgunluk şeklinde olmuştur. Bu süreçte Türkiye'de reel sektör işletmelerinde iflas sayılarının fazlalaşması, işsizlik probleminin daha kronik bir hal alması ve piyasadaki durgunluk nedeniyle ithalat hacminin küçülmesi ana beklentilerdir. “2001 krizi de yine sıcak paraya dayalı büyümenin eşliğinde, finans kesiminin eksik denetimi altında bankaların yüksek risk taşıması sonucunda bilançolarının bozulmasıyla ortaya çıkmıştır (Sönmez, 2009: 99-100).

2008 yılında ekonomide ABD'de başlayan ve küresel kriz haline gelen krizin etkileri hissedilir olmuştur. “Türkiye'deki büyüme hızı daha da azalarak %0,7'ye düşmüştür. Bütçe açığı yükselmiş, TL değer kaybetmiş, enflasyon %4 olarak hedeflenmesine rağmen %10,06 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik %11'e yükselmiş,

kamu ve özel sektörün tasarruf açığı artmıştır. İMKB’de işlem gören şirketlerin piyasa değeri bir önceki yıl %77 oranında artış gösterip 288 milyar dolara ulaşmış olmasına rağmen 2008 yılında sert bir düşüşle %59 oranında azalmış ve 119 milyar dolara gerilemiştir. Dış borç stoku 277 milyar dolara yükselmiştir” (Sönmez, 2009:101-106).

2008 yılında 2001 krizinden farklı olarak Merkez Bankası tarafından alınan tedbirler şu şekildedir (TBB, 2009:4-5):

- “Uluslararası piyasalardaki belirsizlik durumu giderilinceye kadar döviz ve efektif piyasaları, döviz repo piyasasındaki aracılık faaliyetlerine 9 Ekim 2008 tarihinden itibaren yeniden başlamıştır.
- Döviz repo piyasasında işlem limitlerini 23 Ekim 2008 tarihinden itibaren iki kat artırarak 10,8 milyar dolara yükseltmiştir.
- 21 Kasım 2008 tarihinden geçerli olmak üzere, döviz repo piyasasında Merkez Bankası’ndan yapılacak borçlanmaların vadesini 1 haftadan 1 aya çıkartmıştır.
- Bankaların zorunlu karşılık oranlarında TL yükümlülükler değiştirilmeyerek %6’da bırakılmış, yabancı para yükümlülüklerde ise %11’den %9’a düşürülmüştür. Bu sayede piyasaya yaklaşık 2,5 milyar dolar ek likidite sağlanmıştır.
- İhracat reeskont kredisi limitini 500 milyon dolar artırarak 1 milyar dolara yükseltmiştir.”

Bankaların 2001’deki sıkıntıları yaşamaları için de BDDK’nın aldığı tedbirler şu şekilde olmuştur (BDDK, 2009:4):

- “Bankaların 2008 karlarını dağıtmadan ellerinde tutmaları istenmiştir.
- Bankaların bir defaya mahsus olmak üzere ellerindeki menkul değerleri yeniden sınıflandırmalarına izin verilmiştir.
- Bankalar ile finansal olmayan kuruluşlar arasındaki kredi ilişkisinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için sorunsuz görünen kredilerin tekrar yapılandırılmasına olanak sağlamıştır.”

2008 kriziyle birlikte hükümet tarafından alınan tedbirler ise şunlardır (BDDK, 2009:5-6):

- “Tasarruf mevduatına sağlanan 50.000 TL’lik güvence tutarı aynı kalmıştır.

- Maliye Bakanlığı tarafından reel sektöre, vergilerin taksitlendirilmesi ve ödemelerin geç başlaması konusunda avantajlar sağlanmıştır.
- Kasım 2008’de çıkartılan Varlık barışıyla yurt dışındaki para ve kıymetli varlıkların %2 oranındaki vergi ile ülkeye getirilerek kayıt altına alınması konusundaki kanun yürürlüğe konmuştur.
- 5834 sayılı kanun ile sicil affı yapılmış; gerçek ve tüzel kişilerin kredi kartı, her türlü kredi, protestolu senetleri ve karşılıksız çeklerine ilişkin kayıtlarının 6 ay içinde ödenmesi halinde Merkez Bankası kayıtlarından silinmesi sağlanmıştır.
- Emekli maaşlarına haciz konulamayacağına dair hüküm getirilmiştir.”

Görüldüğü gibi genel bir karşılaştırma yapıldığında Şubat 2001 krizi, 2008 krizinden farklı olarak, ekonomik istikrarın yanı sıra siyasal istikrar ve güven unsurlarının altüst olduğu bir görüntü sergilemektedir. Kısa adı EDP olan enflasyonu düşürme programı, yüksek enflasyonun üstesinden gelmeyi ve ekonomik istikrarı sağlamayı amaçlamış olsa da, 2000 senesinin Kasım ayında çok yara almış, Şubat 2001’de ise tamamen çökmüştür (Fırat, 2006:213-214).

2009 ise Türk ekonomisi açısından kolay bir yıl olmamıştır. 2008 finansal krizi ekonomiyi zorlasa da 2001 sonrası uygulanan yapısal reformlar sayesinde gelişmiş olan kamu maliyesi ve bankacılık sektörü krizden yüksek ölçüde etkilenmemiştir (Karluk, 2015:430-431). Bu dönemde reel sektöre yönelik vergi destekleri de reel sektörün krizin etkilerini en az zararla atlatmasında rol oynayan bir faktör olmuştur. Varlık barışı, ÖTV ve KDV indirimleri, KOBİ’lere yönelik kurumlar vergisi muafiyeti, genel istihdam destekleri, İŞKUR üzerinden mesleki eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı, prim desteği gibi birçok lokal ve genel uygulamalar da 2008 finansal krizinin etkilerini en aza indirmeye yönelik politikalardır (Danacı, Cem ve Uluyol, 2010:870-871).

2008 krizi ise küresel olup, Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini, 2008 yılının son çeyreğinde hissettirmeye başlanmıştır. 2008 krizinin etkileri, Türkiye’de 2009 yılı boyunca ekonomide küçülme ve artan işsizlik oranları ile gözlenmiştir. Bu olumsuzlukların 2001 krizine kıyasla daha az kırılğan bir makroekonomik yapıda olması global krizin olumsuz etkilerinin ne ölçüde büyük olduğunu göstermiştir. (Selçuk, 2010:22-23).

3.3. Makroekonomik Değişkenler Açısından Karşılaştırma

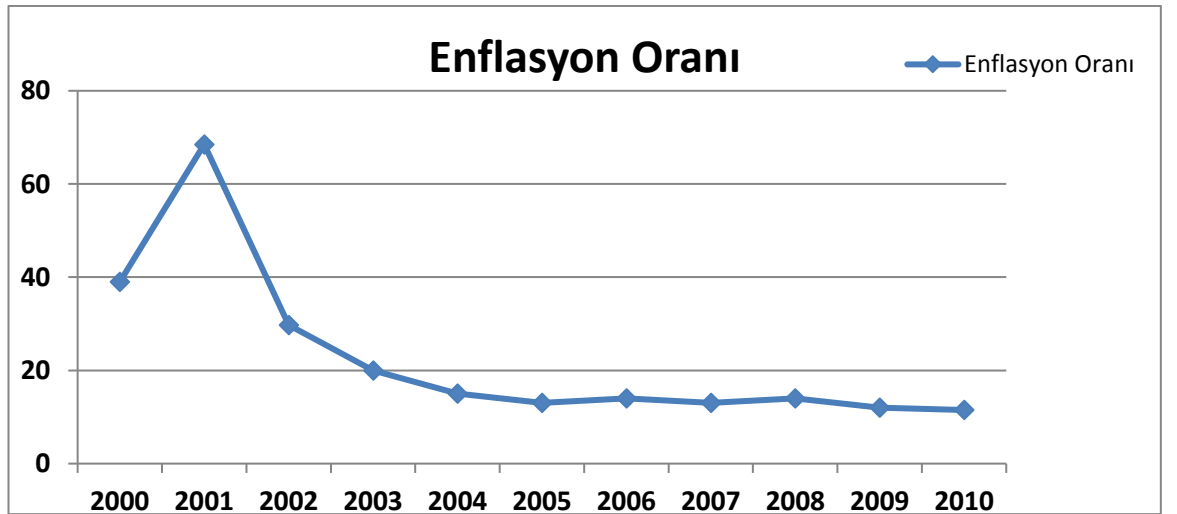
2001 krizi, siyasette yaşanan kaos ortamının etkisiyle politik bir kriz haline gelen; faiz, döviz kuru ve likidite risklerinin gerçekleşmesiyle finansal bir krize dönüşen; bankacılık sektöründeki suiistimallerin gün yüzüne çıkmasıyla da bankacılığı neredeyse çökme noktasına getiren ve sonuç olarak reel sektöre sıçrayıp tüm Türkiye ekonomisini etkileyen bir krizdir (Berberoğlu, 2011:110-112).

2008 krizine ise Türkiye, yüksek işsizlik oranı, seçim ve referandumların sebep olduğu belirsiz ortam, büyüme oranının düşmeye devam etmesi, dış borcun artması ve Türk lirasının değer kaybetmesi gibi olumsuz bir tablo ile girmiştir. Bilindiği gibi ABD’de Mortgage krizi olarak başlayıp, kısa sürede global hale dönüşen kriz, Türkiye’de mortgage piyasasının henüz tam oturmamış olması nedeniyle emlak ve konut kredileri üzerinde bir etki yaratmamıştır. Ancak ABD’de oluşan riskin tüm ülkelere dağıtılmış olması, diğer ülkelerde de krizin yaşanmasına sebep olmuştur (Akman, 2010:58-61).

Çalışmada, 2001 ve 2008 yılı krizlerini karşılaştırırken, enflasyon, işsizlik, döviz kuru, dış ticaret açığı ve büyüme şeklinde beş temel makroekonomik gösterge ele alınmıştır.

Enflasyon:

Şekil 3.1: Türkiye’de 2000-2010 Yılları Arası Enflasyon Oranları

Kaynak: Gülten Kazgan: **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi, 2000 yılının sonunda %25 olması amaçlanan enflasyon oranı %39 olmuş; 2001 sonunda %12 hedeflenmesine rağmen %68,5’e yükselmiş ve 2002 yılı sonunda %7’ye düşmesi hedeflenirken %29,7 olarak gerçekleşmiştir. “2008 krizi öncesi ise enflasyon oranı %8,39 olarak tek haneli rakamlarda seyrederken krizle birlikte %10,06’ya yükselmiştir. 2008 krizi öncesi ve hatta kriz dönemindeki enflasyon oranlarının 2001 krizinden çok daha düşük olduğu fark edilmektedir. 2008 krizi döneminde, uluslararası piyasalardaki emtia fiyatlarının düşmesi ve Türkiye’deki işsizlik oranının artmasıyla birlikte tüketimin ve fiyatlar genel seviyesinin düşüş göstermesi; enflasyonu düşürücü etkide bulunmuştur. 2009 yılında enflasyon %6,53’e gerilemiştir” (Kazgan, 2012: 279-280).

İşsizlik Oranı:

İşletmeler kriz dönemlerinde genellikle krizin belirli bir dönemine kadar o anki iş gücü durumlarını korumaya çalışmakla birlikte, kriz ve durgunluk zamanlarında maliyetlerini düşürme yoluna giderek işçi çıkarma politikası uyguladılar (Uzun, 2003: 2-3).

Ekonomik krizlerin en büyük etkilerinden biri de kriz yüzünden birçok çalışanın işsiz kalmasıdır. Krizde, işverenler kârlarını korumak istediklerinden, işgörene verdikleri ücret için ayrılan bütçeyi koruma yoluna gitmektedirler (Kazgan, 2012:280). Bunun iki yolu vardır; ilki çalışanı işten çıkartarak işçi sayısını azaltmak, (üç-dört kişinin yaptığı işi, tek bir kişiye yaptırmak gibi), diğeri ise çalışanların ücretlerini azaltmak veya artan enflasyon karşısında sabitleyip görel olarak aşağı çekmektir. Bu durum da işsizliğin artmasına sebeptir. Nitekim 2001 yılında Türkiye’de uygulanmaya çalışılan ekonomik program hem geciktiği; hem de başarısız olduğu ve buna siyasi sorunlar da eklendiği için, büyük bir ekonomik kriz yaşanmıştır. 2001 krizi sebebiyle ülke ekonomisi büyük durgunluk yaşamış ve hükümet, krizin etkisini en aza indirmek ve sorunları çözmek amacıyla bir program yürütülüşüne koymuştur. Bu programın içeriğinde yer alan reel ücretlerin dondurulması ve kamudaki istihdamın düşürülmesi gibi işsizliğe sebep olabilecek unsurların bulunması, yukarıda bahsedilen düşünceyi desteklemektedir. 2000 yılında %6,9 olan işsizlik oranı krizle birlikte 2001’de %9,1’e ve 2002 yılında %11,5’a

yükselmiştir. Krizin ortaya çıkmasıyla artan işsizlik 2001’de kriz öncesi değerlerine dönmemiştir (Sumru ve Adalet, 2010).

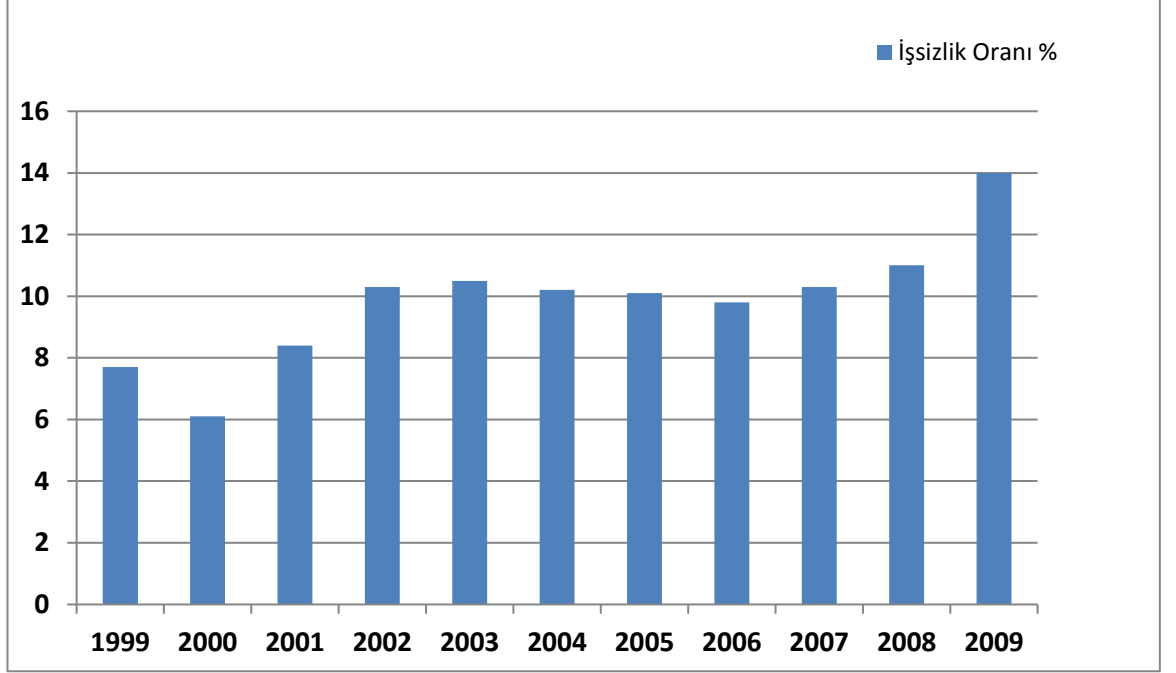
Türk ekonomisinin 2001 yılından sonra geçirdiği süreç “istihdamsız büyüme” olarak anılmaktadır. İstihdama katkı sağlamayan büyüme olgusu Türkiye gibi borçlanma ile büyüyen ve sıcak para akımlarını çekmek üzere konumlanmış yabancı ekonomilerde de sıklıkla görülmektedir. (Yeldan, 2009:14-15).

Ayrıca burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta, 2000–2008 yılları arasında birçok OECD ülkesinde yaşananın aksine Türkiye’de büyümenin istihdamı artırmamasının diğer bir açıklaması da bu ülkelerde işsizliğe karşı tedbirler alınırken, Türkiye’de bu anlamda fazla gayret gösterilmemiş ve bilhassa 2001’deki krizden sonra meydana gelen işsizliğin büyüme yoluyla azalacağı zannedilmiştir (Öz, 2010: 4-5). Ancak öyle olmamıştır.

2008 krizi, yalnızca ABD ile sınırlı kalmadığı, başta Avrupa Birliği olmak üzere dünya geneline sıçradığı için, işsizlik oranı da buna bağlı olarak dünya genelinde %6’yı aşmıştır. Ekim 2010 itibariyle işsizlik oranları, ABD’de %9,8, OECD ülkelerinde %8,6, Avrupa Birliği’nde %9,6, G7 ülkelerinde ise %8,2 olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri içinde işsizlik oranının en yüksek olduğu ülkeler ise %20,7 ile İspanya, %14,7 ile Slovakya ve %14,1 ile İrlanda olmuştur (Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010:60-62).

1999 ve 2009 yılları arasındaki işsizlik oranları aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Şekil 3.2: Türkiye’de 1999-2009 Yılları Arasında İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> , Erişim:16.07.2018

Şekil 3.2 üzerinde özellikle kriz dönemlerine bakıldığında 2001 Krizinde işsizliğin %6,5’lerden %8,4’e çıktığı; 2002 yılında ise %10,3 olduğu görülmektedir. İşsizlik oranı 2008 yılına gelindiğinde %11 iken 2009 yılında %14’e yükselerek son yılların rekor seviyesine ulaşmıştır.

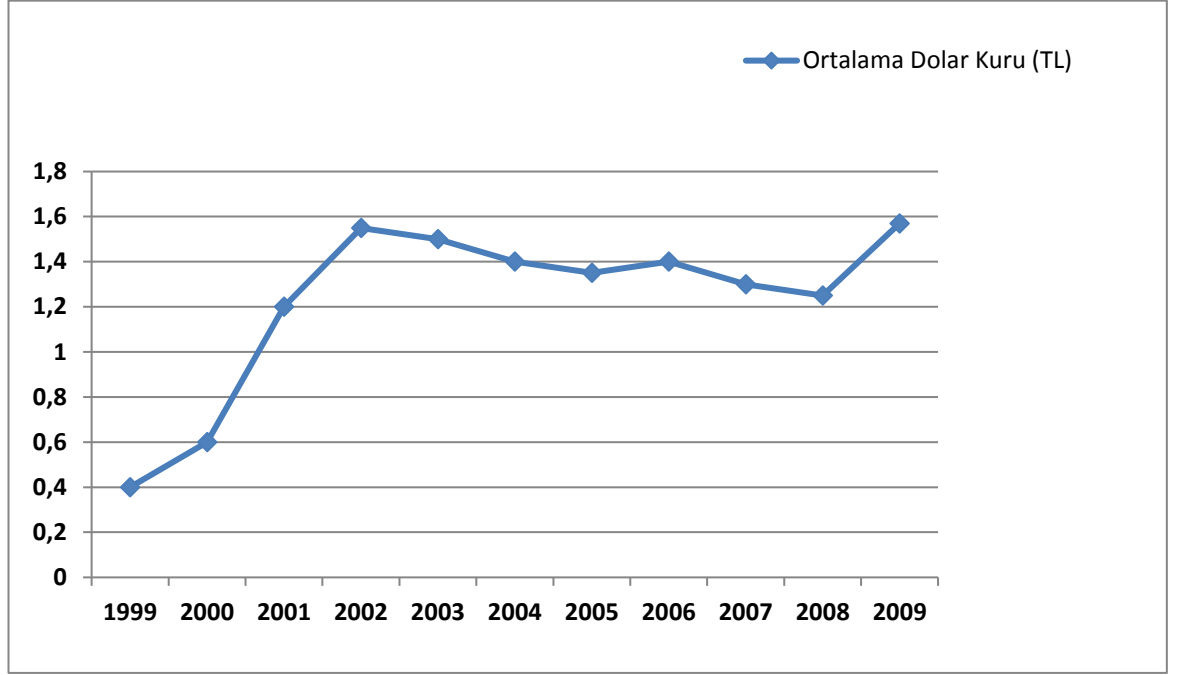
Döviz Kuru:

2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programına göre ekonomide maaş, ücret, fiyat, kira, döviz kurları ve fiyata dayalı her türlü sözleşme hedeflenen enflasyon oranına göre belirlenecekti. Böylelikle enflasyonda düşüş amaçlanırken programın çıcaları döviz kuru ve Merkez Bankası iç varlıkları olarak belirlenmiştir (Parasız, 2002:456). Bu programa göre 3 yıllık süreç kapsamında kur politikasında iki ayrı döneme ayrılmış bir uygulama yöntemi belirlenmiştir. Birinci yarı dönemde artış oranı önceden belirlenmiş kur rejimi uygulanırken, ikinci yarı dönemde bant uygulamasına geçilmesi planlanmıştır (Afşar, 2004:79-80).

İlk önce 2000 yılı Kasım ayında likidite krizi şeklinde başlayan ekonomik kriz, faizlerin artmasına sebep olmuş, piyasadan likidite sağlamakta zorlanan bankalar Merkez Bankası’ndan döviz talebinde bulunmuşlardır. 2001 yılının Şubat

ayına gelindiğinde uygulamaya devam eden döviz kuruna devam edilemeyeceği anlaşılmış; serbest dalgalanan kur sistemine geçilmiştir. Bu sisteme geçilen ilk günde TL, dolar karşısında %28,5 oranında gerilemiştir.

Şekil 3.3: Türkiye’de 1999-2009 Yılları Arası Dolar Kuru

Kaynak: TCMB verilerinden yararlanılmıştır (http://tcmb.gov.tr/kurlar/200901/Jan_tr.html , Erişim:20.06.2018)

Şekil 3.3’de görüldüğü üzere, ortalama dolar kuru, 2000 yılındaki ortalama 0,624 TL seviyesinden 2001 yılında 1,225’ye sıçramış; 2008 yılında ise 1,293 TL’den 2009 yılında 1,547 TL’ye yükselmiştir. Bu artış 2000-2001 yıllarındaki sıçramaya göre olağan görünmektedir.

Dış Ticaret Açığı:

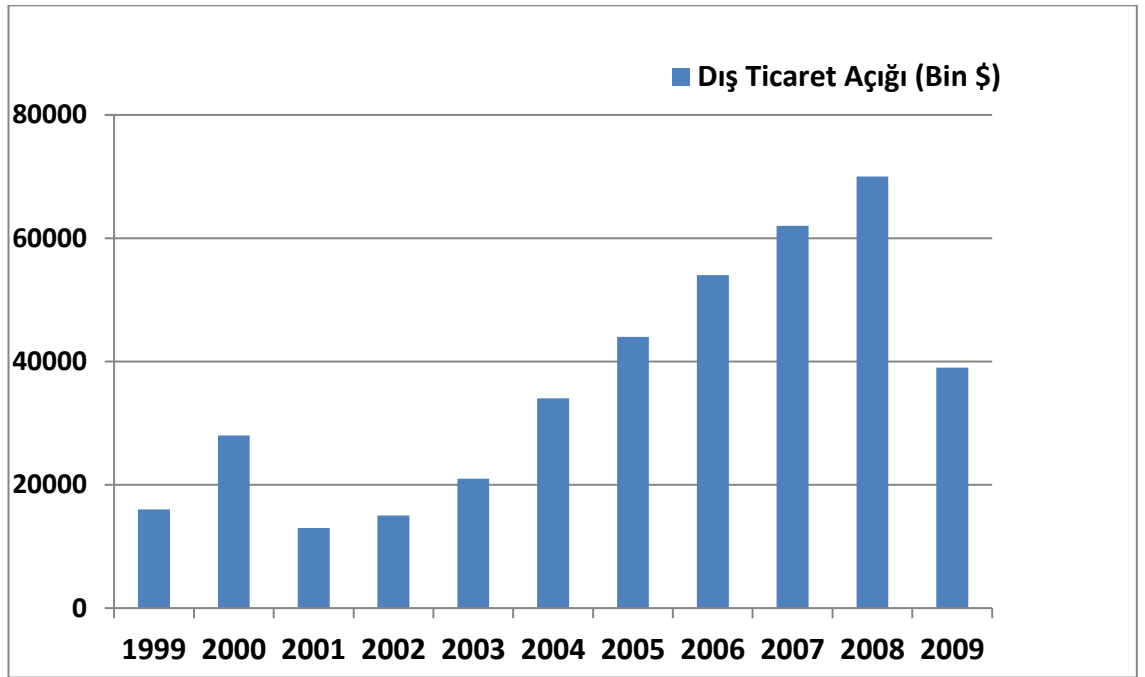
2000 yılının başlarında ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de, dış ticaret açığının hayli artmasıdır (Karaçor, 2006:387-388). “1999 yılında 14,100 milyar USD olan dış ticaret açığı %92,4 artarak 28,128 milyar USD seviyesine yükselmiştir. İthalat 2000 yılında %32,7 artış gösterirken, ihracattaki artış %2,8 oranında kalmıştır” (Eren ve Süslü, 2001:5-6).

2001 Krizinden çıkabilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın yürürlüğe geçirilmesiyle IMF ve Dünya Bankası’ndan toplam 15,7 milyar dolar kredi

alınmış, kamu kesiminin ihtiyacı olan finansman böylece karşılanmaya çalışılmıştır. 2001 yılında dış ticaret hadlerindeki düzelme, uygulanan sıkı maliye politikaları ve IMF yardımıyla sağlansa da bu iyileşme geçici olmuştur (Karaçor, 2006:389).

Şekil 3.4'te dış ticaret açığının 1999-2009 tarihleri arasındaki seyri yer almaktadır. Özellikle 2002 yılından 2008 yılına kadar dış ticaret açığının sürekli büyüdüğü dikkat çekmektedir.

Şekil 3.4: Türkiye’de 1999-2009 Dönemi Dış Ticaret Açığı

Kaynak: TÜİK,2009 verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.2’den anlaşılacağı gibi, 2001 yılından itibaren sürekli artan dış ticaret açığını ilk kez 2008 Krizinden bir sonraki yıl ilk defa düştüğü görülmektedir. Ancak dış ticaret verilerine göre; “ihracat %22,6 azalarak 132 milyar dolardan 102 milyar dolara düşmüş, ithalat ise %30,2 azalarak 201,9 milyar dolardan 140,9 milyar dolara gerilemiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %65,4’ten %72,5’e yükselse de, dış ticaret hacmi 330,9 milyar dolardan 243 milyar dolara sert bir düşüş yaşamıştır” (Apak ve Aytaç, 2009:78-79).

Büyüme:

1999-2000 döneminde istikrar programının yürürlüğe girmesiyle birlikte enflasyonun düşürülmesi ve bütçe disiplini hedeflenmiş, bu sebeple yapısal

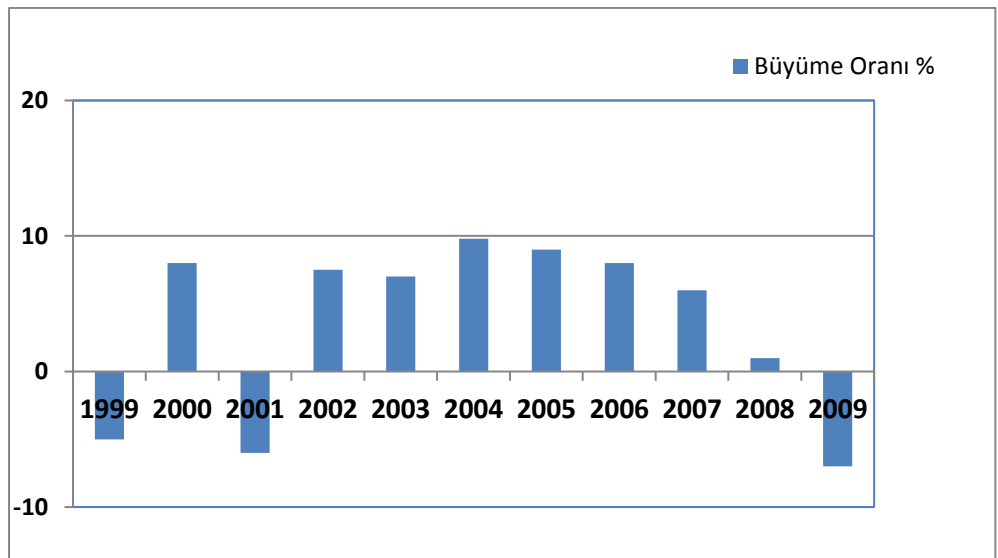
reformlara dayalı ekonomik büyüme için gerekli bazı çalışmalar yapılmış olsa da başarılı olamamıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 332).

2001 yılının başında Kasım krizinde yurt dışına çıkan sermayenin geriye dönmeye başlaması ve kamu maliyesindeki iyileşme, fona devredilmiş 11 bankanın faaliyetini sürdürebilmesi için yeni kaynaklara ihtiyaç duyması, kamu bankalarının zayıflaması, özelleştirme çalışmalarındaki ve reformlardaki yavaşlama ile 2000 yılındaki net sermaye çıkışı esnasında cari işlemler açığı da ülkenin durumunu krize sokmuştur. Dolayısıyla kriz, ekonomik büyüme hedefli makroekonomik politikaların ve beraberinde uygulanan sıkı para politikasının kısa süreliğine iyi sonuç verse de sonuçta yetersiz kaldığını göstermiştir (Berberoğlu, 2009:35-36).

2008 yılında yaşanan global krizin etkilerinden sonra ise, Türkiye ekonomisi 2001'den bu yana ilk kez büyüme anlamında bir ivme kat etmiştir. Daha sonra büyüme hızındaki düşüşte, yabancı sermayeyi ülkeye çekmekteki sorunlar ve dış talepte meydana gelen azalma etkili olmuştur. Dış kaynak bulmadaki zorlukların ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemesi, büyüme hızında yavaşlamaya yol açmıştır (Ünal ve Kaya, 2009: 11).

Aşağıdaki şekilde 1999-2009 yılları arasında ekonomik büyüme oranları gösterilmiştir:

Şekil 3.5: Türkiye’de 1999-2009 Dönemi Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK,2009 verilerinden yararlanılmıştır.

Şekil 3.5’de görüldüğü gibi Marmara Depreminin olduğu 1999 yılının, 2001 Kriz döneminin ve 2008 Krizi sonrası 2009 yılının büyüme rakamları negatif değerlerde seyretmiştir.

3.4. 2001 ve 2008 Krizlerinin Mali Etkileri

Türkiye’nin yaşadığı 1994 Krizi’nden sonraki dönemde, ülke ekonomisi toparlanma sağlayamadığı için, ekonomideki istikrarsız yapının düzelmesi, yüksek enflasyon ve faiz oranlarının düşmesi, kamu harcamalarının azalması gibi konularda çıkış yolu aranmıştır. Bu amaçla “1999 yılında IMF ile üç yıllık imzalanan stand-by anlaşması ile enflasyonun düşürülmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, döviz çıpasına geçilmesi, kamu harcamalarının azaltılıp özelleştirmelerin tamamlanması gibi yapısal reformları içeren programı uygulamaya koymuştur” (Turgut, 2007:40).

2001 krizinin mali etkileri değerlendirdiğinde, ülkeye 10 milyar dolardan fazla sıcak para girişi de olsa, enflasyonda düşüş yaşanmış ancak bu düşüşün beklenildiği kadar olmadığı görülmektedir. Önlenemeyen enflasyon ve sabit döviz kuru sebebiyle TL aşırı değerlenmiş, cari açık büyümüştür. Fakat ekonomideki en önemli bozulma bankacılık sektöründeki sağlıksız yapılanma sebebiyle meydana gelmiştir (Ateş, 2004:195-196).

2001 yılı Şubat ayında, siyasi alanda ortaya çıkan çekişmelerle birlikte birlikte bankacılık sektörü ağırlıklı olarak, yoğun bir döviz talebi oluşmuştur. İlk başta, Merkez Bankası döviz talebinin bir kısmını karşılamakta başarılı olsa da, dövize olan talebin durdurulamayacağı anlaşıldığı için kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu kararlarla dövize olan talep artıp yeni bir finansal krize dönüşmüş ve ödemeler sistemi tıkanma noktasına gelmiştir (Bastı, 2006: 191).

Şubat 2001’de 6,5 milyar dolarlık sıcak para çıkışı olmuş, gecelik faiz ortalama %4000’lere çıkmıştır. Dolar kuru artmış, borsa endeksi düşmüş, Merkez Bankası’nın uluslararası rezervleri azalmış, bankalar TMSF’ye devrolmaya başlamış ve yaklaşık 650 bin kişi işsiz kalarak işsiz sayısı 2 milyona yaklaşmıştır. Krizden kurtulmak için IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalanmış; bankacılık sektöründeki eksiklikler ve sorunların düzeltilmesi için de bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma hedefi belirlenmiştir. 2001 Krizi ile bankacılık sektöründeki

regülasyon yetersizlikleri, ahlaki çöküntü, idari zafiyetler, denetimde aksamalar ve banka bilançolarındaki güçsüzlükler ortaya çıkmış, sektör yeniden yapılanma sürecine girmiş; bu bağlamda bazı bankalar TMSF'ye devredilmiştir. Tasarruf mevduatına verilen destek 2004'e kadar devam etmiş, Merkez Bankası'nın piyasaya müdahaleleriyle sektörün yeniden işler bir hale gelmesi sağlanmıştır (Aksoy, 2010:58-59). 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bankacılık sektörünün şeffaflığı sağlanmış ve güvenilirliği artırılmıştır.

2008 krizine bakıldığında, Türkiye'de mortgage sisteminin olmaması ve bankacılık sisteminin güçlendirilmiş olması sebebiyle, krizden enflasyonun yükselmesinden ve reel kamu borç faizlerindeki artışlardan dolayı etkilendiği görülmektedir (Ataş, 2013:71). Global kriz, finansal belirsizlik yaratıp; yatırım ve tüketim harcamalarında düşüşe yol açmıştır. Ayrıca Türkiye 2008 Krizine “yüksek işsizlik, seçimler ve referandumların yarattığı siyasi belirsizlikler, düşüşe devam eden büyüme oranı, artan dış borç stokları ve değer kaybeden ulusal para gibi olumsuz bir tablo ile girmiştir. Kriz döneminde TL bazında, bilanço büyüklüğü artmış; mevduat ve kredi hacmi genişlemiştir. Bankaların kredi verme konusunda isteksiz ve temkinli davrandığı süreçte, reel sektör krizi nedeniyle takibe intikal eden krediler artış göstermiş, ancak takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payı 2001'deki %23'lük rekor seviyesine nazaran 2009'da en yüksek %5,4 seviyesine ulaşmıştır. Bankaların karlılıkları düşmüş ancak 2000-2001 yıllarında zarar eden sektör 2008-2009 yıllarında kar etmeye devam etmiştir.” (Eğilmez, 2009:48-49)

Türkiye'deki mali yapı, alınan tedbirlerle ile sermaye yapılarını güçlendirmeye devam etmiştir. 2001 Krizi'nde iflas eden yapı, hatalardan ders çıkararak daha sağlıklı bir şekilde yapılandırılmıştır.

3.5. Krizlerden Sonra Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu Açısından Karşılaştırma

2000'li yılların başında Türkiye'de enflasyonla mücadelede geleneksel stratejiden vazgeçilmiş ve döviz kuru hedeflemesine geçilmiştir. Uygulamaya geçirilen döviz kuru hedeflemesi ile birlikte, tüketici fiyatları (TÜFE) enflasyonunda %69'lardan %39'lara doğru bir azalma olmuş ve reel GSYİH %6,8 büyümüştür.

Ancak iç borç miktarındaki yükseklik, başta kamu bankaları olmak üzere finansal sektördeki sağlıksız yapı ve diğer sorunların çözülememesi, 2001 yılı başında ekonominin tekrar küçülmesine yol açmıştır. Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizle birlikte döviz kuruna dayalı istikrar programı çökmüştür. 2001 krizi sonucunda, enflasyon yine %70'lere yükselmiş ve reel GSYİH da %5,7 oranında küçülmüştür (Akyazı ve Ekinici,2014: 21-22).

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de peş peşe yaşanan finansal krizlerin ardından uygulamaya konan GEGP sayesinde 2003 yılıyla birlikte bir toparlanma görülmüştür. Programda öngörüldüğü gibi, rekabet gücü biraz arttırılıp, finansal anlamda bir disiplin sağlanarak büyüme hızlandırılmış ve enflasyon denetim altına alınmıştır (Aksoy, 2010:67). Nitekim 2001’de maruz kalınan yüzde 9,5’lik küçülmenin ardından, ekonomi 2002’de yüzde 7,9, 2003’de yüzde 5,9, 2004’de yüzde 9,9 ve 2005’de yüzde 7,6 büyümüştür (Akyazı ve Ekinici, 2014:25).

“2001’de yüzde 54,4 olan enflasyon oranı, 2002’de yüzde 45,0, 2003’de yüzde 25,3, 2004’de yüzde 8,6 ve 2005’de yüzde 8,2, 2006’da ise yüzde 9,6 olarak gerçekleşmiştir”. (Aksoy, 2010:68)

Aşağıdaki tabloda 2001 ve 2006 yılları arasındaki enflasyon oranları verilmiştir:

Tablo 3.2: 2001 ve 2006 Yılları Arası Enflasyon Oranları

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Enflasyon Oranları	54,40%	45,00%	25,30%	8,60%	8,20%	9,60%
Faiz Oranları	62,50%	48,20%	28,60%	22,00%	20,40%	23,70%

Kaynak: Özlem Aksoy, (2010), “1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye’nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Sakarya, s.68

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi, sıkı maliye ve para politikaları uygulanmasının bir sonucu olarak faiz oranlarının gerilemiş; enflasyon seviyesi 2001’den 2006’ya gelinceye kadar azalarak seyretmiştir.

Enflasyonun düşmesini sağlayan diğer unsur da kriz sürecinde Türk Lirasında ortaya çıkan aşırı değerlenmedir. TL’deki değerlenme ithalatı arttırmış ve tüketilebilir mal miktarını fazlalaştırmıştır. Ancak TL’nin değerlenmesi, istihdam

üzerinde olumsuz etkiler bırakmış; başka bir deyişle işsizlikte azalma olmamıştır. 2001-2006 döneminde uygulanan politikalar her ne kadar enflasyonun düşmesine neden olmuşsa da, istihdama olumlu etkisi olmayan bir büyüme meydana gelmiştir. Bu bilgilerden hareketle, GEGP işsizlik sorunu üzerinde etkili olamamıştır (Aksoy, 2010;68).

2008 krizine bakıldığında, tıpkı dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik krizin yoğunlaşarak devam ettiği bir yıl olmuştur. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomik daralma yaşanmaya başlamış; 2009’da finansal kuruluşlar haricinde, hemen hemen tüm sektörlerde önemli derecede küçülmeler olmuştur. Ekonomideki bu daralmanın çalışma hayatındaki ilk etkisi istihdam üzerine olmuş ve Türkiye, 2008’de reel ekonomideki krizin, istihdam krizine dönüşmesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Aşağıdaki tabloda 2001-2008 yılları arasında sektörel büyüme hızlarına yer verilmiştir:

Tablo 3.3: Yıllara Göre Sektörel Büyüme Hızları

Yıllar/Dönemler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
2001	-7,9	-9,1	-0,9	-4,5
2002	8,8	4,6	4,8	5,2
2003	-2,0	7,8	4,1	4,5
2004	2,8	11,8	9,7	9,6
2005	7,2	8,7	8,6	8,5
2006	1,4	10,2	7,1	7,5
2007	-6,7	5,8	6,4	4,8
2008 I. Dönem	4,3	-1,3	2,3	1,3
2008 II. Dönem	6,3	6,2	7,3	6,9
2008 III. Dönem	0,1	2,4	4,6	3,5
2008 IV. Dönem	6,4	-2,0	1,5	1,1
2008 V. Dönem	2,9	-11,3	-3,4	-5,5

Kaynak: TÜİK Ulusal Gelir verilerinden türetilmiştir.

Ekonomideki durgunluğun sebepleri, yukarıda belirtilen ve enflasyondaki artışı sağlayan; ham petrol, tarım ürünleri ve diğer emtia fiyatlarındaki artışlar, uluslararası likiditenin gelişmekte olan ülkelere çıkması ve siyasi belirsizlikteki artış sayılabilir. Merkez Bankası’nın 2006 yılı itibarıyla uyguladığı parasal

sıkılaştırmanın da ekonomideki durgunlaşmaya sebep olan unsurlardan biri olduğu belirtmektedir. 2008'in son çeyrek büyümesinin ise, ABD kaynaklı global krizin etkilerinin iyice ortaya çıkması sebebiyle, negatif gerçekleşeceği göz önünde tutulduğunda 2008 yılındaki büyüme oranının 2007 yılının altında kalacağı görülmektedir (Akyazı ve Ekinci, 2014:26).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Merkez Bankası'nın söz edilen durgunluğa verdiği tepkidir. Merkez Bankası'nın, 31 Mart 2008 tarihli para politikası kurulu toplantısında büyümedeki istenmeyen yavaşlama sebebiyle, enflasyon hedefini ikinci plana attığı gözlenmektedir. "Para politikası orta vadede %4 enflasyon hedefine odaklanmaktadır; ancak içinde bulunduğumuz konjonktür göz önüne alınarak bu hedefe ulaşma süresi ile ilgili olarak katı bir politika izlenmemektedir. Zira arz şoklarından kaynaklanan enflasyon artışına sert tepki verilmesi iktisadi faaliyette arzu edilmeyen dalgalanmalara yol açabilmektedir. Bu çerçevede, hedefe ulaşmanın zamanlaması emtia ve finans piyasalarındaki gelişmelere bağlı olarak farklılaşabilecektir." Merkez Bankası yaptığı bu açıklama ile hedeflediği enflasyon ile ilgili kararını da öncellemediğini açıklamış bulunmaktadır (Akyazı ve Ekinci, 2014:28-31)

Küresel krizden sonrası diğer ülke merkez bankalarının birçoğunun yaptığı gibi TCMB, fiyat istikrarının yanı sıra finansal istikrarı da gözetmeyi amaçlamış; küresel dengesizliklerin etkisi olarak meydana gelen makro finansal riskleri kontrol altında tutabilmek amacıyla, enflasyon hedeflemesi rejimini geliştirerek yeni bir para politikası stratejisi oluşturmuştur. Bu anlamda TCMB araç çeşitliliğini ve politika esnekliğini sağlamak amacıyla, bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı, gecelik borç alma ve borç verme faiz oranları arasında oluşan faiz koridoru ve zorunlu karşılıkların bir arada kullanıldığı bir politika bileşimini politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. (TCMB Raporu, 2012:2) TCMB de bu doğrultuda 2006 yılından beri uyguladığı enflasyon hedeflemesini, fiyat istikrarından ödün vermeden, finansal istikrarı da kapsayacak şekilde yeniden düzenleyerek 2010 yılının sonlarından itibaren kademeli biçimde yeni bir para politikası tasarımına gitmiştir (TCMB Raporu, 2013: 2).

“TCMB, 2010 yılında kredilerin hızlı büyüme eğilimine girmesi, Türk lirasının değer kazanması ve cari dengenin bozulma eğilimine girmesi üzerine 2010 yılının sonlarından itibaren makro finansal risklerin azaltılması konusuna odaklanmıştır. Cari dengedeki bozulmayı kontrol altına almak ve ekonomiyi daha sağlıklı bir büyüme kompozisyonuna kavuşturmak için kredi büyümesinin yavaşlatılması ve Türk lirasının iktisadi temellerle daha uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde öncelikle döviz kurundaki aşırı değerlenme baskısı giderilmiş, ardından da kredi büyümesi makul oranlara indirilmiştir. Kredi büyümesinin yavaşlatılması ve Türk lirasındaki aşırı değerlenmenin giderilmesi büyüme kompozisyonunun net ihracat lehine değişmesini sağlamıştır” (TCMB Raporu, 2013:6).

ABD’de başlayıp, diğer dünya ülkelerine yayılan krizde, TCMB, 2008 yılının Eylül ve Ekim aylarında faiz oranlarını sabit tutsa da, krizin para piyasaları üzerinde oluşturduğu belirsizliği azaltmak ve piyasalardaki Türk lirası ile döviz sıkışıklığını gidermek amacıyla aldığı tedbirleri uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda, Ekim 2008’den itibaren Türk lirası piyasası ihtiyacından fazla fonlanmaya başlamış; TCMB borç verme faiz oranı 50 baz puan indirilerek borçlanma ve borç verme faiz oranlarındaki aralığı daraltmıştır (TCMB Raporu, 2012:2).

SONUÇ

Ekonomik krizler ülke ekonomisine büyük çapta zararları olan, belirsizlik ve güvensizlik ortamı yaratan, ekonominin bir alanında başlayıp başka alanlarına yayılabilen; hatta bir ülkede başlayıp diğer ülkelere sıçrayabilen önemli ve büyük problemlerdir. Bu çalışmada son dönemlerde yaşanan 2001 ve 2008 krizleri incelenmiş; farkları ve benzer yanları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma ile öncelikle ileride olabilecek krizlerin anlaşılması ve ihtimal etkilerinin azaltılması için uygulanacak politikaları değerlendirmek açısından katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Dünyada yaşanmış olan ekonomik krizlere bakıldığında genellikle çıkma sebeplerinin ülkelerin dikkatsizce aldıkları borçlar, bu borçların getirdiği ağır mali yükler ve beraberinde gelen cari açık olduğu görülmektedir. Öte yandan yerel paranın aşırı değerlenmesi de ülke ekonomileri için risk taşımaktadır. Hükümetler sabit kur sistemiyle bu durumun önüne geçmeye çalışsalar da; istenmeyen sermaye hareketliliklerinin merkez bankalarına ek maliyetler yüklemesi ve yüksek miktarda rezerv bulundurma zorunluluğu gibi kıstaslar kurun dalgalanmaya bırakılmasına, böylece değerinin piyasa tarafından belirlenmesine yol açmaktadır. Piyasalardaki düzensizlik, bankalardan alınan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar, bankaların likidite sorunu ve krizin yayılma etkisiyle birden fazla kriz türünün aynı anda yaşanması gibi unsurlar ekonomik krize neden olmaktadır.

Bir krizin ekonomiye zarar vermeden atlatılabilmesi için ilgili otoriteler tarafından gerekli tedbirlerin alınmış olması ve krize sebep olan etmenlerin doğru teşhis edilmesi gerekmektedir. Alınan tedbirler ekonomik yapı içerisinde gerçekçi ve çözüm odaklı olmalıdır. Ekonomik veriler zaman zaman değişebilmektedir; dolayısıyla karar alıcılar kriz habercisi olan bu tip durumları dikkate alıp gerekli tedbirleri almalıdır.

Türk ekonomisine yıkıcı etkileri olan gerek 2001, gerekse 2008 krizlerinin temelinde aslında yapısal sorunlar yatmaktadır. 2001 yılında yaşanan krizin esas sebebi olarak; ekonomide kronikleşen bir sorun olan cari açığın giderilmesi amacıyla yabancı sermaye girişlerinin desteklenmesi uygulaması gösterilebilir. Bu amaçla ülkeye sıcak para girişi sağlamak ve bu girişi sürekli kılmak amacıyla düşük kur

yüksek faiz uygulamasına gidilmiştir. Merkez bankasının bu politikaya hazır olmaması piyasa koşullarının bozulmasına ve ekonominin daha da kötü bir hal almasına da zemin hazırlamıştır. 1994 yılında yaşanan krizinden sonra 1997 Asya krizi ve 1998 Rusya krizinin de etkilerini üzerinde taşıyan iç piyasa çökme noktasına gelmiştir. Tüm bunların sonucunda Türkiye, dış yatırımcı açısından güvensiz bir ülke konumuna gelmiş, ardından sürdürülemez kur ve faiz politikaları sonucu sıcak para geldiği gibi gitmiştir.

Öte yandan 2001 krizi, siyasi alanda yaşanan iç çekişmeler, kaos ve istikrarsız politika ortamının etkisiyle tarihte siyasi kriz olarak yerini almış; likidite eksikliği sebebiyle ekonomik krize dönüşmüş, bankacılık sektörünün de kırılgan yapısı sebebiyle yaşananlardan direkt etkilenmesi sebebiyle tüm ülke ekonomisini etkilemiştir.

Türkiye'nin Bankacılık ve finans sistemi ele alındığında ilk düzenlemelerin 1840'lı yıllardan sonra olduğu, cumhuriyetin kurulması ile bankacılık alanında çalışmalar yapıldığı ve banka sayısının arttığı bilinmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar bankaların durumlarında dalgalanmalar yaşanmış ve bu yapısal dalgalanmalar 2001 yılına kadar da devam etmiştir. Türkiye tarihinde milat olarak kabul edilen 2001 krizinin bankaları derinden etkilemesi ile birlikte 19 adet banka batmış, sonrasında bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı ve aktifleri bakımından güçsüz oluşu, risk ölçümlerinin etkin yapılmaması ve sektörün suiistimallere açık halde olması gibi sebeplerle bankacılık krizi patlak vermiştir.

2001 krizinden sonra gerçekleştirilen yeniden yapılanma çalışmaları uygulanırken krize neden olan hatalar göz önüne alınmıştır. Hükümet politikalarının kasası olarak kullanılan ve genel olarak zarar açıklayan kamu bankalarının revize edilmesi yoluna gidilmiş, TMSF'ye devredilen 19 banka için de sermaye desteği sağlama, devretme ya da birleştirme uygulamaları yapılmıştır. Özel bankalar ise uluslararası standartlarda denetime tabi tutulmuş, mali destek sağlanmış ve sektörün şeffaflığı ve güvenilirliği yeniden temin edilmiştir. Yürürlüğe sokulan Güçlü Ekonomiye Geçiş programı ile krize sebep olan ekonomik problemleri teşhis edilmiş,

atılması gereken adımları belirlenmiştir. Bu sayede bankacılık sektörünün düzelmesinde başarı sağlanmıştır. Ancak geç kalınmış bir programdır.

Kriz sonrası süreçte işsiz sayısı 2 milyona yaklaşmış, enflasyon %70'lere ulaşmış, ekonomide %6 civarında bir küçülme gerçekleşmiş ve bu kriz 84 milyar dolarlık iç borç stoku oluşmasına sebep olmuştur.

2008 Krizi ise, ABD'de Mortgage Krizi olarak başlayan, Türkiye'de ise o dönemde henüz mortgage piyasasının tam olarak olgunlaşmamış olmasından dolayı emlak piyasası ve konut kredileri üzerinde bir etki yaratmayan fakat ABD'de oluşan bu balona ait riskin tüm dünyaya dağılması sebebiyle küresel bir hal alan ekonomik krizdir.

2006 yılı sonunda geri dönmeyen kredilerle uğraşmak zorunda kalan ABD bankaları pozisyonlarını sağlama alabilmek için kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirmiş, kredilerin bir kısmını ya da tamamını yatırım bankalarına veya mortgage kuruluşlarına satmıştır. Ancak uygulamada bir takım eksiklikler ve haliyle de hatalar oluşmuştur. Bu durum finansal sistemi kırılgan hale getirmiştir. Derecelendirme kuruluşlarının etkin bir şekilde çalışmaması ve yapısı itibarıyla şirketler tarafından finanse edilmesi sebebiyle objektifliğini koruyamaması da 2008 krizinin sebep sonuç ilişkisini tamamlayıcı nitelikte bir unsurdur.

2008 krizinin Türkiye ekonomisine etkisi yine yüksek işsizlik oranı, eksi büyüme oranları, artan dış borç stoku ve TL'nin değer kaybı şeklinde olmuştur. Bununla birlikte seçim ve referandum sürecinden geçen Türkiye siyasi belirsizlik ortamı oluşmuş, dolayısıyla da bu olgu kriz ortamında da etkili olmuştur.

2001 krizinin etkisiyle çöken bankacılık sistemi ise Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'na sadık kalınması ve 2001 yılı sonrası yapılan sektörel düzenlemelerin etkisiyle 2008 krizinden güçlü bir şekilde çıkmış, böylece krizin olası yıkıcı etkilerinin önüne geçilmiştir.

Çalışma süresince görülen ve üzerinde durulması gereken nokta; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerin önüne geçilmesi ya da etkisinin azaltılması açısından; ülke finansmanına katkı sağlayacak finansmanların kısa vadeli borçlanmadan çok ihracatı artırıcı üretime yönelik politikalar kapsamında olması

durumudur. Bu kapsamda ihracata dayalı büyüme politikasının sürdürülmesi gerekmektedir birlikte emek yoğun ürünlerden ziyade sermaye yoğun ürünlerin ihraç ürünleri içindeki payının artırılması gerekmektedir. Bunun başarılması için kamu yatırım ve teşviklerinin sermaye verimliliği yüksek sektörlerde yoğunlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih: Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013), **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, s.15-32.
- Adalet, Müge, Sumru Altuğ: “2001 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırması”, Politika Notu TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, 2010, http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1008.pdf , 05.06.2018
- Afşar, Muharrem: **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2004.
- Afşar, Muharrem: “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, Ekim 2011, s.143-171.
- Akdağ Mustafa, Erdem Taşdemir: "Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi", **Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2006, s.141-157.
- Akdiş, Muhammet: “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:36, 2004, s.36– 48.
- Akın, Faruk ve Nalan Ece: “Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt:27, Sayı: 2, 2009, s.153-168.
- Akkaya, Caner: **Mortgage Sistemi, Ülkemizde ve Diğer Ülkelerdeki Uygulamaları**, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- Akman, Cüneyt: **Marksist Kriz Teorileri Işığında Küresel Kriz**, 1. Baskı, İstanbul, Kalkedon Yayınları, , 2010.
- Aksoy, Özlem: “Krizlerin Türkiye’nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010.

- Aktan, Coşkun C., Hüseyin Şen: “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri” **Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı 42, Eylül-Ekim 2001, s.1225-1230
- Akyazı, Haydar Ve Ekinci: Aykut “Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Performansı: Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye Karşılaştırması”, **Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı: 24, 2014, s.21-40.
- Akyüz, Abdullah: “Ülkelerin İflası, Arjantin ve Türkiye” **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 191, Şubat 2002, s.7-13.
- Alantar, Doğan: “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”. **Maliye Finans Yazıları**, Sayı:81, 2008, s.75-86,.
- Alper, C. Emre: “The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong”, **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 37, No. 6, 2001, pp.51-71
- Apak, Sudi, Aytaç Ayhan: **Küresel Krizler&Kronolojik Değerlendirme ve Analiz**, 1. Baskı, İstanbul, Avcıol Yayınları, 2009.
- Apak, Sudi: “Arjantin Ekonomik Krizi ve Türkiye”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:14, 2002, s.41-47.
- Ateş, Koray: “Finansal Krizlerden Bankacılık Krizlerine Bir Değerlendirme” **Piyasa Dergisi**, Sayı: 11, 2004, s. 195- 215.
- Arı, Ali, Nazlı Özkeskin: “Türkiye’deki Bankacılık Krizlerinin Nedenleri: Ekonometrik Bir Yaklaşım”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 622, 2016, s.45-60.
- Bahar, Ozan, Ebru Erdoğan: “1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları”, **“Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”**, Sayı:27, 2011, s.1-19.
- Bahçeci, Ayşe S.: “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, D.P.T. Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997.

- Balmumcu, Özgür: “Mortgage Krizinden Türkiye’nin Krizine Giden Süreçte Keynesyen Politikaların Hatırlanışı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:47, Sayı:540, Yıl: 2010, s:1-9.
- Baltaş Acar: **Ekip Çalışması ve Liderlik: Değişimin İçinden Geleceğe Doğru**, 3. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
- Bastı, Eyüp: **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, 1. Baskı, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, 2006.
- BDDK: ABD Mortgage Krizi, Çalışma Tebliği, Ağustos 2008, (Çevrimiçi) https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0326_02.pdf, 24 Temmuz 2018.
- Berberoğlu, Bahar: “2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2011, s.105-130.
- Berberoğlu, Bahar: “2001 Ekonomik Krizinin Türkiye Sanayi Sektörü Üzerindeki Net Kriz Etkisinin Analizi”, **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1., 2009, s.31-52.
- Berksoy, Taner: “Program Felsefe İtibariyle Doğru”, 2001, (Çevrimiçi) www.active-finans.com, 15.06.2018.
- Boratav, Korkut, Akyüz: Yılmaz "Türkiye'de Finansal Krizin Oluşumu", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:17, Sayı:197, Ağustos 2002, s.14-46.
- Bulutay, Tuncer: “Kriz ve Kriz Sonrası Ekonomi ve Finansta Olası Gelişmeler”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 33, 2009, s. 27-60.
- Celasun, Merih: “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme”, **Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum** (Ed. Ahmet Alpay Dikmen), 1. Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2002.

- Çakman, Kemal, Umur Çakmak: “Krizin Oluşumu Üzerine Yorumlar ve Prognoz”, **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 185, Ağustos 2001, s.48–69.
- Çelebi, Esat: “İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:4, 2001, s.15-28.
- Çolak, Ömer F.: “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2002 Yılı Bütçesi Üzerine Gözlemler”, **İşveren Dergisi**, Kasım 2001, s.1-6.
- Dağ, Mehmet, Tüğen: Kamil "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme", **MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:2, Haziran 2018, s.217-240.
- Delice, Güven: “Uluslararası Finansal Sermaye Akımlarını Belirleyen Faktörler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 55, Sayı:1, Ocak-Mart 2000, s.53-77.
- Demirci, Server: “Krizler ve Mortgage”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:49, 2011, s.75.
- Dilber, İlkay: “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:2, 2007, s.205-220.
- Durmuş, Mustafa: “Kapitalizm Krizi ve Türkiye Yansımaları”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:33, Sayı:263, 2009, s.9–26.
- Durmuş, Savaş: “Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:5, 2010, s.31-46.
- Eğilmez, Mahfi: **Küresel Finans Krizi**, 8. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- Eğilmez, Mahfi, Kumcu: Ercan **Ekonomi Politikası ve Teori ve Türkiye Uygulaması**, 6. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2001.
- Eren, Aslan, Bora Süslü: “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:41, 2001, s.662-674.

- Ertuğrul, Cemil, Evren İpek, Olcay Çolak: “Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2010, (Çevrimiçi) <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/view/5000170299/5000153725>, 11 Nisan 2019.
- Ertürk Korkut: **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar-Oktay Türel’e Armağan**, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Fırat, Emine: “Ekonomik Krizler Ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006.
- Gafuroğlu Şahin: “Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Boy İşletmeler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007.
- Öztürk, Serdar, Bekir Gövdere: “Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2010, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/download/article-file/194613>, 13 Temmuz 2019.
- Gövdere, Bekir: “Türkiye’de Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2009, s.53-68.
- Güloğlu, Bülent, Ender Altunoğlu: “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:27, 2002, s.107-134.
- Güloğlu, Bülent: "İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001, s.524-530.
- Güneş, Muhammer, Eylem Beyazıt: “Özel İşletmelerde Kriz Yönetimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz 2010, s.15-33.
- Gürdal, Temel, Fatih Yardımcıoğlu: “Türkiye’de Faiz Dışı Fazlanın Gelişimi ve Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:58, s.21-39.
- ILO: İşsizlik Verileri, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>, 15 Temmuz 2018.

- Işık, Nihat: "Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:1, 2013, s.199-240.
- Işık, Sayım, Koray Duman, Adil Korkmaz: "Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt:19 , Sayı:1, 2004, s.45-69.
- Kaminsky, Graciela, Carmen Reinhart: "Financial Crisis in Asia and Latin America; Then and Now", **The American Economic Review**, 1998, (Çevrimiçi) <https://pdfs.semanticscholar.org/169a/bb6a5458203b98e3ee71116c2e6c94038a3.pdf>, 10 Temmuz 2018.
- Karabulut, Gökhan: **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, 1. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2002.
- Karaçor, Zeynep: "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, (Çevrimiçi) <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/535/515>, 17 Haziran 2018.
- Karaçor, Zeynep, Alptekin: Volkan "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi". **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2006, s.307-342.
- Karluk, Rıdvan: "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri ve Krizleri Önlemeye Yönelik İstikrar Kararları", (Ed. N. Eroğlu, İ. Eroğlu ve H.İ. Aydın), **İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi** içinde s.(477-502), 1. Baskı, Ankara, Orion Kitabevi, 2015.
- Kaytancı, Bengül G., Muharrem Afşar: **Para Politikası**, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kazgan, Gülten: **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)**, 3. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

- Keyder, Nur, Evrim İ.Ertunga: **Para: Teori-Politika-Uygulama**, 1. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2000.
- Kibritçiöglü, Aykut: “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi-Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, 2002, (Çevrimiçi) <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>, 17 Temmuz 2018.
- Kindleberger, Charles P., Robert Z. Aliber: **Çılgınlık, Panik ve Çöküş: Finansal Krizler Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Kutlu, Hüseyin A., N. Savaş Demirci: “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkarıcı Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:52, Ekim 2011, s.121-136.
- Oktar, Suat, Levent Dalyancı: “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:29, Sayı:2, 2010, s.1-22.
- Oruç, Bora: “Finansal Sistemlerin Ekonomik Kalkınma ve Krizler Üzerindeki Etkileri: Türk Sermaye Piyasaları”, Sermaye Piyasası Kurulu Piyasa Gözetim ve Düzenleme Dairesi Yeterlik Etüdü, Ankara, 2002.
- Ongun, M. Tüba: “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:2, 2001, s. 1-14.
- Onur, Sara: “Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2005, s.127-152.
- Oskay, Cansel, Yeşim Kubar: “Küresel Mali Krizde Türk Bankacılık Sektörü”, **Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 7, Sayı: 1, Haziran 2010, s.70-83.
- Öz, Sumru: “İstihdamsız Büyüme Mi?”. **TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu**, 2010, Çevrimiçi: http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1014.pdf 12.07.2018
- Özatay, Fatih: **Finansal Krizler ve Türkiye**, 2. Baskı, İstanbul, 2011, Doğan Kitapçılık, 2011.

- Özcan, Pelin M.: "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Kamu Borç Stokunun Gelişimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,, Manisa, 2009.
- Özdemir, G.: "Küresel Krizlerin Önlenmesinde Maliye Politikalarının Rolü: 2008 Küresel Krizi Türkiye Analizi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale
- Özgüven, Ali: "İktisadi Krizler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 41, 2001, s.56-63.
- Özeren, Suat: "2001 Krizi Sonrası Ekonomik Büyüme İstihdamdaki Gelişmeler ve Beklentiler", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, 2012, Çevirim içi: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/buyume13.pdf>, 12.08.2018.
- Özsoylu, Ahmet F., İlter Ünlükaptan, Melek Akdoğan Gedik: **Küresel Kriz ve Türkiye**, 1. Baskı, Adana, Karahan Kitabevi, 2010.
- Öztürk, Serdar: "Küreselleşme ve Küresel Ekonomik Kriz: Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:11, 2010, s.23-40.
- Parasız, İlker: **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları**, 2.Basım, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2002.
- Selçuk, Bora: "Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Sayı:2, Sayı:2, 2010, s.21-27.
- Seval, Belkıs, A. Kerem Özdemir: "2000'li Yıllardan Günümüze Değişen Türkiye Ekonomisi", **Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Raporları**, Ankara, 2013.
- Seyidoğlu, Halil, Yıldız: Rıfat **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri**, 1. Baskı, İstanbul, Seçkin Yayınevi, 2006.

- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, 21. Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2017.
- Seyidoğlu, Halil: “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve dönüşüm Ekonomileri”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2003, s.141-156.
- Sönmez, Mustafa: **Yüz Soruda Küresel Kriz ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul, Yeni Alan Yayıncılık, 2009.
- Susam, Nazan, Ufuk Bakkal: “Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?”, **Maliye Dergisi**, S.155, (s. 72-88), Ankara.
- Şimşek, Hayal A.: “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:44, Sayı:512, 2007, s.52-68.
- Tanören, Damla: “Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri: Türkiye Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009.
- Taşar, M. Okan: “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2010, s.76-97.
- Taşar, M. Okan: “Devlet Ekonomi İlişkisi Ekseninde Küresel Kriz ve Türkiye”. **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:10, Sayı:3, 2009, s.73-102.
- Topallı, Nurgül: “Finansal Krizler ve IMF’nin Kriz Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2006.
- Toprak, Metin: **Küreselleşme ve Kriz**, 1. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.
- Toprak, Metin: **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler**, 1. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996
- Turgut, Ahmet: “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 20, Sayı:4-5, Kasım 2006 / Şubat 2007, s.35-46.

- Uçal, Hülya: **“Türkiye’ De Faiz Dışı Fazlanın Önemi Ve Ekonomik Büyümeye Etkisi”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Aydın, 2014.
- Ural, Mert, Nilgün Acar Balaylar: **“Bankacılık Sektöründe Yüksek Risk Alımı ve Baskı İndeksleri”**, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt: 44 Sayı:509, 2007, s.47-57.
- Uysal, Doğan: **IMF Politikaları ve Türkiye**, 1. Baskı, Konya, Çizgi Kitabevi, 2004.
- Uzun, Emin: **“Küresel Kriz, Türkiye Ekonomisi ve İMKB’ye Etkisi”**. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:7, 2003, s.1-20.
- Ünal, Ali, Hüseyin Kaya: **“Küresel Kriz ve Türkiye”**, **Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi**, Sayı:32, Şubat 2009, s.12.
- Yaprak, Şenol: **“Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması”**, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, s.41-54.
- Yavuz, Selahattin, İmran Aslan: **“Türkiye’de 2008 Küresel Finans Krizi: Krizin Erzincan İline Etkileri ve Beklentiler”**, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.13 Sayı.1, 2012, s.179-194.
- Yay, Gülsün G.: **“1990’lı Yıllarda Finanssal Krizler ve Türkiye Krizi”**, **Yeni Türkiye**, Yıl:7, Sayı:4, 2001, 1234-1248.
- Yeldan, Erinç: **“İstihdamsız Büyüme, İstihdamsız Toparlanma”**. Bilkent Üniversitesi, 2009, Çevirim içi: http://yeldane.bilkent.edu.tr/Yeldan225_19Agu09.pdf 12.07.2018
- Yeldan, Erinç: **“Kriz: Nereden Nereye?”**, **İktisadi İşletme ve Finans**, Sayı:194, 2002, s.60-89.
- Yılayaz, Nagihan: **“2008 Küresel Finansal Krizinin Türk Kamu Maliyesine Etkileri”**. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Afyonkarahisar, 2011.
- Yılmaz, Binhan E.: **Borç Çıkmazı-Osmanlı’dan Günümüzde (1854-2013)**, 3. Baskı, İstanbul, Der Kitabevi, 2015.

Yılmaz, Zeki,
Uzgören:

Ergin "Türkiye'de İllerin Temel Bankacılık Faaliyetleri Yönünden Kümeleme Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2014, s.535-554, Kütahya.

Yücel, Fatih,
Kalyoncu:

Hüseyin "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği", **Maliye Dergisi**, Sayı:159, Temmuz-Aralık 2010, s.53-69.

Zeren, Feyyaz,
Demirci:

Şuayyip "Yerel Ve Küresel Krizler Işığında Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri: 2001-2010 Veri Analizi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2013, s.17-27.

Yararlanılan Raporlar:

- BDDK, (2001). Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kapsamındaki Bankalar: Performans ve Gelişme Raporu, Çevirim içi: http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/raporlar/diger_raporlar/15261e6402d3.pdf, 12.06.2018
- BDDK, (2009): “Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler”, Sayı: 4. Çevirimiçi: http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Bankacilikta_Yapisal_Gelismeler/8280byg2009.pdf, 05.07.201
- BDDK (2009) Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi
- BDDK (2009) Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, 4
- DPT, TÜİK ve Hazine Müsteşarlığı Verileri, 05.02.2012
- MÜSİAD, (2009), “2009 Türkiye Ekonomisi - Küresel Kriz Yeni Dersler”, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, Araştırma Raporları, İstanbul.
- MUSIAD, (2009), Türkiye Ekonomisi, Küresel Kriz ve Yeni Dersler, (Rapor), Çevirim içi:http://www.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Raporlar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_2009.pdf, Erişim: 17.07.2018
- Sesric Monthly Reports on the Current Global Financial Crisis, May 2009 Çevirim içi: www.sesric.org, , 26.05.2018).
- TBB (2009) Bankalarımız 2008, 264
- TBB (2008). “50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007”. İstanbul
- TBB (2003) Bankalarımız 2002
- TBB (2002), Türk Bankacılık Sistemi 2001
- TCMB (2013), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2013, Ankara, <http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2013/files/tr-full.pdf>, Erişim:02.08.2018
- TCMB (2012), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2012, Ankara, Çevirim içi: <http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2012/files/tr-full.pdf>, 02.08.2018
- TCMB (2008), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yıllık Rapor, 2008, Ankara, Çevirim içi: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9845e257-4837-4a9a-8bb6-c59ad28a416b/08turkce.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-9845e257-4837-4a9a-8bb6-c59ad28a416b-mgX2Wti>, Erişim: 01.08.2018

- TOBB, 72. Kurul Ekonomik Rapor 2015, TOBB Yayın No: 2016/270, Ankara.
- TUSİAD, (2010), Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Yayın No. TUSİAD-T/2009-12/497, İstanbul.

Diğer Kaynaklar:

- Çevirim içi: <http://www.ekodialog.com> , Erişim:12.07.2018
- TCMB (2010), 17. Stand-By Anlaşmasına ek olarak sağlanan Ek Rezerv Kolaylığı öncesi IMF'ye gönderilen niyet mektubu, Çevirim içi: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/67b92d0b-fd72-46ee-8302f62bbed26651> , Erişim: 12.06.2018.
- TCMB, Ortalama Dolar Kurları, Çevirim içi: http://tcmb.gov.tr/kurlar/200901/Jan_tr.html , Erişim: 20.06.2018.
- TDK, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kriz, Erişim: 15.07.2018.
- TÜİK, Çevirim içi: <https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul> , Erişim: 16.07.2018.